

**Πανεπιστήμιο
Κύπρου**

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Όνοματεπώνυμο: Χαράλαμπος Πανταζής

Αριθμός Ταυτότητας: 954567

Όνοματεπώνυμο Επιβλέποντα: Πέτρος Παπαπολυβίου

**Τίτλος: «Προφορική ιστορία για τους Αγώνες και την Αντίσταση της
Αριστεράς, πριν και κατά τη διάρκεια του πραξικοπήματος στην
Κύπρο το 1974»**

Λευκωσία 2021

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Εισαγωγή – Πρόλογος.....</i>	<i>Error! Bookmark not defined.</i>
<i>Η πρόκληση της Προφορικής Ιστορίας στην Κύπρο</i>	<i>5</i>
<i>Η περίοδος 1960-1971..</i>	<i>12</i>
<i>Η ίδρυση της ΕΟΚΑ Β' και η περίοδος 1971-1973.....</i>	<i>16</i>
<i>Ο αντικομμουνισμός της Χούντας στην Κύπρο.....</i>	<i>26</i>
<i>Ο θάνατος του Γ.Γρίβα - 27 Ιανουαρίου 1974.....</i>	<i>28</i>
<i>Το πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου 1974.....</i>	<i>31</i>
<i>Από το πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου, στην Αντίσταση.....</i>	<i>36</i>
<i>Η Αντίσταση στη Λάρνακα.....</i>	<i>44</i>
<i>Η Αντίσταση στην Πάφο.....</i>	<i>54</i>
<i>Η Αντίσταση στη Λεμεσό.....</i>	<i>63</i>
<i>Η Αντίσταση στη Λευκωσία.....</i>	<i>83</i>
<i>Ανακεφαλαίωση-Συμπεράσματα.....</i>	<i>109</i>
<i>Βιβλιογραφία.....</i>	<i>114</i>

Εισαγωγή – Πρόλογος

Κατά το 1974, συνέβησαν δύο κρίσιμα ιστορικά γεγονότα, τα οποία καθορίζουν, μέχρι και σήμερα, σε μεγάλο βαθμό, το τι συμβαίνει στην Κύπρο. Αυτά τα γεγονότα, είναι το πραξικόπημα, που πραγματοποιήθηκε στις 15 Ιουλίου 1974, και η τουρκική εισβολή που πραγματοποιήθηκε σε δύο φάσεις. Η πρώτη φάση της εισβολής, πραγματοποιήθηκε στις 20 Ιουλίου, και η δεύτερη στις 14 Αυγούστου. Η τουρκική εισβολή του 1974 είχε ως αποτέλεσμα την κατοχή του βόρειου τμήματος της Κύπρου. Σκοπός της διπλωματικής μου εργασίας, αποτελεί η μελέτη και η έρευνα γύρω από τα «εσωτερικά» πολιτικά γεγονότα που σημειώθηκαν στην Κύπρο, πριν αλλά και κατά διάρκεια του πραξικοπήματος το 1974. Παράλληλα, μέσα από προφορικές μαρτυρίες ανθρώπων οι οποίοι είχαν άμεση συμμετοχή στην αντιμετώπιση του πραξικοπήματος τον Ιούλιο του 1974, γίνεται και προσπάθεια για διαφύλαξη της ιστορικής μνήμης. Για την επίτευξη του πιο πάνω σκοπού, καταρτίστηκε και σχετικό ερωτηματολόγιο για την καταγραφή όσον περισσότερων πληροφοριών για την ιστορία των αγώνων και της αντίστασης της Αριστεράς, ενάντια στο πραξικόπημα του 1974. Στα πλαίσια της έρευνάς μου πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις με ανθρώπους της αντίστασης, από τις επαρχίες Λευκωσίας, Λεμεσού, Λάρνακας και Πάφου για τα γεγονότα της περιόδου και για το πώς τα βίωσαν οι ίδιοι.

Επίσης, πραγματοποιήθηκε έρευνα, σε πρωτογενείς πηγές και σε δευτερογενή βιβλιογραφία, όπου η περισσότερη επικεντρώνεται, κυρίως, σε μαρτυρίες ανθρώπων και την καταγραφή των γεγονότων του 1974. Η σημασία της προφορικής ιστορίας, άλλωστε, όσον αφορά τα γεγονότα του 1974 στην Κύπρο, είναι μεγάλη και σημαντική. Ο λόγος είναι ότι πάρα πολλοί άνθρωποι, που έζησαν τα γεγονότα της αντίστασης στο πραξικόπημα το 1974, ακόμη ζουν και αποτελούν αστείρευτη πηγή για το τι συνέβαινε την εποχή αυτή, αλλά και έχουν ισχυρή άποψη για όσα έζησαν, από τη δική τους οπτική γωνιά. Δυστυχώς, οι μαρτυρίες των ανθρώπων, όλα αυτά τα χρόνια, αποτελούσαν και αποτελούν, ουσιαστικά, την κύρια πηγή πληροφοριών, για το τι, και πώς συνέβη και πώς βιώθηκε το 1974. Μέσω της προφορικής ιστορίας, μπορούμε να ακούσουμε αφηγήσεις, οι οποίες κάτω από άλλες περιπτώσεις, θα είχαν χαθεί, χάνοντας έτσι την ευκαιρία, να δούμε τα γεγονότα γύρω από μια διαφορετική οπτική. Ο κύριος ρόλος των προφορικών μαρτυριών είναι ουσιαστικά για να καλύψουν το κενό που προκλήθηκε από την έλλειψη αρχείων και τη σιωπή, λόγω της χρονικής εγγύτητας της

επιστημονικής ιστοριογραφίας. Και επίσης η καταγραφή των μαρτυριών των απλών ανθρώπων, των αφανών και «ανωνύμων» πρωταγωνιστών, που συνήθως δεν διασώζεται στα «επίσημα» αρχεία.

Βασικά ερευνητικά ερωτήματα τα οποία θα προσπαθήσω να απαντήσω μέσα από την έρευνά μου, είναι αν στο άκουσμα του πραξικοπήματος η αντίσταση που πραγματοποιήθηκε το 1974 ήταν καθοδηγούμενη και από ποιους, ή αν ήταν εντελώς αυθόρμητη και ανοργάνωτη. Παράλληλα, ένα άλλο ερώτημα το οποίο προσπαθώ να εξακριβώσω είναι εάν η αντίσταση στο πραξικόπημα εκδηλώθηκε από διάφορους παράγοντες, από τα θεσμικά όργανα ασφαλείας, όπως ήταν το Εφεδρικό Αστυνομικό Σώμα και η προεδρική φρουρά, από οργανωμένες κομματικές ομάδες του ΑΚΕΛ και της Αριστεράς, οι οποίες είχαν συγκροτηθεί με τη συμμετοχή δημοκρατικών πολιτών και από τον λαό με τις λαϊκές του εκδηλώσεις αντίδρασης και καταδίκης του πραξικοπήματος. Έχοντας στη διάθεσή μου αρκετές προφορικές μαρτυρίες, που προέκυψαν μέσα από τις συνεντεύξεις, όσο και από πρωτογενείς πηγές και τη δευτερογενή βιβλιογραφία, περί των γεγονότων της αντίστασης, η παρούσα μελέτη θα εστιάσει στα πιο κάτω: Σε κάποια σημαντικά γεγονότα πριν, κατά τη διάρκεια, αλλά και μετά την ολοκλήρωση του πραξικοπήματος, αλλά και στα αποτελέσματα που επέφεραν αυτά. Ακόμη, ποια ήταν η στάση, αλλά και τα συναισθήματα των συλληφθέντων και κρατούμενων, των βασανισθέντων αλλά και των άμεσα εμπλεκόμενων στην αντίσταση, τότε αλλά και σήμερα. Όμως, γράφοντας τη συγκεκριμένη μελέτη δεν περιορίστηκα στην ανάλυση των ιστορικών γεγονότων, αφού σημαντικό, μέσω της προφορικής ιστορίας, είναι το γεγονός πως δομείται γύρω από τον άνθρωπο, αναδεικνύει ήρωες όχι μόνο από το κύκλο των ισχυρών και των «επωνύμων», αλλά και από το ανώνυμο πλήθος. Μέσα από την παράθεση των πιο πάνω, θα προχωρήσω και στην ανάλυση μερικών συμπερασμάτων, όπως προέκυψαν μέσα από την πορεία της εργασίας. Τέλος προσδοκώμενο αποτέλεσμα της διπλωματικής μου εργασίας είναι να συνεισφέρω στη βιβλιογραφία, καθώς πρακτικά αποτελεί ένα πρωτότυπο θέμα.

Η πρόκληση της Προφορικής Ιστορίας στην Κύπρο.

Όπως έχω ήδη αναφέρει και πιο πάνω, κάθε είδος προφορικής ιστορίας, αξιοποιεί κυρίως ένα κοινωνικό σκοπό. Έτσι άλλωστε εξηγείται και το γεγονός πως ακόμη και σήμερα, μέσω της προφορικής παράδοσης μεταφέρεται ένα ιστορικό παρελθόν. Επιπλέον ανά το παγκόσμιο αρκετοί ιστορικοί και επιστήμονες ασχολούνται αποκλειστικά με την ανίχνευση γεγονότων που αφορούν το παρελθόν, το οποίο εκμεταλλεύονται για να εξυπηρετήσουν συγκεκριμένους σκοπούς, όπως στον τουρισμό, προάγοντας την ιστορία κάθε τόπου, μέσω της κληρονομιάς κτιρίων και τοπίων που υπενθυμίζουν περίτρανα το ιστορικό παρελθόν. Παράλληλα ένας κοινωνικός σκοπός της ιστορίας μπορεί να είναι και όταν επιστρατεύεται για να εδραιώσει πολέμους, κατακτήσεις, εδαφικές καταπατήσεις, επαναστάσεις, αντεπαναστάσεις, ή την κυριαρχία μιας τάξης ή φυλής πάνω σε άλλη.¹

Η χρήση της προφορικής ιστορίας δεν πρέπει να φοβίζει οποιονδήποτε ασχολείται μαζί της, αλλά αντιθέτως η χρήση της συνέντευξης αποτελούσε και αποτελεί για τους ιστορικούς και τους ερευνητές πηγή, η οποία έχει μια μακρά προϊστορία και συμβιβάζεται απόλυτα με τα επιστημονικά κριτήρια. Η προφορική ιστορία άλλωστε, δεν είναι αναγκαστικά ένα εργαλείο αλλαγής μόνο, αλλά είναι βέβαιο πως μπορεί να γίνει μέσο για το μετασχηματισμό τόσο του περιεχομένου όσο και του σκοπού της ιστορίας. Στην Κύπρο ειδικά, όπως και σε άλλες χώρες βέβαια, η προφορική ιστορία μπορεί να αλλάξει προσανατολισμό της ίδιας της ιστορίας και να ανοίξει νέες περιοχές έρευνας, μπορεί να σπάσει φραγμούς μέσα στην ίδια την κοινωνία και να βοηθήσει στη συγγραφή της ιστορίας, μέσω βιβλίων, είτε σε μουσεία, ή στο ραδιόφωνο και στον κινηματογράφο, αλλά μπορεί να δώσει κεντρική θέση σε ανθρώπους που δημιούργησαν και έζησαν αυτήν την ιστορία.² Γενικότερα μπορούμε να υποστηρίξουμε πως η προφορική ιστορία για τα γεγονότα του 1974 στην Κύπρο, αποκτά νέες διαστάσεις από τη στιγμή που μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως πρωτογενείς πηγές τα βιώματα κάθε λογής ανθρώπων. Για αρκετούς, η προφορική ιστορία μπορεί να θεωρηθεί και ως πηγή αυτοβιογραφίας, αλλά διαφέρει από αυτήν αφού καλύπτει ένα πολύ ευρύτερο πεδίο. Η κύρια διαφορά της προφορικής ιστορίας με την αυτοβιογραφία, είναι πως ο ιστορικός μπορεί να επιλέξει από ποιόν θα πάρει

¹ Thompson, P. (2002), *Φωνές από το παρελθόν - Προφορική Ιστορία*, (μτφρ.) Ρ.Β.Μπούσχοτεν-Ν. Ποταμιάνος, Αθήνα, σ. 29.

² Στο ίδιο, σ. 31.

συνέντευξη και τι ακριβώς θα τον ρωτήσει. Στα πλαίσια αυτών των συνεντεύξεων πολλές φορές οδηγούμαστε και στην αποκάλυψη εγγράφων, φωτογραφιών ή άλλων εξίσου σημαντικών αντικειμένων, τα οποία δεν θα είχαν ποτέ βγει στην επιφάνεια προηγουμένως.³

Μέσα από την προφορική ιστορία μπορούμε να εκτιμήσουμε πολλές φορές δικαιότερα το παρελθόν, αφού επιστρατεύονται μάρτυρες από τις κατώτερες τάξεις, τους μη προνομιούχους και τους ηττημένους πολλές φορές σε διάφορα γεγονότα. Αυτό μπορεί να αποτελέσει και μια ριζική αλλαγή στα σημερινά δεδομένα της ιστορίας ενός τόπου. Ο σκοπός του ιστορικού μέσω των συνεντεύξεων είναι να μάθει, να ακούσει ανθρώπους, οι οποίοι ανήκουν σε χαμηλότερη κοινωνική τάξη, ή λιγότερο μορφωμένους ή απλά μεγαλύτερης ηλικίας, οι οποίοι γνωρίζουν περισσότερα για το συγκεκριμένο ζήτημα για το οποίο γίνεται η έρευνα. Αυτός ήταν και ο σκοπός άλλωστε της επιλογής της ερευνητικής μου εργασίας: να δοθεί δηλαδή η ευκαιρία σε ανθρώπους που βίωσαν τα γεγονότα πριν και κατά τη διάρκεια του πραξικοπήματος του 1974. Η ιστορία οφείλει πάντα να τοποθετεί στο κέντρο της γραφής και της παρουσίας της, ανθρώπους κάθε τάξης και κοινωνικής ομάδας. Τα οφέλη που προκύπτουν είναι αρκετά, αφού μια έρευνα προφορικής ιστορίας όχι μόνο μπορεί να μας προσφέρει καινούργιες κοινωνικές επαφές, αλλά δίνει την ευκαιρία σε ανθρώπους που πολλές φορές ήταν αγνοημένοι, να κερδίσουν μια νέα αξιοπρέπεια, αναπολώντας τη ζωή τους και μεταβιβάζοντας πολύτιμες πληροφορίες στις νεότερες γενιές.⁴ Η προφορική ιστορία με επίκεντρο τους αγώνες της αντίστασης πριν και κατά τη διάρκεια του πραξικοπήματος, όπως και σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις, δεν περιορίζεται στη συγγραφή βιβλίων ή στη διεξαγωγή προγραμμάτων, αλλά επηρεάζει και την ιστορία σε μουσεία, αρχεία και βιβλιοθήκες.

Για την επίτευξη μιας συνέντευξης, μια από τις προϋποθέσεις αποτελεί ο σεβασμός στο συνεντευξιαζόμενο, ώστε να βοηθήσει στο να πραγματοποιηθεί μια καλή συνέντευξη. Μέσω αυτής ο ιστορικός θα πρέπει να είναι πρωτίστως καλός ακροατής και ο συνεντευξιαζόμενος ενεργητικός βοηθός. Ο σκοπός μου μέσα από τις συνεντεύξεις για την αντίσταση στο πραξικόπημα του 1974, ήταν η άντληση όσον περισσότερων πληροφοριών για τα γεγονότα που επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό την

³ Στο ίδιο, σ. 34.

⁴ Στο ίδιο, σ. 41.

κυπριακή ιστορία. Γι' αυτό η καταγραφή αυτών των πληροφοριών έγινε με τη χρήση συγκεκριμένου ερωτηματολογίου, ώστε να αποκομίσω τα βασικά στοιχεία που απαιτούσε η έρευνά μου για να δομηθεί ένα ιστορικό επιχείρημα, και όχι όσα τυχαία θυμόταν ο πληροφοριοδότης μου. Εφόσον η προφορική ιστορία είναι μια ιστορία που δομείται γύρω από τους ανθρώπους, ζωντανεύει την ίδια ιστορία και διευρύνει τον ορίζοντά της, η χρήση της για τα γεγονότα του 1974 αποτελεί αδήριτη ανάγκη. Μέσω αυτών των συνεντεύξεων αποδείχθηκε περίτρανα πως η διαδικασία της προφορικής ιστορίας, τονώνει την αυτοπεποίθηση των λιγότερο προνομιούχων, και ιδιαίτερα ανθρώπων προχωρημένης ηλικίας, ενώ αναδεικνύει και «ήρωες» και από το κύκλο των ανώνυμου πλήθους. Η ευρεία χρήση του όρου «προφορική ιστορία» έχει ριζικές επιπτώσεις για το μέλλον, αλλά παράλληλα έχει και παρελθόν. Στην πραγματικότητα η προφορική ιστορία είναι τόσο παλιά όσο η ίδια η ιστορία, αφού ήταν η πρώτη της μορφή, πριν από τη γραπτή.⁵

Μια μεγάλη διαφορά ανάμεσα στην προφορική ιστορία σε σχέση με τη γραπτή, αποτελεί το γεγονός πως ο ερευνητής μπορεί να προκαλέσει αμέσως τον ομιλητή του, και ότι η προφορική δεν μπορεί να επαναληφθεί ποτέ ακριβώς με τον ίδιο τρόπο. Γι' αυτό και η χρήση του μαγνητοφώνου και της κάμερας κατά την περίπτωση μου για τη διεκπεραίωση της συγκεκριμένης έρευνας, έγινε με σκοπό να μην χαθούν αυτές οι μαρτυρίες. Η μαγνητοφώνηση αποτελεί μια πολύ καλύτερη και πληρέστερη καταγραφή των γεγονότων σε σχέση με τις προχειρογραμμένες σημειώσεις κατά την εκπόνηση μιας συνέντευξης. Για κάθε ερευνητή που προχωρεί στην καταγραφή προφορικής ιστορίας, από τη στιγμή που οι συνεντευξιαζόμενοι θα έχουν να θυμηθούν το παρελθόν τους, έχει ιδιαίτερη σημασία η διαδικασία της συνέντευξης. Πολλές φορές κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων η ανάκληση του παρελθόντος οδηγεί το ίδιο το άτομο να είναι απρόθυμο, κάτι το οποίο μπορεί να οφείλεται σε ενσυνείδητη αποφυγή δυσάρεστων γεγονότων ή σε ασυνείδητη απώθηση.⁶ Κατά τη διάρκεια της επικοινωνίας μου με άτομα άλλωστε, τα οποία κατά την περίοδο του πραξικοπήματος βίωσαν τα γεγονότα εκείνης της περιόδου, αντιμετώπισα αρκετές φορές την απόρριψη ή την απροθυμία, αλλά παράλληλα αρκετοί ήταν και εκείνοι που επέδειξαν ιδιαίτερη προθυμία αλλά και την ανάγκη στο να αφηγηθούν τη δική τους μαρτυρία.

⁵ Στο ίδιο, σ. 55.

⁶ Στο ίδιο, σ. 174.

Στη προσπάθειά μου για να συλλέξω συνεντεύξεις, κύρια επιδίωξή μου ήταν οι συνεντευξιαζόμενοι να μόνι, χωρίς την παρουσία άλλων ατόμων, αφού θεωρώ πως αυτό θα είχε σημαντικές επιπτώσεις στους ίδιους. Όμως υπήρξαν και μερικές συνεντεύξεις οι οποίες ήταν ομαδικές και ήταν και αυτές εξίσου σημαντικές, αφού μέσα από αυτές αποτρέπονταν οι διάφορες αντιφατικές εκδοχές ανάμεσα στους πληροφοριοδότες με διαφορετικές απόψεις σχετικά με το ρόλο τους στα περιστατικά του 1974. Παράλληλα, όμως, η ομαδική συνέντευξη μπορεί κάλλιστα ασυναίσθητα να επηρεάσει τη μνήμη των συνεντευξιαζόμενων. Για τον ερευνητή, τα ενδεχόμενα λάθη της μνήμης δεν ακυρώνουν τη χρησιμότητα των πληροφοριών που συλλέγονται από τη συνέντευξη, αφού ο ίδιος ο ερευνητής μπορεί μετέπειτα να ανατρέξει σε γραπτές πηγές και να διασταυρώσει ή να διορθώσει τις πληροφορίες του.⁷ Η ανάκληση του παρελθόντος άλλωστε προϋποθέτει κατανόηση και από τις δύο πλευρές. Ο ιστορικός δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να αντιμετωπίζει τον συνεντευξιαζόμενο του με τυφλή πίστη αλλά ούτε με υπεροψία, αλλά να κατανοεί. Αφού μέσα από τη διαδικασία αυτή ο ερευνητής επιδιώκει, πρώτον ο πληροφορητής πώς μπορεί να παρέχει τις σημαντικές ή μερικές φορές τις μοναδικές πληροφορίες για το ιστορικό γεγονός που εξετάζουμε. Και δεύτερον, μπορεί να αποτελεί φορέας τόσο ατομικής όσο και της συλλογικής συνείδησης, που αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι αυτού του παρελθόντος. Εν συντομία έχουμε να κάνουμε με ζωντανές πηγές, οι οποίες επειδή είναι ζωντανές, σε αντίθεση με τις γραπτές πηγές, έχουν τη δυνατότητα να συνεργαστούν μαζί μας σε μια αμφίδρομη διαδικασία.⁸

Για να πάρει κάποιος συνέντευξη, απαιτούνται και κάποιες ικανότητες. Ένας ιστορικός κατά την πραγμάτωση αυτών των συνεντεύξεων θα πρέπει να δείξει κάποιες αρετές, όπως ενδιαφέρον και σεβασμό στην προσωπικότητα του κάθε ανθρώπου και ελαστικότητα στη συμπεριφορά του προς αυτούς. Επιπλέον θα πρέπει να δείχνει κατανόηση και συμπάθεια για την οπτική γωνιά απ' την οποία βλέπουν τα πράγματα και, πάνω απ' όλα, προθυμία να κάτσει και να ακούσει. Κατ' αρχάς όμως πριν προχωρήσουμε σε αυτό, κάθε ιστορικός ο οποίος ασχολείται με την προφορική ιστορία, θα πρέπει να έχει αποκτήσει ένα σχετικό υπόβαθρο γενικών γνώσεων σχετικών με το θέμα, από τη βιβλιογραφία ή με άλλους διάφορους τρόπους. Για συγκεντρώσω αυτές τις πληροφορίες, προσπάθησα να γνωρίσω πρώτα τα άτομα στα

⁷ Στο ίδιο, σ. 187.

⁸ Στο ίδιο, σ. 216.

οποία επρόκειτο να πάρω αυτές τις συνεντεύξεις, ώστε το αποτέλεσμά μου να είναι το επιθυμητό. Σε γενικές γραμμές άλλωστε ισχύει το ότι όσο περισσότερα ξέρει ο ιστορικός, τόσο πιο πιθανό είναι να αποσπάσει σημαντικές ιστορικές πληροφορίες από μια συνέντευξη. Η γνώση των βασικών γεγονότων που διαδραματίστηκαν στην Κύπρο το 1974, με βοήθησε στο να είμαι σε θέση να προσδιορίσω καλύτερα με ακρίβεια το ρόλο του πληροφορητή μου στα γεγονότα, να διακρίνω πότε μπορεί να είχε άμεσα βιώματα ή αν παρέστη ως μάρτυρας, και ποιες αναμνήσεις του είναι από δεύτερο χέρι.⁹ Η συλλογή αρκετών συνεντεύξεων με βοήθησε και στο να ενισχυθεί το υπόβαθρό των γενικών μου γνώσεων για την περίοδο που έλαβαν χώρα τα γεγονότα πριν και κατά την περίοδο του πραξικοπήματος της 15^{ης} Ιουλίου 1974. Γι' αυτό επέλεξα για την διενέργεια της έρευνας μου τη μέθοδο του τυποποιημένου ερωτηματολογίου, ώστε ο συνεντευξιαζόμενος να περιοριστεί στο θέμα αυτού.

Για την επιλογή του ερωτηματολογίου μου, έθεσα ως προϋπόθεση πως οι ερωτήσεις μου να έπρεπε να είναι όσο πιο απλές και ευθείες γινόταν και σε γλώσσα οικεία στον πληροφορητή, ώστε οι απαντήσεις που θα λάμβανα να ήταν ολοκληρωμένες. Για να πάρω όμως συγκεκριμένες μαρτυρίες ή σχόλια, προχώρησα και σε πιο διευρυμένη διατύπωση ανοικτών ερωτημάτων. Από την άλλη απέφυγα ως ένα βαθμό ερωτήσεις οι οποίες υποδείκνυαν αναμενόμενες απαντήσεις, ώστε να μην φανούν και οι δικές μου απόψεις στα συγκεκριμένα γεγονότα, με σκοπό ο συνεντευξιαζόμενός μου να μην δίνει απαντήσεις τις οποίες θα θεωρούσε και ίδιος πως θα ήθελα να ακούσω, και επομένως αυτό θα ήταν αναξιόπιστο. Παράλληλα επιδίωκα να αφήνω περιθώρια στον συνεντευξιαζόμενό μου για αντιδράσεις που προέκυπταν από φορτισμένες συναισθηματικά ερωτήσεις. Τέλος απέφυγα τις ερωτήσεις οι οποίες θα έκαναν τον συνεντευξιαζόμενό μου, να σκέφτεται με τον δικό μου τρόπο, αλλά με τον δικό του. Η στρατηγική της συνέντευξης δεν είναι ευθύνη του πληροφορητή αλλά του ερευνητή. Είναι πολύ εύκολο να την καθοδηγήσουμε αν έχουμε ήδη στα υπόψη μας μια γενική ιδέα για τη μορφή που αυτή μπορεί να πάρει, κι οι ερωτήσεις θα μπορούν να οδηγήσουν με φυσικό τρόπο η μία στην άλλη. Αυτό μας βοηθά και όταν ο συνεντευξιαζόμενός μας ξεφεύγει από το θέμα. Κύριο όμως συστατικό της έρευνάς μας αποτελεί η ανάγκη για γνώση κάποιων βασικών στοιχείων για τους πληροφορητές μας όπως, καταγωγή, επάγγελμα, οικογένεια, κλπ, τα οποία θα μας βοηθήσουν.¹⁰ Σε καμία

⁹ Στο ίδιο, σ. 274.

¹⁰ Στο ίδιο, σ. 282.

περίπτωση δεν πρέπει να διακόψουμε τον πληροφορητή μας όταν αφηγείται, επειδή θεωρούμε πως ξεφεύγει από το θέμα μας ή αναφέρει άσχετες πληροφορίες.

Η χρήση εξοπλισμού για τη συλλογή προφορικών μαρτυριών όπως μαγνητόφωνο και φωτογραφική μηχανή αποτέλεσαν σημαντικά εργαλεία για την έρευνά μου, για τα οποία είχαν γνώση οι συνεντευξιαζόμενοι εκ των προτέρων. Αυτό όμως μερικές φορές αποτέλεσε και ένας καταλυτικός παράγοντας, κάποιος πληροφορητής να αρνηθεί να δώσει τη δική του προφορική μαρτυρία, φοβούμενος τυχόν επιπτώσεις ακόμη και 47 χρόνια μετά τα γεγονότα του 1974. Οι περισσότεροι όμως δεν εξέφρασαν καμία αντίρρηση με την ύπαρξη αυτού του εξοπλισμού, αφού και κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων πολλές φορές ξεχνούσαν και την ύπαρξή του. Το μαγνητόφωνο και η φωτογραφική μηχανή βοήθησαν κατά κανόνα αρκετά τους πληροφορητές μου να μην ξεφύγουν από το θέμα που περιέγραφαν. Η βασική μου επιδίωξη ήταν η συνάντηση με τον πληροφορητή μου να ήταν είτε στην οικία του, είτε σε χώρο στον οποίο διαδραματίστηκαν τα συγκεκριμένα περιστατικά για τα οποία επρόκειτο να μας περιγράψει, με σκοπό να δημιουργηθεί ένα κλίμα πλήρους εμπιστοσύνης και ειλικρίνειας. Η παρουσία άλλων ατόμων πρακτικά μερικές φορές εμποδίζει τον πληροφορητή να μιλήσει ανοικτά.

Η πρώτη επικοινωνία με τα άτομα αυτά έπρεπε πάντοτε να είναι πειστική, ώστε να δώσουμε την εικόνα πως αξίζει τον κόπο ο πληροφορητής μας να μας περιγράψει τις δικές του εμπειρίες για τα γεγονότα του 1974. Για να γίνει πιο εύκολο αυτό, κατά κανόνα χρησιμοποιούσα και το ότι ένα άλλο άτομο από τον κοινωνικό περίγυρο του μας τον είχε συστήσει. Σημαντικό ήταν επίσης πως θα έπρεπε να εξηγήσω χωρίς πολλές λεπτομέρειες τον σκοπό που ήθελα να χρησιμοποιήσω την προφορική μαρτυρία. Ορισμένοι κατά τη διάρκεια της επικοινωνίας μας προέβαλαν και το επιχείρημα πως δεν υπήρχε κάτι το σημαντικό για το οποίο θα έπρεπε να αναφέρουν. Σε αυτές τις περιπτώσεις χρειάστηκε να επιβεβαιώσω πως αξίζει τον κόπο να ασχοληθεί κανείς με την εμπειρία του, αφού είναι άγνωστη για τους νεότερους και πως είναι απαραίτητη για να γραφτεί η πραγματική κοινωνική ιστορία.¹¹ Από την άλλη, αρκετά ήταν τα άτομα που επέδειξαν έκπληξη για το ενδιαφέρον μου, αλλά και μεγάλη επιθυμία για να συμμετάσχουν. Μια συνέντευξη αποτελεί μια κοινωνική σχέση ανάμεσα σε ανθρώπους

¹¹ Thompson, P. (2002), *Φωνές από το παρελθόν - Προφορική Ιστορία*, (μτφρ.) Ρ.Β.Μπούσχοτεν-Ν.Ποταμιανός, Αθήνα, σ.288

με τους δικούς της κανόνες συμπεριφοράς, και η παράβασή τους μπορεί να την καταστρέψει. Ουσιαστικά, ο ερευνητής αναμένεται να δείξει ενδιαφέρον για τον πληροφορητή, επιτρέποντάς του να μιλήσει όσο θέλει χωρίς να τον διακόπτει συνεχώς, και συγχρόνως να του δίνει κάποιες κατευθύνσεις για το τι να συζητήσουν αν χρειαστεί. Οι κανόνες αυτοί βασίζονται στις αρχές της αμοιβαίας συνεργασίας, εμπιστοσύνης και σεβασμού. Ο γενικός κανόνας όμως είναι να μην κάνουμε ερωτήσεις περισσότερες απ' όσες χρειάζονται, και μ' έναν τρόπο σαφή, και να μην βιαζόμαστε.¹²

Η συζήτηση για τους αγώνες και την αντίσταση στο πραξικόπημα του 1974 οδήγησε αναπόφευκτα σε επώδυνες αναμνήσεις που συνεχίζουν ακόμη και σήμερα να ξυπνούν έντονα συναισθήματα, και κατά τη διάρκεια της συνέντευξης αναστάτωσε τους πληροφορητές μας. Αρκετές ήταν οι φορές όπου πληροφορητές δάκρυσαν, κάτι το οποίο με οδήγησε, δείχνοντας συμπάρασταση να ρωτήσω τον συνεντευξιζόμενο αν ήθελε να συνεχίσουμε ή να κάνουμε διάλειμμα. Γι' αυτό το λόγο και οι πιο συναισθηματικά φορτισμένες ερωτήσεις γίνονταν κατά κανόνα στο τελευταίο μέρος της συνέντευξης. Εξίσου σημαντικό για την ολοκλήρωση των συνεντεύξεών μου, ήταν η τακτοποίηση και των πνευματικών τους δικαιωμάτων, ώστε να νιώθει ασφάλεια πως η προφορική του μαρτυρία αποτελεί προϊόν έρευνας. Η συγκατάθεσή του να δώσει συνέντευξη, συνεπάγεται με το ότι δίνει και την άδεια να παρατεθούν τα λόγια του. Έτσι κάποιος ο οποίος γνωρίζει πως ένας ιστορικός συγκεντρώνει υλικό στο πλαίσιο επιστημονικής έρευνας, δεν θα υπάρχει νομικό έρεισμα στο να διαμαρτυρηθεί μετέπειτα αν διαπιστώσει πως τα λεγόμενά του παρατίθενται σε δημοσιεύσεις.¹³ Η χρήση άλλωστε του μαγνητοφώνου και της φωτογραφικής μηχανής ενισχύει και την αποτροπή λαθών στη διαδικασία της απομαγνητοφώνησης αργότερα. Εν κατακλείδι όποιος και να είναι ο συνεντευξιζόμενος, οφείλουμε πάντα να ζητάμε την άδειά του όταν πρόκειται να χρησιμοποιήσουμε το υλικό που μας έδωσε. Την ολοκλήρωση των συνεντεύξεων αποτελεί η απομαγνητοφώνησή τους, κάτι το οποίο αποτελεί μια πολύ χρονοβόρα διαδικασία, ενώ απαιτεί και υψηλή διευκρίνιση. Ο ιστορικός, για τη μεταγραφή του προφορικού λόγου σε γραπτό πρέπει να αναπτύξει μια ικανότητα, που θα επιτρέπει στο γραπτό του να παραμένει όσο το δυνατόν πιο πιστό τόσο στον χαρακτήρα όσο και στο νόημα του πρωτότυπου.¹⁴

¹² Στο ίδιο, σ.291

¹³ Στο ίδιο, σ. 306.

¹⁴ Στο ίδιο, σ. 317.

Θα πρέπει να αποτιμήσουμε τις συνεντεύξεις μας σε τρεις όψεις, ως κείμενα, ως μορφές περιεχομένου, και ως τεκμήρια. Για να εκτιμηθεί η αξιοπιστία της κάθε συνέντευξης, θα πρέπει πρώτον να εξακριβωθεί η εσωτερική συνοχή της. Αν κάποιος πληροφορητής έχει την τάση να παράγει στερεότυπες γενικεύσεις, αυτό θα επαναλαμβάνεται σε όλη την έκταση της συνέντευξης. Τότε οι αφηγήσεις που υπάρχουν σ' αυτή μπορούν να εκληφθούν ως συμβολική έκφραση στάσεων, όχι όμως ως πιστές στην πραγματικότητα λεπτομέρειες. Η αποσιώπηση πληροφοριών μπορεί επίσης να αποκαλυφθεί από την επανειλημμένη αποφυγή της συζήτησης για ένα συγκεκριμένο θέμα, ή μέσα από άλυτες αντιφάσεις σε κάποιες λεπτομέρειες. Κάθε επίμονη αποσιώπηση ή επινόηση προκαλεί προφανείς ασυνέπειες, αντιφάσεις και αναχρονισμούς. Από την άλλη, κάποιες ασυνέπειες είναι αρκετά φυσιολογικές. Είναι πολύ συνηθισμένο να βρίσκουμε συγκρούσεις ανάμεσα στις γενικές αξίες, οι οποίες θεωρείται ότι ίσχυαν στο παρελθόν και στην πιο ακριβή καταγραφή της καθημερινής ζωής. Αυτή η αντίφαση, όμως, μπορεί να είναι από μόνη της πολύ αποκαλυπτική, επειδή μπορεί να αποτελεί από τις κινητήριες δυνάμεις μιας κοινωνικής αλλαγής.¹⁵ Η λύση στο πιο πάνω, αποτελεί η διασταύρωση αυτών των μαρτυριών μέσα από την ιστοριογραφία. Η προφορική ιστορία για τα γεγονότα του 1974, δίνει την ιστορία πίσω στους ανθρώπους ειπωμένη με τα δικά τους λόγια. Δίνοντας τους ένα παρελθόν, τους βοηθά να προσανατολιστούν προς ένα μέλλον που θα φτιάξουν οι ίδιοι.

Τα ιστορικά γεγονότα την περίοδο 1960-1971

Το πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου 1974, δεν ήταν κεραυνός εν αιθρία αλλά το αποκορύφωμα διάφορων ιστορικών γεγονότων και συνωμοσιών καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου 1960-1974, μετά και το τέλος του απελευθερωτικού και ανταποικιακού αγώνα της ΕΟΚΑ και την υπογραφή των συμφωνιών Ζυρίχης – Λονδίνου, όπου το αποτέλεσμα ήταν η εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας στις 16 Αυγούστου 1960. Συμφωνία για την παροχή ενός όπως χαρακτηρίστηκε «δοτού» συντάγματος προς τους Κυπρίους, μεταξύ Μ. Βρετανίας, Ελλάδας και Τουρκίας, με πρώτο εκλεγμένο πρόεδρο τον Αρχ. Μακάριο και αντιπρόεδρο το Φαζίλ Κιουτσιούκ. Παράλληλα με την ίδρυση του νέου κράτους, υπογράφηκε και συμφωνία εγγύησης μεταξύ Ελλάδας, Μ. Βρετανίας, Τουρκίας και Κυπριακής Δημοκρατίας, με την οποία επιβεβαιωνόταν η διατήρηση του διεθνούς καθεστώτος της Κύπρου, απαγορεύοντας

¹⁵ Στο ίδιο, σ. 329.

την ένωση και τη διχοτόμηση. Επιπλέον, υπογράφηκε και τριμερής συμφωνία Ελλάδας, Τουρκίας, Κύπρου με κοινό στρατηγείο που θα είχε την έδρα στην Κύπρο και στρατιωτική δύναμη 950 ανδρών από την Ελλάδα (ΕΛΔΥΚ) και 650 από την Τουρκία (ΤΟΥΡΔΥΚ).¹⁶ Εδώ αξίζει να αναφερθεί πως εμπόδιο για την υλοποίηση των υποχθόνιων μεθοδεύσεων σε βάρος της Κυπριακής Δημοκρατίας υπήρξε σε σημαντικό βαθμό ο Αρχ. Μακάριος Γ', ο νόμιμα εκλεγμένος πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας, ο οποίος είχε την αμέριστη υποστήριξη από όλες σχεδόν τις δημοκρατικές πολιτικές δυνάμεις, από τη συντριπτική πλειοψηφία του κυπριακού λαού και κυρίως της Αριστεράς και του ΑΚΕΛ, κατά τη μεγαλύτερη διάρκεια αυτής της περιόδου.

Η Τουρκία ευθύς εξαρχής, προσπάθησε από την υπογραφή των Συμφωνιών αυτών, να πετύχει την υπονόμευση της Κυπριακής Δημοκρατίας, καλλιεργώντας μεταξύ των Τουρκοκυπρίων μίσος κατά της ελληνοκυπριακής πλειοψηφίας. Εκμεταλλευόμενη τις αντιφάσεις του Συντάγματος, προσπαθούσε να προκαλέσει εμπλοκή στη λειτουργία του νεοσύστατου κράτους και στη συνέχεια τη διάλυσή του, με απώτερο σκοπό τη διχοτόμηση. Το Σύνταγμα αρκετά γρήγορα αποδείχθηκε ανεφάρμοστο. Το δικαίωμα της αρνησικυρίας (βέτο), που είχε ως δικαίωμα από το Σύνταγμα ο Τ/κ Αντιπρόεδρος και το οποίο χρησιμοποιούσε σε ζωτικά για την επιβίωση της Δημοκρατίας θέματα, έδωσε την αφορμή σε προστριβές μεταξύ Ε/κ και Τ/κ. Η πολιτική αυτή όμως, δεν αποτελούσε στόχος μόνο της Τουρκίας, αλλά και της Μ. Βρετανίας η οποία ανέκαθεν προωθούσε την πρακτική του «διαίρει και βασίλευε». Στις 30 Νοεμβρίου 1963, ο Μακάριος κατέθεσε προτάσεις για τροποποιήσεις του κυπριακού Συντάγματος, γεγονός που έδωσε αφορμή στην Τουρκία για να οδηγήσει την Κύπρο σε πολιτειακή κρίση. Οι προτάσεις κατατέθηκαν με υπόμνημα προς τον αντιπρόεδρο Φαζίλ Κουτσιούκ, με το οποίο καλούσε την Τ/κ ηγεσία σε διαπραγματεύσεις για τις τροποποιήσεις των 13 σημείων του Συντάγματος. Δυστυχώς η κίνηση του Μακαρίου υπήρξε ομολογουμένως αντικείμενο εκμετάλλευσης για τη δημιουργία μιας μεγάλης κρίσης που καθόρισε τα επόμενα χρόνια.¹⁷ Η κατάσταση όμως αυτή οδήγησε στην έξαρση του εθνικισμού που οδήγησε στην επαναδραστηριοποίηση της Τ/κ εξτρεμιστικής οργάνωσης «ΤΜΤ», η οποία εξοπλιζόταν από την Τουρκία, και στη δημιουργία της μυστικής Ε/κ «Οργάνωσης

¹⁶ Ο Φάκελος της Κύπρου, Πορίσματα & Ντοκουμέντα, Λευκωσία,(2012),σ. 12.

¹⁷ Ο Φάκελος της Κύπρου, Πορίσματα & Ντοκουμέντα, Λευκωσία,(2012), σ. 14.

Ακρίτας» του τότε Υπουργού Εσωτερικών Πολύκαρπου Γιωρκάτζη. Αξίζει να αναφερθεί πως και οι δύο οργανώσεις προχώρησαν σε εγκληματικές πράξεις εις βάρος προοδευτικών Ε/κ και Τ/κ, οι οποίοι εκείνη την περίοδο προσπαθούσαν να επαναφέρουν το νησί στην ομαλότητα.¹⁸

Όλα αυτά θα οδηγήσουν στα τέλη του 1963, στην τουρκική ανταρσία όπου η ΤΟΥΡΔΥΚ, εγκατέλειψε τους στρατώνες της και αναπτύχθηκε κατά μήκος της οδού Λευκωσίας – Κερύνειας, αποκόπτοντας τη συγκοινωνία μεταξύ των δύο πόλεων. Παράλληλα Τ/κ ομάδες κατέλαβαν τις βόρειες συνοικίες της Λευκωσίας, ενώ άλλες ένοπλες Τ/κ μονάδες από τον νότο κινήθηκαν προς το βορρά, δημιουργώντας προγεφυρώματα και θύλακες στην Αμμόχωστο, στη Λεύκα, τη Μανσούρα και σε άλλα σημεία της Κύπρου. Τα γεγονότα αυτά θα φέρουν τη Κυπριακή Δημοκρατία να καταφύγει για την επίλυση των ζητημάτων αυτών μέσω του ΟΗΕ. Εν συντομία στις 4 Μαρτίου 1964, με το ψήφισμα 186, το Συμβούλιο Ασφαλείας καλούσε όλα τα κράτη – μέλη να σταματήσουν την οποιαδήποτε αποσχιστική ενέργεια εις βάρος της Κύπρου. Επιπλέον ζητούσε από την Κυβέρνηση της Κύπρου να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα για να σταματήσει η αιματοχυσία στο νησί, και τέλος συνιστούσε τη συγκρότηση ειρηνευτικής δύναμης των Ηνωμένων Εθνών με αποστολή την αποτροπή συγκρούσεων και τον διορισμό μεσολαβητή, με σκοπό την προώθηση ειρηνευτικής λύσης και την εξεύρεση μιας συμφωνίας για το Κυπριακό. Η διαχωριστική πολιτική της Τουρκίας αποκαλύφθηκε εντελώς, το 1967, όταν προχώρησε στο σχηματισμό μιας «Προσωρινής Τουρκοκυπριακής Διοίκησης» στους θύλακες. Οι πράξεις αυτές θα φέρουν την υποβολή των δύο αμερικάνικων σχεδίων Άτσεσον, τα οποία το πρώτο απορρίφθηκε από τον Μακάριο και το δεύτερο απορρίφθηκε και από τον Μακάριο αλλά και από την Τουρκία. Το ναυάγιο αυτό, συμπεριλαμβανομένων των βομβαρδισμών της Τηλλυρίας από την τουρκική αεροπορία τον Αύγουστο του 1964, οδήγησαν στο διορισμό μεσολαβητή για την επίλυση του Κυπριακού, του Γκάλο Πλάζα. Ο Πλάζα με την έκθεσή του στις 26 Μαρτίου 1965, υποστήριζε ένα ενιαίο ανεξάρτητο κυπριακό κράτος, με πλήρη κατοχύρωση των μειονοτικών δικαιωμάτων των Τ/κ και αποκλεισμό της ένωσης και της διχοτόμησης. Η ελληνική πλευρά αποδέχθηκε τις εισηγήσεις

¹⁸ Στο ίδιο.

Πλάζα, ενώ αντιθέτως η τουρκική πλευρά, συμπεριλαμβανομένου και της τουρκοκυπριακής ηγεσίας, τις απέρριψαν και πάλι.¹⁹

Παίρνοντας διαστάσεις παράταιρες με το περιεχόμενο των γεγονότων και αναντίστοιχες με την πραγματική υπόσταση πολιτικών προσώπων, ο αντικομμουνισμός της περιόδου συμπεριέλαβε στις αιχμές του και τον Πρόεδρο της Κύπρου, Μακάριο. Ο Μακάριος, που ήταν ο πολιτικός εκπρόσωπος και της Κυπριακής αστικής τάξης, μπήκε στο στόχαστρο εξαιτίας της εξωτερικής πολιτικής που ακολούθησε. Διεκδικούσε την ανεξαρτησία και την ενιαία κρατική υπόσταση της Κύπρου και ανέπτυξε σχέσεις συνεργασίας με τη Σοβιετική Ένωση και άλλα σοσιαλιστικά κράτη, που του παρείχαν πολιτική και στρατιωτική στήριξη. Έτσι καθώς κατέβαλε σκληρές και με κίνδυνους σχετικές ενέργειες, χαρακτηρίστηκε από τις ΗΠΑ «Φιντέλ Κάστρο της Μεσογείου».²⁰ Η ανάληψη της εξουσίας στην Ελλάδα, μέσω στρατιωτικού πραξικοπήματος, από τη Χούντα στις 21 Απριλίου 1967 με επικεφαλής τον συνταγματάρχη Γεώργιο Παπαδόπουλο, οδήγησε σε μεγαλύτερες διαστάσεις την πολεμική εναντίον του Αρχ. Μακαρίου. Μια από τις πρώτες κινήσεις της Χούντας ήταν η προσπάθεια για διευθέτηση του Κυπριακού Ζητήματος μεταξύ «φίλων χωρών» και συμμάχων του ΝΑΤΟ. Όταν ο Μακάριος επισκέφθηκε τη Μόσχα το 1971, όπου ζήτησε την προμήθεια οπλισμού για την Εθνική Φρουρά, την ίδια εποχή πραγματοποιήθηκε στη Λισσαβόνα σύνοδος Υπουργών Εξωτερικών του ΝΑΤΟ, όπου η Ελλάδα και η Τουρκία, συμφώνησαν να προωθήσουν από κοινού λύση στο Κυπριακό ζήτημα, βασισμένη στο σχέδιο Μπολ-Άτσεσον. Η χουντική κυβέρνηση της Ελλάδας απέστειλε επιστολή με τις σχετικές εισηγήσεις στην κυπριακή κυβέρνηση, η οποία τις απέρριψε. Η άρνηση του Μακαρίου και της Κυβέρνησης να υποκύψουν στις επιταγές του «Εθνικού Κέντρου» επέφερε την πλήρη ρήξη και δρομολογήθηκε από τη Χούντα των Αθηνών η πραξικοπηματική ανατροπή του Μακαρίου.²¹

Αξίζει να σημειωθεί πως ορόσημο στην ιστορία της Κύπρου υπήρξε η απόφαση του ΝΑΤΟ που είδε το φως της δημοσιότητας στις 4.6.1971, και για την οποία η σχετική είδηση του Τύπου ανέφερε μεταξύ άλλων τα εξής: «Κατά τη διάρκεια

¹⁹ Στο ίδιο, σ. 19.

²⁰ Σύγχρονη Εποχή, (2017), *Δικτατορία, 1947-1974, κείμενα & ντοκουμέντα*, Αθήνα, σ.63

²¹ Χρυσάνθου Χρ. (2018), *Αντίσταση «Έτσι υπερασπιστήκαμε τη δημοκρατία...»*, Λευκωσία, σ. 28.

της ετήσιας διάσκεψης των Υπουργών Εξωτερικών του NATO στη Λισσαβώνα ο Αναπληρωτής Υπουργός Εξωτερικών της Ελλάδας κ. Ξανθόπουλος Παλαμάς απεργάσθηκε μετά του Τούρκου συναδέλφου του σχέδιο λύσης του Κυπριακού μέσα στα πλαίσια του NATO». Από κει και πέρα τα πράγματα κινήθηκαν πια εξ ιδίων. Ως κεντρικός άξονας για την ένταση της τρομοκρατίας διακρίνεται και πάλι ο Γρίβας, που με τη «διαφυγή» του, από την αστυνομική επιτήρηση στην Αθήνα, καταφθάνει την 1^η Σεπτεμβρίου 1971 στην Κύπρο, ιδρύοντας την ΕΟΚΑ Β'. Ενώ η Χούντα συνέχιζε να προσποιείται «σεβασμό» προς το ανεξάρτητο και κυρίαρχο κυπριακό κράτος και υποστηρίζει τις ενδοκυπριακές συνομιλίες, ο Γρίβας με τους ανθρώπους του προσπαθεί στην πράξη για τη διάλυση του κυπριακού κράτους με τις γνωστές σ' όλους μας εγκληματικές ενέργειες.²² Στις 24 Ιούνη το 1972 Π.Γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ κατήγγειλε τους σχεδιασμούς του NATO για «τριπλή κατοχή» (Ελλάδα – Τουρκία – NATO) της Κύπρου, που συμφωνήθηκε στη σύνοδο της Λισσαβώνας.²³

Η ίδρυση της ΕΟΚΑ Β' και τα ιστορικά γεγονότα 1971-73

Όπως αναφέραμε, αφού απέτυχε σε αρκετές προσπάθειες η Χούντα να υποσκάψει τον Πρόεδρο Μακάριο, ο Γεώργιος Γρίβας αναχώρησε μυστικά από την Αθήνα με προορισμό την Κύπρο τον Αύγουστο του 1971. Σκοπός του ήταν να οργανώσει παράνομη τρομοκρατική οργάνωση, στα πρότυπα της ΕΟΚΑ, με πρόσχημα την επαναφορά της «ενωτικής γραμμής». Η πρώτη ανοικτή ένδειξη για την παρουσία του Γρίβα στην Κύπρο έγινε με προκήρυξη που στάλθηκε στα γραφεία των εφημερίδων στη Λευκωσία στις 26 Οκτωβρίου 1971. Στη προκήρυξη αυτή γινόταν επίκληση του αγώνα της ΕΟΚΑ. Ο Γ.Γρίβας προσέγγισε πρώην μέλη της ΕΟΚΑ, που παρέμεναν φανατικά προσκολλημένα στο όραμα της ένωσης με την Ελλάδα, παρόλο που η κατάσταση είχε αλλάξει άρδην με την ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας. Η ονομασία σε ΕΟΚΑ Β' επρόκειτο να δοθεί στην υπό εκκόλαψη οργάνωση σε κατοπινό στάδιο.²⁴ Η Χούντα την περίοδο 1971-1974 θα χρηματοδοτήσει και θα εξοπλίσει με διάφορους τρόπους τον Γρίβα και την ΕΟΚΑ Β', που εντείνει την ανατρεπτική δράση με ανατινάξεις αστυνομικών σταθμών, απαγωγές πολιτικών

²² Εκδ. Κ.Ε. ΑΚΕΛ (1975), *Χρονικό της σύγχρονης Κυπριακής Τραγωδίας, Ιούλιος – Αύγουστος 1974*, Λευκωσία, σ. 43.

²³ Σύγχρονη Εποχή (2017), *Δικτατορία, 1947-1974, κείμενα & ντοκουμέντα*, Αθήνα, σ. 354.

²⁴ Χρυσάνθου Χρ. (2018), *Αντίσταση. «Έτσι υπερασπιστήκαμε τη δημοκρατία»*, Λευκωσία, σ. 29.

προσώπων, δολοφονίες απλών δημοκρατικών πολιτών, σχεδιασμούς και απόπειρες δολοφονίας του Μακαρίου. Αξίζει να αναφερθεί πως μέσα από το πόρισμα της Βουλής για τον «Φάκελο της Κύπρου» τεκμηριώνεται πως κατά τη διάρκεια των τρεισήμισι χρόνων δράσης της ΕΟΚΑ Β΄ από τον Γ. Γρίβα, και με την καθοδήγηση του ΝΑΤΟ και της Χούντας, είχε εκπονηθεί αριθμός σχεδίων για ανατροπή του Μακαρίου.²⁵

Ο Εζεκίας Παπαϊωάννου, ο τότε Γενικός Γραμματέας του ΑΚΕΛ, επιβεβαιώνει πως οι αλληπάλληλες δολοφονικές απόπειρες κατά της ζωής του Προέδρου Μακαρίου, δεν ήταν παρά το προοίμιο της εγκληματικής υπονομευτικής δραστηριότητας της ΕΟΚΑ Β΄. Το 1971 όταν άρχισε η δράση της ΕΟΚΑ Β΄ από την ηγεσία του Γρίβα, σημειώθηκαν και βομβιστικές επιθέσεις εναντίον γραφείων του ΑΚΕΛ και οικιών στελεχών του Κόμματος. Πιο συγκεκριμένα αναφέρει πως μια εκρηκτική βόμβα ρίχτηκε και στην είσοδο του σπιτιού του στη Λευκωσία, με αποτέλεσμα να προκληθούν αρκετές ζημιές. Εκ των υστέρων σημειώνει πως έμαθε από τον ίδιο τον Αρχ. Μακάριο ότι μέσα στους αστυνομικούς που κατέφθασαν για να ερευνήσουν το περιστατικό αυτό, ήταν και το πρόσωπο που έριξε τη βόμβα στο σπίτι του. Ο ίδιος ο αστυνομικός αυτός του είπε ο Μακάριος, αναφέροντας και τ' όνομα του, έριξε και την βόμβα στο Προεδρικό. Το ΑΚΕΛ και ο Γ.Γ. του πολλές φορές προειδοποίησαν και την κυβέρνηση και τον λαό πως ο στόχος αυτής της εγκληματικής δραστηριότητας ήταν η προετοιμασία του εδάφους για πραξικόπημα. Στον Μακάριο όπως σημειώνει, τόνισαν αρκετές φορές πως έπρεπε να πάρει μέτρα πιο αυστηρά για να συντρίψει την ανατρεπτική εγκληματική δραστηριότητα της ΕΟΚΑ Β΄. Μέτρα που όπως αποδείχθηκε αργότερα ήταν αναγκαία, όπως πρώτα την εξυγίανση των δυνάμεων ασφαλείας της Δημοκρατίας από όλα τα στοιχεία που δεν ήταν πιστά στην Κυπριακή Δημοκρατία. Παράλληλα θα έπρεπε να αναθέσει σε έμπιστους στρατιωτικούς την επεξεργασία ενός επιτελικού σχεδίου για την πρόληψη ή την συντριβή πιθανού πραξικοπήματος. Όλες οι δυνάμεις του ΑΚΕΛ τέθηκαν στη διάθεση του Μακαρίου για να τις χρησιμοποιήσει εναντίον των ανατρεπτικών ενεργειών της ΕΟΚΑ Β΄ και του πραξικοπήματος κάτι το οποίο το Κόμμα της Αριστεράς, θεωρούσε βέβαιο ότι θα γινόταν. Οι προειδοποιήσεις του ΑΚΕΛ ήταν τόσο συχνές που ο

²⁵ Εκδ. Ε.Ε. ΑΚΕΛ Λάρνακας (2019), *Οι τέσσερις του Άη Γιάννη*, Λάρνακα, σ. 16.

ακροδεξιός και φιλοχουντικός τύπος έφτασε στο σημείο να ζητά την λήψη μέτρων εναντίον του ΑΚΕΛ και της ηγεσίας του γιατί όπως έγραφαν οι εφημερίδες αυτές «καθυβρίζονταν» οι Ελλαδίτες Χουντικοί αξιωματικοί και η ηγεσία του ΑΚΕΛ έβλεπε φαντάσματα.²⁶ Ο Εζεκίας Παπαϊωάννου αναφέρει πως κατά τη δική του άποψη, ο Αρχ. Μακάριος υποτιμούσε τον κίνδυνο του πραξικοπήματος, την ανατρεπτική δραστηριότητα της ΕΟΚΑ Β' και της Χούντας των Αθηνών, αφού θεωρούσε πως τέτοιες πράξεις θα αποτελούσαν αφορμή στην Τουρκία να εισβάλει στο νησί.

Με αφορμή την άφιξη του τσεχοσλοβάκιου οπλισμού, που είχε ζητήσει ο Μακάριος, η Χούντα επέδωσε στις 10 Φεβρουαρίου 1972 διακοίνωση με την οποία έθεσε αυστηρούς όρους στον Μακάριο, να παραδοθεί ο οπλισμός από την Τσεχοσλοβακία στην ειρηνευτική δύναμη του ΟΗΕ, η Κυπριακή Κυβέρνηση να υπακούει στις αποφάσεις του «Εθνικού Κέντρου», ενώ ο Αρχ. Μακάριος να αποσυρθεί από την προεδρία της Δημοκρατίας και να περιοριστεί στο εκκλησιαστικό αξίωμα. Δύο μέρες αργότερα η Κυπριακή Κυβέρνηση και ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος απέρριψαν τη χουντική διακοίνωση, ενώ η Τουρκία επωφελούμενη από το θόρυβο, άρχισε και πάλι να κάνει λόγο για τα επεμβατικά της δικαιώματα. Η Χούντα προώθησε το σχέδιο «Σφενδόνη», που είχε ως στόχο την πραξικοπηματική ανατροπή του Μακαρίου. Σύμφωνα με το σχέδιο, ένοπλες ομάδες θα κινούνταν για να απομακρύνουν τον Μακάριο από την εξουσία και θα επενέβαινε η Ε.Φ., η οποία θα επέβαλλε τον αρχηγό της ΕΟΚΑ Β', Γεώργιο Γρίβα, ως Πρόεδρο της Δημοκρατίας, μετά την «αποκατάσταση της τάξης» από το κυπριακό στράτευμα. Το σχέδιο αποκαλύφθηκε από τις δυνάμεις ασφαλείας του κράτους και αποτράπηκε στις 14 Φεβρουαρίου 1972. Τότε ο Αρχ. Μακάριος απέστειλε τον πρόεδρο της Βουλής, Γλαύκο Κληρίδη, στην Αμερικάνικη Πρεσβεία για να ζητήσει την παρέμβαση των ΗΠΑ. Οι ΗΠΑ, διαβλέποντας ενδεχόμενες συνέπειες από την αντίδραση της Σοβιετικής Ένωσης σε περίπτωση πραξικοπηματικής ανατροπής του Αρχ. Μακαρίου, μεσολάβησε προς τη Χούντα για αναστολή του σχεδίου.²⁷

Η αντίσταση στην τρομοκρατία και στις υπονομεύσεις της Χούντας και της ΕΟΚΑ Β' εκδηλώνονταν από διάφορους παράγοντες, από τα θεσμικά όργανα

²⁶ Παπαϊωάννου Εζ. (1988), «Ενθυμήσεις από τη ζωή μου», Λευκωσία, σ. 134.

²⁷ Χρυσάνθου Χρ. (2018), Αντίσταση «Έτσι υπερασπιστήκαμε τη δημοκρατία..», Λευκωσία, σ. 30.

ασφαλείας, όπως ήταν το Εφεδρικό Αστυνομικό Σώμα και η Προεδρική Φρουρά, από οργανωμένες ομάδες οι οποίες είχαν συγκροτηθεί με τη συμμετοχή δημοκρατικών πολιτών και από το λαό με τις μαζικές εκδηλώσεις. Η αντίσταση κινήθηκε σε συγκεκριμένο τρίπτυχο, αποτροπή των πράξεων δολιοφθοράς και τρομοκρατικών ενεργειών από το Εθνικό Μέτωπο και την ΕΟΚΑ Β', την προστασία του Μακαρίου ο οποίος ήταν ο μόνιμος στόχος τους, και αντιμετώπιση σχεδίων που αποσκοπούσαν στην πραξικοπηματική κατάληψη της εξουσίας.²⁸ Τα σώματα ασφαλείας ήρθαν για πρώτη φορά αντιμέτωπα με την ΕΟΚΑ Β', το Φεβρουάριο του 1972, όταν άντρες της ΕΟΚΑ Β' προσπάθησαν να υφαρπάξουν μέρος από τον οπλισμό που είχε φέρει ο Μακάριος από την Τσεχοσλοβακία και τα είχε αποκρύψει στο μεταλλείο του Μιτσερού. Οι φρουροί ειδοποίησαν την αστυνομία, η οποία κατάφερε να συλλάβει αρχικά επί τόπου ένα άτομο, ενώ αργότερα συνελήφθησαν ακόμη δέκα. Αξίζει να σημειωθεί πως δεν υπήρξε καμία στοιχειοθετημένη υπόθεση εναντίον τους στο δικαστήριο.²⁹

Στις 2 Μαρτίου 1972, οι τρεις μητροπολίτες, ο Κυρηναίος Κυπριανός, ο Κιτίου Άνθιμος και ο Πάφου Γεννάδιος ζήτησαν, κατά τη συνεδρία της Ιεράς Συνόδου, από τον Αρχ. Μακάριο να παραιτηθεί από την προεδρία της Δημοκρατίας. Επικαλέστηκαν το επιχείρημα ότι τα δύο αξιώματα του ήταν ασυμβίβαστα. Ήδη είχαν ταχθεί στο αντιμακαριακό στρατόπεδο, συνεργάζονταν με την ΕΟΚΑ Β', ζητούσαν την άμεση ένωση με την Ελλάδα, εκφράζονταν εναντίον της γραμμής του εφικτού και κατάγγειλαν τις διεξαγόμενες ενδοκυπριακές συνομιλίες. Η Βουλή των Αντιπροσώπων καταδίκασε με ψήφισμα στις 3 Μαρτίου 1972 την ενέργεια των τριών Μητροπολιτών, όπως επίσης και ο λαός σε μαζικό συλλαλητήριο που πραγματοποιήθηκε στη Λευκωσία.³⁰ Κατά τη διάρκεια της εκκλησιαστικής κρίσης θα σημειωθεί και η πρώτη δολοφονία – έργο της ΕΟΚΑ Β', όταν ο αστυνομικός Θεόδωρος Ποντίκης πυροβολήθηκε από ένοπλους, στις 3 Μαρτίου, ενώ βρισκόταν σε υπηρεσία στη Μητρόπολη Λεμεσού.³¹

²⁸ Χρυσάνθου Χρ. (2004), *Με αίμα στέριωσε η Δημοκρατία*, Λευκωσία, σ. 56.

²⁹ Στο ίδιο.

³⁰ Χρυσάνθου Χρ. (2018), *Αντίσταση «Έτσι υπερασπιστήκαμε τη δημοκρατία..»*, Λευκωσία, σ. 31.

³¹ Χρυσάνθου Χρ. (2004), *Με αίμα στέριωσε η Δημοκρατία*, Λευκωσία, σ. 59.

Διαβλέποντας τους επερχόμενους κινδύνους, ο Μακάριος θα ζητήσει συνάντηση με τον Γ. Γρίβα, για άρση των τριβών και αντιμετώπιση των τουρκικών απειλών. Κατά τη συνάντηση που πραγματοποιήθηκε στις 26 Μαρτίου 1972, σε συγγενικό σπίτι του Μακαρίου στη Λευκωσία, ο Γεώργιος Γρίβας έθεσε περίπου τους ίδιους όρους που είχε θέσει και η Χούντα με την προηγούμενη διακοίνωσή της. Να παραιτηθεί ο Αρχ. Μακάριος από το προεδρικό αξίωμα, να προσανατολιστεί προς την πολιτική της ένωσης, να ανασχηματίσει την κυβέρνηση και να αναθέσει βασικά υπουργεία σε πρόσωπα κοινής εμπιστοσύνης. Ο Αρχιεπίσκοπος μετά την συνάντησή τους απέστειλε επιστολή προς τον Γ. Γρίβα στις 4 Μαΐου 1972, όπου εξηγούσε τις θέσεις του: η ανάληψη της προεδρίας από άλλο άτομο, το οποίο να προωθήσει την ένωση με την Ελλάδα, δεν ήταν ενδεδειγμένη, γιατί η εφαρμογή της ενωτικής γραμμής, χωρίς σθεναρή υποστήριξη από την Ελλάδα, θα οδηγούσε σε διχοτόμηση και διπλή ένωση. Ο Γ. Γρίβας απάντησε στις 16 Μαΐου 1972 στον Μακάριο τηλεσιγραφικά, εξαγγέλλοντας ουσιαστικά την έναρξη της τρομοκρατικής δράσης από τη νεοσυσταθείσα οργάνωση, την ΕΟΚΑ Β', η οποία στο μεταξύ είχε αρχίσει να εξοπλίζεται.³² Από το Δεκέμβριο του 1972 εξαπολύθηκε πραγματική εκστρατεία τρομοκρατικών ενεργειών, που αποσκοπούσε σε πολιτική αποσταθεροποίηση και εξόντωση του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου. Στις 18 Ιανουαρίου 1973, δεκαπέντε ένοπλα μέλη της ΕΟΚΑ Β' επιτέθηκαν σε αστυνομική περίπολο στη Λεμεσό και απέσπασαν τον οπλισμό της. Το επεισόδιο προκάλεσε αναζωπύρωση της έντασης. Εξαιτίας των ανατρεπτικών δραστηριοτήτων της ΕΟΚΑ Β' και των υποστηρικτών της (ρίψεις βομβών, μαθητικές διαδηλώσεις, επιθέσεις δια του φιλιγριβικού και φιλοχουντικού Τύπου κ.α.), ο Αρχ. Μακάριος σε δηλώσεις του χαρακτήρισε τον Γεώργιο Γρίβα ως «πηγή πολλής ανωμαλίας δια την Κύπρον».³³

Σημαντική επιτυχία στην προσπάθεια των σωμάτων ασφαλείας για εξάρθρωση της ΕΟΚΑ Β' αποτέλεσε στις 10 Νοεμβρίου 1972 η σύλληψη τεσσάρων νεαρών ατόμων. Στις κατοικίες τους είχαν ανευρεθεί έγγραφα, καθώς και κατάλογοι μελών της οργάνωσης. Για πρώτη φορά αποκαλύφθηκε και η ονομασία της οργάνωσης ΕΟΚΑ Β', καθώς και ο όρκος που καλούνταν να δώσουν τα μέλη της.³⁴ Το

³² Χρυσάνθου Χρ. (2018), *Αντίσταση «Έτσι υπερασπιστήκαμε τη δημοκρατία...»*, Λευκωσία, σ. 32.

³³ Στο ίδιο, σ. 33.

³⁴ Χρυσάνθου Χρ. (2004), *Με αίμα στέριωσε η Δημοκρατία»*, Λευκωσία, σ. 58.

Φεβρουάριο του 1973, προκηρύχθηκαν προεδρικές εκλογές. Παρά την επιβεβαίωση και τη νομιμοποίηση του Προέδρου Μακαρίου μέσω των εκλογών, στις 8 Φεβρουαρίου 1973, παρά την αποτυχία του εκκλησιαστικού πραξικοπήματος των τριών Μητροπολιτών, ο Γ. Γρίβας και η ΕΟΚΑ Β΄ προτίμησαν την ένταση των τρομοκρατικών τους ενεργειών, ευελπιστώντας ότι θα εξαναγκάσουν τον Μακάριο σε παραίτηση. Μέχρι τον Ιούλιο του 1973 η παράνομη οργάνωση πραγματοποίησε πληθώρα δολοφονιών, επιθέσεων σε αστυνομικούς σταθμούς, ανατινάξεις αυτοκινήτων και κατοικιών.³⁵ Η κατάσταση το 1973 ουσιαστικά ήταν εκτός ελέγχου. Αποκορύφωμα αποτέλεσαν οι επιδρομές σε 20 αστυνομικούς σταθμούς το βράδυ της 7^{ης} Φεβρουαρίου 1973, πριν τη λήξη της προθεσμίας για υποβολή υποψηφιοτήτων για τις προεδρικές εκλογές. Με τη δράση της η ΕΟΚΑ Β΄, με τις συγκρούσεις της στους δρόμους και με την αντιπαράθεση ένοπλων της τρομοκρατικής οργάνωσης και φιλομακαριακών ομάδων εμπεδωνόταν όλο και περισσότερο πως το κράτος ήταν διάτρητο και ανύπαρκτο. Δημιουργούνταν οι συνθήκες για να δικαιολογηθεί επέμβαση του στρατού για «αποκατάσταση της τάξης». Ο ίδιος ο Μακάριος παραδέχθηκε, μιλώντας σε συλλαλητήριο έξω από την Αρχιεπισκοπή ότι η κυβέρνηση ακολούθησε μέχρι τότε πολιτική συγκρατήσεως προσεγγίζοντας τα όρια ανοχής και διαβεβαίωσε ότι πλέον ήταν αποφασισμένη να λάβει όλα τα ενδεικνυόμενα μέτρα για την πάταξη της βίας.³⁶

Το 1973 αποτέλεσε χρονιά έντονων αντιπαραθέσεων τόσο μεταξύ Ε/κ, όσο και στο επίπεδο των σχέσεων μεταξύ Λευκωσίας και Αθήνας. Η διχογνωμία ανάμεσα στους Ε/κ εστιαζόταν στο ζήτημα του επιδιωκόμενου στόχου, ανεξάρτητη Κύπρος ή ένωση με την Ελλάδα. Ο διχασμός ήταν πλήρης και διακρινόταν σε όλα τα στρώματα της κοινωνίας. Η έντονη αντιπαράθεση Μακαρίου και Γρίβα, την οποία ήρθε να ενισχύσει η χωρίς ανθυποψήφιο επανεκλογή του Μακαρίου στην προεδρία της Δημοκρατίας, τον Φεβρουάριο του 1973, με τον δεύτερο να διαφωνεί με τη γραμμή στο Κυπριακό, όντας υποστηρικτής της ένωσης.³⁷ Οι διαφωνίες ανάμεσα στην Αθήνα και τη Λευκωσία εστιάζονταν και πάλι στο θέμα του επιδιωκόμενου στόχου, με την

³⁵ Στο ίδιο.

³⁶ Στο ίδιο, σ. 59.

³⁷ Χριστοδουλίδης Νικ. (2021), *Οι γεωπολιτικές πραγματικότητες στα σχέδια λύσης του Κυπριακού, 1948-1978*, Αθήνα, σ. 281.

ελληνική κυβέρνηση να πιστεύει ότι ο Μακάριος δεν επιθυμούσε διευθέτηση του Κυπριακού και αυτός ήταν ο πραγματικός λόγος για τον οποίο δεν προέβαινε σε υποσχέσεις προς τους Τ/κ. Μοιραία οι εξελίξεις αυτές θα επηρεάσουν και πάλι τις ενισχυμένες, αυτή τη φορά, διακοινοτικές συνομιλίες. Οι Τ/κ είδαν στην αντιπαράθεση των Ε/κ μια χρυσή αφορμή για να καθυστερήσουν τη διαδικασία των διαπραγματεύσεων, αποσκοπώντας σε σταδιακή ικανοποίηση των αιτημάτων τους. Δεδομένων μάλιστα και των επερχόμενων εκλογών στην τουρκοκυπριακή κοινότητα, άρχισαν να προβάλλονται από τον Ντενκτάς περαιτέρω διαιρετικές και άκαμπτες θέσεις, όπως για παράδειγμα η ανάγκη εσωτερικών και εξωτερικών εγγυήσεων, αυτονομίας στην αυτοδιοίκηση, να γίνεται αναφορά στην ανάγκη η ένωση και η διχοτόμηση να αποκλεισθούν με συνταγματικές διατάξεις και συνθήκες.³⁸

Στις 30 Μαρτίου 1973 ο Αρχ. Μακάριος κατήγγειλε τον Γ. Γρίβα ότι από την μέρα της άφιξής του στην Κύπρο, δεν έκανε τίποτα άλλο από το να καταρτίζει συνωμοτικά σχέδια με σκοπό την ανατροπή της κυβέρνησης. Εκτός από τις επιθέσεις σε αστυνομικούς σταθμούς και την κλοπή οπλισμού, η ΕΟΚΑ Β' συνέχισε τις εγκληματικές πράξεις της με ανατινάξεις οχημάτων, οικιών και άλλων υποστατικών, με χειροδικίες εις βάρος πολιτών, ακόμη και δολοφονίες. Στις 5 Απριλίου 1973 δολοφονήθηκε από τρία μέλη της ΕΟΚΑ Β' έξω από το σπίτι του στη Λάρνακα ο Γιώργος Φωτίου, στέλεχος της ΕΔΕΚ. Η Κυπριακή Κυβέρνηση αποφάσισε στις 25 Απριλίου 1973, τη σύσταση ειδικού αστυνομικού σώματος, του Εφεδρικού, για αντιμετώπιση της τρομοκρατικής οργάνωσης ΕΟΚΑ Β'. Η Εθνική Φρουρά βρισκόταν υπό τον έλεγχο της Χούντας, ενώ η Αστυνομία είχε διαβρωθεί από την ΕΟΚΑ Β'. Επικεφαλής του Εφεδρικού Σώματος, που συστάθηκε στη συνέχεια, διορίστηκε ο ταγματάρχης Παντελάκης Πανταζής, ενώ το επιτελείο στελέχωναν οι λοχαγοί Ευτύχιος Σαλάτας, Κώστας Παπακώστας, Νίκος Παστελλόπουλος, Μιχάλης Μασωνίδης, Χρυσάφης Χρυσάφη, Τάκης Τσαγγάρης, Νίκος Βαρναβίδης, Άγης Ιωακείμ, Χρίστος Μασωνίδης και Σάββας Σολωμού.³⁹

Όπως αναφέρει ο Εζεκίας Παπαϊωάννου, εκείνο το βράδυ, ο Μακάριος του τηλεφώνησε από την Αρχιεπισκοπή, και του ζήτησε να τον επισκεφθεί. Όταν μπήκε

³⁸ Στο ίδιο, σ. 282.

³⁹ Χρυσάνθου Χρ. (2018), *Αντίσταση «Έτσι υπερασπιστήκαμε τη δημοκρατία..»*, Λευκωσία, σ. 35.

στο γραφείο του τον κοίταξε και του είπε πως επιτέλους έγινε το επιτελικό σχέδιο για το οποίο του είχε μιλήσει τόσες φορές. Ο Εζεκίας ζήτησε από τον Μακάριο να μην του αποκαλύψει αυτό το επιτελικό σχέδιο για την αντιμετώπιση του πραξικοπήματος, αλλά ζήτησε να ξέρει για το τι προνοούσε με τις δυνάμεις του ΑΚΕΛ. Ο Μακάριος ζήτησε από το ΑΚΕΛ χίλιους άνδρες με μοναδικά κριτήρια να είχαν κάνει τη θητεία τους στην Εθνική Φρουρά και να γνωρίζουν τη χρήση όπλων. Ουσιαστικά ζήτησε από τον Παπαϊωάννου ένα κατάλογο με τα ονόματά τους, έχοντας τους έτοιμους σε ομάδες των 15, και τον διαβεβαίωσε, πως θα τους καλούσε όταν θα τους χρειαζόταν.⁴⁰ Δεν πέρασε μια εβδομάδα και ο Μακάριος πήρε τον κατάλογο των χιλίων ανδρών που ζήτησε από το ΑΚΕΛ και μάλιστα σε ομάδες των 15. Από τον Αύγουστο 1973 μέχρι τον Ιούλιο 1974 που έγινε το πραξικόπημα πέρασαν 11 ολόκληροι μήνες. Σ' αυτό το διάστημα ο Εζεκίας Παπαϊωάννου αναφέρει πως υπενθύμισαν στον Μακάριο πολλές φορές ότι έπρεπε να καλέσει τους άνδρες του ΑΚΕΛ να τους γυμνάσει και να τους σπλίσει, βάσει του επιτελικού σχεδίου που ετοιμάστηκε. Ο Μακάριος έλεγε ότι θα το πράξει, όμως οι μήνες περνούσαν και όταν ξέσπασε το πραξικόπημα ούτε ένα πιστόλι δεν δόθηκε στους χίλιους άνδρες του ΑΚΕΛ των οποίων είχε τα ονόματα και τις διευθύνσεις. Οι ομάδες ζητούσαν επίμονα να τους δοθεί κάποιο καθήκον να εκτελέσουν, όμως το μοναδικό καθήκον που δόθηκε σε μερικές ομάδες ήταν να γυρνούν στους δρόμους των πόλεων τη νύχτα και να καταγγέλλουν κάθε ύποπτη κίνηση που έβλεπαν. Αυτό το καθήκον εκτελούσαν μερικές ομάδες χωρίς έστω και ένα πιστόλι και χωρίς έστω μια ταυτότητα που να τους καλύπτει έναντι της αστυνομίας. Και όπως ήταν φυσικό υπήρξαν περιπτώσεις ομάδων που συνελήφθησαν από την αστυνομία σαν ύποπτοι.⁴¹

Με νέα ενέργειά τους οι τρεις Μητροπολίτες κήρυξαν στις 13 Απριλίου 1973 «έκπτωτο» τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο και όρισαν τον Μητροπολίτη Πάφου, Γεννάδιο, πρώτο τη τάξει ιεράρχη μετά τον Αρχιεπίσκοπο, ως τοποτηρητή του αρχιεπισκοπικού θρόνου. Στις 22 Ιουνίου 1973 πυροβολήθηκαν από μέλη της ΕΟΚΑ Β' στον Πεντάδρομο Λεμεσού δύο στελέχη της αντίστασης, οι Ντίνος Ανδρέου και ο Στέλιος Αγαθοκλέους. Την 1 Ιουλίου 1973 δολοφονήθηκε ενώ βρισκόταν στη

⁴⁰ Παπαϊωάννου ΕΖ. (1988), «Ενθυμήσεις από τη ζωή μου», Λευκωσία, σ. 136.

⁴¹ Στο ίδιο.

Μητρόπολη Πάφου, ο μαθητής Κυριάκος Παπαλαζάρου, ο οποίος διέμενε στη Μητρόπολη ως οικότροφος. Ήταν γιός του ιερέα Παπαλάζαρου Νεόφυτου, από την Χολέτρια Πάφου, γνωστού για τις δημοκρατικές του πεποιθήσεις. Τα σχέδια των τριών μητροπολιτών κατέρρευσαν οριστικά όταν συνήλθε στις 5 Ιουλίου 1973 Μείζων και Υπερτελής Ιερά Σύνοδος, η οποία κήρυξε αντικανονική, ανυπόστατη και ανενέργητη την απόφαση των τριών Μητροπολιτών για καθαίρεση του Μακάριου από τον αρχιεπισκοπικό θρόνο. Επιπλέον, στις 14 Ιουλίου 1974 τους έκρινε ένοχους για τα αδικήματα της παράβασης των ιερών κανόνων, του σχίσματος, της παραसυναγωγής, της φατρίας, της συνωμοσίας και της τυρείας, καθώς και της καταφρόνησης της Μείζονος Συνόδου, αφού δεν είχαν ανταποκριθεί σε κλητήριο έγγραφό της.⁴²

Τον Ιούνιο του 1973 ο Γ. Γρίβας έδωσε εντολή για εντονότερη δράση με την εφαρμογή του σχεδίου «Γρόνθος» το οποίο περιλάμβανε την εκτέλεση πρωτεργατών της αντίστασης, επιθέσεις σε αστυνομικούς σταθμούς, την υφαρπαγή οπλισμού κλπ. Επειδή η τρομοκρατική δράση δεν είχε αποτέλεσμα ο Γ. Γρίβας αναγκαζόταν να ολισθαίνει σε ολοένα και πιο αιματηρά σχέδια, όπως ήταν η απαγωγή και εκτέλεση υπουργών. Η κατάσταση είχε φτάσει στο απροχώρητο μετά τη δολοφονία του Γεώργιου Φωτίου, στις 5 Απριλίου 1973, καθώς και μετά την αιματηρή επίθεση στον Αστυνομικό σταθμό Κουτραφά. Η αντίσταση των αστυνομικών που στελέχωναν τον σταθμό προκάλεσε το πρώτο θύμα της ΕΟΚΑ Β'.⁴³ Τα όργανα του κράτους και ειδικά το Εφεδρικό σώμα, κατάφεραν με αποτελεσματικότητα να καταγράψουν σημαντικές επιτυχίες. Στις 25 Ιουλίου 1973, το Εφεδρικό κατόρθωσε να εξοντώσει μια σημαντική ομάδα της ΕΟΚΑ Β' στην Παρεκκλησιά. Για αντίποινα η ΕΟΚΑ Β' πραγματοποίησε επίθεση στον Αστυνομικό σταθμό Λεμεσού. Ήταν προφανές ότι για την επιτυχία της επιχείρησης οι ένοπλοι της ΕΟΚΑ Β' είχαν υποστήριξη από αστυνομικούς και στρατιωτικούς.⁴⁴

Στις 27 Ιουλίου απήχθη από την ΕΟΚΑ Β' ο Υπουργός Δικαιοσύνης, Χρίστος Βάκης. Σε φυλλάδιο που κυκλοφόρησε η ΕΟΚΑ Β' την 1 Αυγούστου 1973, ο Γ. Γρίβας

⁴² Χρυσάνθου Χρ. (2018), *Αντίσταση «Έτσι υπερασπιστήκαμε τη δημοκρατία...»*, Λευκωσία, σ. 56.

⁴³ Χρυσάνθου Χρ. (2004), *Με αίμα στέριωσε η Δημοκρατία*, Λευκωσία, σ. 60.

⁴⁴ Στο ίδιο.

έθεσε στον Μακάριο όρους, προκειμένου να αφεθεί ελεύθερος ο απαχθείς Υπουργός, όπως ο Μακάριος να επιλέξει είτε το εκκλησιαστικό είτε το προεδρικό αξίωμα, να προκηρυχθούν προεδρικές εκλογές, να χορηγηθεί αμνηστία στα καταζητούμενα μέλη της ΕΟΚΑ Β' και να επαναπροσληφθούν οι παυθέντες αστυνομικοί. Ο Μακάριος απέρριψε τους όρους του Γ. Γρίβα και τον κατηγορήσε πως ετοίμαζε σχέδια για τη φυσική του εξόντωση. Οι καταγγελίες επιβεβαιώθηκαν πολύ σύντομα, όταν άντρες του Εφεδρικού σώματος εντόπισαν στις 4 Αυγούστου 1973 πέντε καμουφλισμένα πολυβολεία στον δρόμο Λευκωσίας–Τροόδους, αποκαλύπτοντας έτσι τα σχέδια για δολοφονία του Αρχ. Μακαρίου κατά τη μετάβασή του στην εξοχική προεδρική κατοικία.⁴⁵

Οι εκκαθαριστικές ενέργειες των οργάνων του νόμου οδήγησαν την ΕΟΚΑ Β' στα πρόθυρα της εξάρθρωσης μετά τη σύλληψη του τομεάρχη Λεμεσού της οργάνωσης, Σταύρου Σταύρου-Σύρου στις 9 Αυγούστου 1973. Στο αρχείο του Σύρου ανευρέθηκαν ενοχοποιητικά έγγραφα και στοιχεία για τα συνωμοτικά σχέδια και την εγκληματική δράση της ΕΟΚΑ Β'. Με βάση τα στοιχεία που βρέθηκαν, το Εφεδρικό προέβη σε μαζικές συλλήψεις μελών και στελεχών της ΕΟΚΑ Β' στη Λεμεσό, επιφέροντας σοβαρά πλήγματα στις τάξεις της οργάνωσης. Μετά και την αποτυχημένη απόπειρα δολοφονίας του Μακαρίου στον Άγιο Σέργιο, με σημείωμά τους στις 10/11/1973, οι τομεάρχες όπως υπέγραφαν οι ίδιοι, εξέφρασαν αμφιταλαντεύσεις για τους σκοπούς και τους τρόπους δράσης της ΕΟΚΑ Β'.⁴⁶ Όπως αναφερόταν στο σημείωμα, οι τομεάρχες έκαναν λόγο πως «είχαν πραγματικά υποπέσει σε ανυποληψία», και επέκριναν τον υπαρχηγό της οργάνωσης Σταύρο Σταύρου – Σύρο, ο οποίος όπως ανέφεραν είχε παραδοθεί αμαχητί και πως στις φυλακές θα μπορέσει να εξιλεωθεί ως μάρτυρας. Παράλληλα κατήγγειλαν πως ο αρχηγός της ΕΟΚΑ Β', Γ. Γρίβας, παρασυρόταν από ένα κύκλο ατόμων, τα οποία κοίταζαν τα ιδιωτικά τους συμφέροντα και όχι τα εθνικά.⁴⁷

Στο ίδιο σπίτι ανακαλύφθηκαν παράνομος οπλισμός, εκρηκτικές ύλες και αποκαλυπτικά έγγραφα. Ένα από αυτά ήταν το σχέδιο για διενέργεια

⁴⁵ Χρυσάνθου Χρ. (2018), *Αντίσταση «Έτσι υπερασπιστήκαμε τη δημοκρατία...»*, Λευκωσία, σ. 38.

⁴⁶ Χρυσάνθου Χρ. (2004), *Με αίμα στέριωσε η Δημοκρατία*, Λευκωσία, σ. 60.

⁴⁷ Στο ίδιο.

πραξικοπήματος με την επωνυμία «Απόλλων» και ένα άλλο αφορούσε δολοφονία του Αρχ. Μακαρίου. Ο δικτάτορας Γεώργιος Παπαδόπουλος στις 24 Αυγούστου 1973 με αιφνιδιαστική κίνησή του κάλεσε τον Γ. Γρίβα να παύσει την ένοπλη δράση και να διαλύσει την οργάνωσή του. Οι αποκαλύψεις για την ανάμιξη του καθεστώτος των Αθηνών στην παράνομη δραστηριότητα της ΕΟΚΑ Β΄ και στην απαγωγή του Βάκη είχαν φέρει σε δύσκολη θέση τη Χούντα. Στις 26 Αυγούστου αναγκαστικά, η ΕΟΚΑ Β΄ ελευθέρωσε τον Υπουργό Χρίστο Βάκη, πράξη που δεν έγινε από τον Γ. Γρίβα, αλλά από τον Γεώργιο Καρούσο, υπαρχηγό της οργάνωσης, ο οποίος ανέλαβε να σώσει το γόητρο του αρχηγού της ΕΟΚΑ Β΄.⁴⁸ Ο Γ. Γρίβας απέρριψε στις 28 Αυγούστου 1973 τις υποδείξεις του Γ. Παπαδόπουλου να τερματίσει την ένοπλη δράση και να διαλύσει την ΕΟΚΑ Β΄.

Ο αντικομμουνισμός της Χούντας στην Κύπρο

Καθ' όλη τη διάρκεια αυτής της περιόδου, στο «Χρονικό», μια ειδική έκδοση του ΑΚΕΛ, αναφέρεται πως σε αρκετά μέλη ή και φίλοι του κόμματος που συνελήφθησαν και βασανίστηκαν από τα μέλη της ΕΟΚΑ Β΄, γινόταν λόγος για τα δήθεν όπλα και ένοπλων ομάδων του ΑΚΕΛ για σχέδια βίαιης κατάληψης της εξουσίας. Επίσης γινόταν αναφορά στην ανάμιξη της ΕΣΣΔ και των λοιπών σοσιαλιστικών χωρών, οι οποίες καθοδηγούσαν το ΑΚΕΛ. Όλα αυτά αποτελούσαν επιχειρήματα αντικομμουνιστικής προπαγάνδας στην οποία η Χούντα επιδιόταν συνεχώς.⁴⁹ Στο «Χρονικό» αναφέρεται πως στόχος του πραξικοπήματος ήταν μέσω της επίθεσης η συντριβή του δημοκρατικού κινήματος και ειδικότερα του κόμματος της εργατικής τάξης, του ΑΚΕΛ, λόγω της μεγάλης επιρροής που ασκούσε στα ευρύτερα στρώματα του κυπριακού λαού. Την περίοδο εκείνη γίνονταν και «αποκαλύψεις» για δήθεν άφθονο εξοπλισμό του ΑΚΕΛ. Η αντικομμουνιστική προπαγάνδα έκανε το παν για να αποπροσανατολίσει το λαό από τους πραγματικούς κινδύνους. Ανέφερε πως το ΑΚΕΛ εξοπλιζόταν για να καταλάβει την εξουσία και να καταργήσει τις ελευθερίες, χτυπώντας την πατρίδα, την οικογένεια και τη θρησκεία. Γι' αυτό το ΑΚΕΛ αποφάσισε την ίδρυση ένοπλων ομάδων στις πόλεις και στην

⁴⁸ Χρυσάνθου Χρ. (2018), *Αντίσταση «Έτσι υπερασπιστήκαμε τη δημοκρατία...»*, Λευκωσία, σ. 38.

⁴⁹ Εκδ. Κ.Ε. ΑΚΕΛ, (1975), «Χρονικό, της σύγχρονης Κυπριακής Τραγωδίας, Ιούλιος – Αύγουστος 1974, Λευκωσία, σ. 35.

ύπαιθρο για να αντιμετωπίσει τον εκφυλισμό του. Η ΕΟΚΑ Β' σημείωνε πως το ΑΚΕΛ έκανε ειδικές συγκεντρώσεις για να μοιράσει εξοπλισμό στα μέλη του.⁵⁰

Η μαζική πλύση εγκεφάλου δεν είχε περιορισθεί μόνο στη σφαίρα του πολιτικού βίου αλλά και μεγάλη ευκαιρία και κυριολεκτικά απροσδόκητη τροφή στην αδηφάγο συκοφαντία κατά του ΑΚΕΛ, αποτελούσαν οι χιλιάδες απροστάτευτοι νεαροί στρατιώτες στα χέρια των αξιωματικών της Χούντας, μέσα στην Εθνοφρουρά. Η Εθνική Φρουρά του ανεξάρτητου και αδέσμευτου κράτους μεταβαλλόταν βήμα προς βήμα και στάδιο προς στάδιο σε εκκολαπήριο στελεχών, των χουντικών αξιωματικών. Έχουν σωθεί και δημοσιευθεί τεκμήρια ωμής αντικομμουνιστικής και αντιακελικής προπαγάνδας μέσα στα κυπριακά στρατόπεδα κατά το 1967-1974.⁵¹

Στο κεφάλαιο αυτό πρέπει να τονιστεί ότι ακρογωνιαίος λίθος στην επίλυση του Κυπριακού ζητήματος (όχι μόνο για τη Χούντα αλλά και για όλες τις προηγούμενες ελληνικές κυβερνήσεις) και πριν την ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας, υπήρξε η διασφάλιση της συνοχής του ΝΑΤΟ. Σε αυτό το πλαίσιο, όχι μόνο η Χούντα αλλά και όλες οι προηγούμενες ελληνικές κυβερνήσεις αποδέχθηκαν μερικές φορές ασυζητητί τα κατά καιρούς υποβαλλόμενα διαμελιστικά, διχοτομικά σχέδια του ΝΑΤΟ. Αυτά που με ασήμαντες παραλλαγές μεταξύ τους επιδίωκαν τον ίδιο πάντοτε σκοπό, δηλαδή πως να εξυπηρετήσουν τα ιμπεριαλιστικά συμφέροντα, ικανοποιώντας φαινομενικά «τις μητέρες πατρίδες» των δύο εθνικών κοινοτήτων του νησιού (σχέδια Μπωλ, Σάντυς, Άτσεσον, Σάουρους Βανς, Λέμνιτσερ κλπ).⁵²

⁵⁰ Στο ίδιο, σ. 37.

⁵¹ Στο ίδιο, σ. 40.

⁵² Στο ίδιο, σ. 42.

Ο θάνατος του Γ. Γρίβα - 27 Ιανουαρίου 1974

Στις 27 Ιανουαρίου 1974 με το θάνατο του αρχηγού της ΕΟΚΑ Β', Γεώργιου Γρίβα Διγενή, ο Μακάριος, παρά την κατάσταση που υπήρχε θα προχωρήσει στην αναγνώριση της προσφοράς του εκλιπόντος, για τους αγώνες του κυπριακού λαού, ενώ παράλληλα το Υπουργικό Συμβούλιο κήρυξε τριήμερο πένθος. Παράλληλα ανακοινώθηκε και η παραχώρηση αμνηστίας στα τότε καταζητούμενα μέλη της ΕΟΚΑ Β', με κύριο στόχο την παύση της δράσης τους.⁵³

Στις 31 Ιανουαρίου 1974, η Βουλή των Αντιπροσώπων, μετά και το θάνατο του Γρίβα θα συγκαλέσει έκτακτη συνεδρία, αποδίδοντας φόρο τιμής προς αυτόν. Συγκεκριμένα το σχετικό ψήφισμα θα αναφέρει πως ο θάνατος του Γρίβα βύθισε σε βαθύ πένθος ολόκληρο το έθνος και επίσης τον Κυπριακό Ελληνισμό. Θα σημειώσει πως ο Στρατηγός Γεώργιος Γρίβας – Διγενής μετουσίωσε σε πράξεις ηρωικές και γενναίες την προσήλωση του Ελληνισμού στα ιδανικά της ελευθερίας, με τόλμη απaráμιλλη, με αναμφισβήτητη στρατιωτική ικανότητα, επικεφαλής εμψυχωμένων αγωνιστών διεξήγαγε τον ανταρτοπόλεμο του 55-59 και δημιούργησε το θρύλο της Ε.Ο.Κ.Α. Γινόταν αναφορά στο τιμητικό ψήφισμα του 1959 της Βουλής των Ελλήνων προς τον Γρίβα Διγενή και αναφερόταν ότι «Η Βουλή των Αντιπροσώπων σήμερα σε επίσημη έκτακτη συνεδρία μνημονεύει τις εξαιρετικές υπηρεσίες του εκλιπόντα ήρωα τις οποίες προσέφερε για την απελευθέρωση της πατρίδας του Κύπρου, καλείται όπως μέσω ψηφίσματος αυτής να ανακηρύξει τον εκλιπόντα ήρωα, Στρατηγό Γεώργιο Γρίβα – Διγενή, ως «άξιον τέκνον της ιδιαιτέρας του πατρίδος Κύπρου». Το συγκεκριμένο ψήφισμα εγκρίθηκε από την πλειοψηφία της βουλής με 6 αποχές.⁵⁴

Και ενώ ο θάνατος του Γ. Γρίβα φαινόταν πως έδινε ένα τέλος στη δράση της ΕΟΚΑ Β', το τοπίο άρχισε να γίνεται ολοένα και πιο θολό, καθώς τον έλεγχο της παράνομης οργάνωσης ανέλαβε απόλυτα η Χούντα των Αθηνών. Αξίζει να σημειωθεί πως σε φυλλάδια που κυκλοφόρησαν μετά το θάνατο του Γ. Γρίβα αναφερόταν πως η ηγεσία της οργάνωσης ανέλαβε να ορίσει αντικαταστάτη στην ηγεσία της ΕΟΚΑ Β',

⁵³ Χρυσάνθου Χρ. (2018), *Αντίσταση «Έτσι υπερασπιστήκαμε τη δημοκρατία..»*, Λευκωσία, σ. 40.

⁵⁴ Πρακτικά της Βουλής των Αντιπροσώπων (1974), «Β' Βουλευτική περίοδος, Σύνοδος Δ'», σ. 593.

και υποστηριζόταν πως ο αγώνας ο οποίος άρχισε το 1955, συνεχίζεται. Στα εσωτερικά της οργάνωσης είχε ξεσπάσει διαμάχη για τη διαδοχή. Οι επίδοξοι ηγέτες της οργάνωσης ήταν ο Κίκης Κωνσταντίνου, τομεάρχης Αμμοχώστου και ο Λευτέρης Παπαδόπουλος, τομεάρχης Λεμεσού. Επικράτησε τελικά ο ταγματάρχης Γεώργιος Καρούσος, ο οποίος τάχθηκε υπέρ της αναστολής του αγώνα, υποστηρίζοντας την εκπλήρωση των στόχων της οργάνωσης με πολιτικά μέσα.⁵⁵ Αυτή η πρόθεση του Καρούσου, έγινε γνωστή με ανακοίνωσή του στις 28 Ιανουαρίου 1974. Όμως ο ισχυρός άντρας της Χούντας Δ. Ιωαννίδης επενέβη και ζήτησε τη συνέχιση της τρομοκρατικής δράσης της ΕΟΚΑ Β', την απόρριψη της προσφοράς του Μακαρίου για αμνηστία και την απομάκρυνση του Γ. Καρούσου από την ηγεσία και την Κύπρο.⁵⁶

Με τον παραμερισμό του Καρούσου από την ηγεσία της ΕΟΚΑ Β', ανέλαβε την αρχηγία ο Λευτέρης Παπαδόπουλος και ο Κίκης Κωνσταντίνου, όπου στη συνέχεια επικράτησε ο πρώτος. Στο μεταξύ η οργάνωση είχε υποστεί πολλά πλήγματα από τη δράση του Εφεδρικού σώματος. Μιλώντας σε δημοσιογραφική διάσκεψη στις 6 Απριλίου 1974, ο Μακάριος αποκάλυψε ότι η Χούντα διοχέτευε τεράστια ποσά στην ΕΟΚΑ Β' και στον αντιπολιτευόμενο Τύπο, μέσω του εμπόρου Σωκράτη Ηλιάδη. Κατάγγειλε επίσης τις ανατρεπτικές δραστηριότητες των Ελλαδιτών αξιωματικών που υπηρετούσαν στην Ε.Φ. Με διάταγμα του Υπουργικού Συμβουλίου στις 25 Απριλίου 1974 η ΕΟΚΑ Β' κηρύχθηκε παράνομη οργάνωση, ενώ παράλληλα λήφθηκαν αποφάσεις για οριστική πάταξη της βίας και της ανωμαλίας.⁵⁷ Το Εφεδρικό σώμα προχώρησε σε συλλήψεις και η ΕΟΚΑ Β' απάντησε στην απόφαση του Υπουργικού και στις συλλήψεις και στις απειλές με κτυπήματα στο πολλαπλάσιο. Για να φανεί πιο πειστική, το Μάιο διοργανώθηκε μεγάλη κλοπή όπλων από το ΚΕΝ Γεροσκήπου, με εσωτερική βοήθεια από αξιωματικό της Εθνικής Φρουράς.⁵⁸

Στις 15 Ιουνίου 1974 δολοφονήθηκε από την ΕΟΚΑ Β' έξω από το χωριό του, στην Έγκωμη Αμμοχώστου, ο Ανδρέας Μαραγκός, δημόσιος υπάλληλος, ένα από τα στελέχη της αντίστασης κατά της παρανομίας. Την επόμενη μέρα, 16 Ιουνίου, έπεσε νεκρός από δολοφονικές σφαίρες μελών της ΕΟΚΑ Β', ο επαρχιακός γραμματέας της

⁵⁵ Χρυσάνθου Χρ. (2018), *Αντίσταση «Έτσι υπερασπιστήκαμε τη δημοκρατία..»*, Λευκωσία, σ. 40.

⁵⁶ Χρυσάνθου Χρ. (2004), *Με αίμα στέριωσε η Δημοκρατία*, Λευκωσία, σ. 61.

⁵⁷ Χρυσάνθου, Χρ. (2018), *Αντίσταση «Έτσι υπερασπιστήκαμε τη δημοκρατία..»*, Λευκωσία, σ. 41.

⁵⁸ Στο ίδιο, σ. 42.

Παναγροτικής Ένωσης Κύπρου (ΠΕΚ) Λεμεσού, Ανδρέας Αρμεύτης. Κατά την ενέδρα τραυματίστηκαν ο ανθυπαστυνόμος Ανδρέας Κόκκινος και Κώστας Αντωνίου. Σε άλλη επιχείρηση της ΕΟΚΑ Β' δολοφονήθηκε ο Ανδρέας Έλληνας, ο οποίος διετέλεσε μέλος του Εφεδρικού σώματος. Οι αλληπάλληλες εγκληματικές πράξεις της ΕΟΚΑ Β' προκάλεσαν την οργή της κοινής γνώμης, που εκδηλώθηκε στις 19 Ιουνίου 1974 με παγκύπρια στάση εργασίας και μαζικές επαρχιακές συγκεντρώσεις, μετά από πρωτοβουλία συνδικαλιστικών οργανώσεων. Στις 22 Ιουνίου 1974, ο κυβερνητικός εκπρόσωπος αποκάλυψε έγγραφα της ΕΟΚΑ Β', τα οποία πιστοποιούσαν ότι ζώντος του Γεώργιου Γρίβα εκπονούνταν σχέδια για πραξικοπηματική κατάληψη της εξουσίας. Βασικό όργανο για την πραγματοποίηση αυτού του εγχειρήματος ήταν η Ε.Φ., η οποία τελούσε υπό τον έλεγχο Ελλαδιτών αξιωματικών, διορισμένων από τη Χούντα των Αθηνών. Γι' αυτό το Υπουργικό Συμβούλιο αποφάσισε την 1η Ιουλίου 1974, τη μείωση της στρατιωτικής θητείας σε 14 μήνες για να περιορίσει τον αριθμό των εθνοφρουρών και στις 2 Ιουλίου ο Αρχ. Μακάριος έστειλε στον Φ. Γκιζίκη, τον «πρόεδρο» του χουντικού καθεστώτος επιστολή με την οποία ζητούσε την ανάκληση στην Αθήνα όλων των Ελλαδιτών αξιωματικών.⁵⁹

Η ΕΟΚΑ Β' βρισκόταν στα πρόθυρα διάλυσης, αφού δεχόταν αλληπάλληλα πλήγματα. Μέλη του Εφεδρικού συνέλαβαν στις 11 Ιουλίου 1974 σε οικία στη Δασούπολη Λευκωσίας, τον Γιώργο Μίτσιγγα, τον διοικητή της ΕΟΚΑ Β' Λευτέρη Παπαδόπουλο, τον λοχαγό της Ε.Φ. Ανδρέα Παπαπέτρου, τον δικηγόρο Άρη Χατζηγεωργίου και τον δικηγόρο Κυριάκο Σαβεριάδη, οι οποίοι παραδόθηκαν χωρίς να προβάλουν καμία αντίσταση και χωρίς να προλάβουν να καταστρέψουν το αρχείο της οργάνωσης. Ανάμεσα στα έγγραφα που εντοπίστηκαν ήταν και η επιστολή του Λευτέρη Παπαδόπουλου προς το λοχαγό της Ε.Φ., Κροίσο Χριστοδουλίδη, με την οποία τον καλούσε να μην αποσυρθεί από την ΕΟΚΑ Β', όπως ήταν η πρόθεσή του πριν τις 15 Ιουλίου 1974. Ο Αρχ. Μακάριος αναχώρησε για την εξοχική του κατοικία στο Τρόδος, μαζί με τη προεδρική φρουρά στις 13 Ιουλίου. Τόσο το Εφεδρικό σώμα, όσο και ομάδες αντιστασιακών τελούσαν σε επιφυλακή κατά το Σαββατοκυριακό, δεδομένων των πληροφοριών ότι επρόκειτο να πραγματοποιηθεί πραξικόπημα. Οι πληροφορίες διαβιβάστηκαν και στον Αρχ. Μακάριο, ο οποίος, ωστόσο, ήταν

⁵⁹ Στο ίδιο, σ. 42-43.

πεπεισμένος ότι η Χούντα δεν επρόκειτο να προβεί σε μια τόσο απονενοημένη ενέργεια, που θα απέβαινε καταστροφική όχι μόνο για την Κύπρο, αλλά και για την ίδια την Ελλάδα.⁶⁰

Το πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου 1974

Στις 2 Ιουλίου 1974 πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα σύσκεψη στο Αρχηγείο των Ενόπλων Δυνάμεων που εξέτασε την κατάσταση στην Κύπρο. Στη σύσκεψη πήραν μέρος οι ταξίαρχος Ιωαννίδης, στρατηγός Γρ. Μπονάνος, Αρχηγός Ενόπλων Δυνάμεων, ο υποστράτηγος Παύλος Παπαδάκης, ο οποίος είχε κληθεί ως γνώστης των πραγμάτων στην Κύπρο και είχε ιδιαίτερο σύνδεσμο με τον Ιωαννίδη (ήταν κουμπάροι), ο ταξίαρχος Μιχαήλ Γεωργίτσης και ο συνταγματάρχης Κωνσταντίνος Κομπόκης (οι δύο τελευταίοι υπηρετούσαν στην Κύπρο). Κατά τη σύσκεψη εκείνη ο Μπονάνος ενημέρωσε τους Παπαδάκη, Γεωργίτση και Κομπόκη για την απόφαση ανατροπής του Αρχ. Μακαρίου με στρατιωτικό πραξικόπημα. Όπως τους είπε, η απόφαση πάρθηκε από την Κυβέρνηση και τη στρατιωτική ηγεσία, και τους ανακοίνωσε ότι θα εκδηλωθεί τη Δευτέρα 15 Ιουλίου 1974, και πως υπεύθυνοι για την υλοποίησή του είχαν οριστεί ο ταξίαρχος Γεωργίτσης και ο συνταγματάρχης Κομπόκης. Μετά την ενημέρωση ο Γεωργίτσης όπως καταθέτει και ο ίδιος και επιβεβαιώνει και ο Κομπόκης, προσπάθησε να αναπτύξει τους ενδιασμούς του ως προς τις συνέπειες του πραξικοπήματος και ειδικότερα τους φόβους του για στρατιωτική επέμβαση της Τουρκίας.⁶¹

Τους διέκοψε ο Μπονάνος και ο Ιωαννίδης είπε ότι δεν πρέπει να ανησυχούν γιατί υπάρχουν διαβεβαιώσεις ότι δεν πρόκειται να επέμβει κανένας και ότι έχει το «πράσινο φως». Επίσης ο Μπονάνος τους είπε ότι για οποιαδήποτε ενημέρωση και επικοινωνία να μη χρησιμοποιήσουν παρά μόνο αγγελιοφόρο και συγκεκριμένα τον ταγματάρχη Κ. Κοντώση, απαγορεύοντας ρητά όπως ισχυρίζεται στην κατάθεσή του ο Γεωργίτσης, να χρησιμοποιήσουν μονάδες εκτός Λευκωσίας. Αυτό όμως, σύμφωνα με τις καταθέσεις των Γεωργίτση και Κομπόκη, αλλά και με στρατιωτικά έγγραφα δεν αποδεικνύεται ότι ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, αφού ο βασικός όγκος των

⁶⁰ Στο ίδιο, σ. 43.

⁶¹ Τζωρτζής Χρ. (1991), *Χρονικό της Κυπριακής Τραγωδίας*, Λευκωσία, σ. 28.

δυνάμεων που χρησιμοποιήθηκαν για την υλοποίηση του πραξικοπήματος ήταν οι Μοίρες Καταδρομών υπό τον Κομπόκη, οι οποίες έδρευαν στον Πενταδάκτυλο.⁶² Η πιο πάνω σύσκεψη διακόπηκε για το πρωί της 3^{ης} Ιουλίου 1974, κατά την οποία οι Παπαδάκης, Γεωργίτσης και Κομπόκης συνεργάστηκαν για να συζητήσουν τις λεπτομέρειες του πραξικοπήματος. Η σύσκεψη τερματίστηκε σύντομα και ο τελικός σχεδιασμός και οι λεπτομέρειες του πραξικοπήματος ανατέθηκαν εν λευκώ στους Γεωργίτση και Κομπόκη. Μετά την σύσκεψη οι δύο πιο πάνω αναχώρησαν από την Αθήνα για την Κύπρο.

Όπως αναφέραμε πιο πάνω, το ΑΚΕΛ για χρόνια προειδοποιούσε σχετικά με τον κίνδυνο πραξικοπήματος και τόνιζε την ανάγκη εφαρμογής εξυγιαντικών μέτρων και επεξεργασίας ενός επιτελικού σχεδίου από μέρους της κυβέρνησης που θα οργάνωνε και θα έθετε σε κίνηση, στην κατάλληλη στιγμή όλες τις δυνάμεις του κράτους και του λαού, που ήταν νομοταγείς και έτοιμες να προασπίσουν την Δημοκρατία και τη νόμιμη κυβέρνηση του τόπου. Στις 8 Ιουλίου 1974 το Π.Γ. της Κ.Ε. του ΑΚΕΛ με ανακοίνωσή του είχε τονίσει την ανάγκη αυτή. Εξάλλου, από την πρώτη μέρα του πραξικοπήματος στην Ελλάδα 21 Απριλίου 1967, το ΑΚΕΛ συστηματικά προειδοποιούσε για τον κίνδυνο δολοφονίας του Προέδρου της Δημοκρατίας και πραξικοπηματικής ανατροπής της νόμιμης κυβέρνησης.⁶³ Στις 10 Ιουλίου 1974 η ΕΔΟΝ με διακήρυξή της δηλώνει απερίφραστα πως τα δημοκρατικά νιάτα της Κύπρου είναι στην υπηρεσία του κράτους για την πάταξη της τρομοκρατίας. Στο κείμενο υπογραμμίζονται τα εξής: «Η αποθράσυνση του εγκληματικού συνδικάτου της ΕΟΚΑ Β΄, με το όργιο των ανατινάξεων και δολοφονιών, αποσκοπούσε σ' ένα καταστρεπτικό εμφύλιο σπαραγμό, μεσ' απ' τον οποίον ήλπιζαν να προωθήσουν τα ανατρεπτικά τους σχέδια. Η ΕΔΟΝ επαναλαμβάνει για ακόμα μια φορά την πλήρη συμπαράστασή της στον Πρόεδρο Μακάριο και την κυβέρνησή του για τη σωτηρία της Κύπρου, για ειρήνη, πρόοδο κι ευτυχία του λαού μας...».⁶⁴

⁶² Στο ίδιο,.

⁶³ Εκδ. Κ.Ε. ΑΚΕΛ (1975), *Χρονικό της σύγχρονης Κυπριακής Τραγωδίας, Ιούλιος – Αύγουστος 1974*, Λευκωσία, σ. 67.

⁶⁴ Εκδ. Κ.Ε. ΑΚΕΛ (1975), *Χρονικό της σύγχρονης Κυπριακής Τραγωδίας, Ιούλιος – Αύγουστος 1974*, Λευκωσία, σ. 64.

Με την άφιξή τους στην Κύπρο, οι Γεωργίτσος και Κομπόκης κάλεσαν σε σύσκεψη στις 9 Ιουλίου 1974, ημέρα Τρίτη, για τον καθορισμό των λεπτομερειών υλοποίησης του πραξικοπήματος τους, τον ταξίαρχο Παναγιώτη Γιαννακόδημο, επιτελάρχη Γ.Ε.Ε.Φ., τον αντισυνταγματάρχη Κωνσταντίνο Παπαγιάννη, υποδιοικητή της ΕΛΔΥΚ, τον αντιπλοίαρχο Γεώργιο Παπαγιάννη, διοικητή Ναυτικής Δυνάμεως Κύπρου, τον αντισυνταγματάρχη Λαμπρινό, διοικητή 23^{ης} Επιλαρχίας Μέσων Αρμάτων, τον επίλαρχο Κορκότζελο, διοικητή 21^{ης} Επιλαρχίας Αναγνωρίσεως, τους ταγματάρχες Ραφτόπουλο και Δαμασκηνό, διοικητές των 31^{ης} και 33^{ης} Μοιρών Καταδρομών, που έδρευαν στον Πενταδάκτυλο, τον ταγματάρχη Κοντώση, σύνδεσμο Α.Ε.Δ., τον ταγματάρχη Ζήδρο Ελευθέριο, τον αντισυνταγματάρχη Λάμπρου, διοικητή της 185^{ης} Πεδινής Μοίρας Πυροβολικού καθώς και τον διοικητή της 195^{ης} Μοίρας Ελαφρού Αντ/κού Πυροβολικού. Κατά τη σύσκεψη αυτή ύστερα από συζήτηση κρίθηκε ομόφωνα ότι το πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου δεν έπρεπε να πραγματοποιηθεί, γιατί υπήρχε κίνδυνος εσωτερικών ταραχών, οι μονάδες ουσιαστικά διαλυμένες, η προετοιμασία ήταν ελλιπής και κυρίως γιατί υπήρχε άμεσος κίνδυνος στρατιωτικής επέμβασης της Τουρκίας. Στην ίδια σύσκεψη ο Κ. Παπαγιάννης, υποδιοικητής της ΕΛΔΥΚ, πρότεινε να μη συμμετάσχει η ΕΛΔΥΚ στο πραξικόπημα για λόγους σκοπιμότητας, επειδή ήταν αμιγής ελληνική στρατιωτική δύναμη.⁶⁵

Μετά από αυτά οι Γεωργίτσος και Κομπόκης έστειλαν την Τετάρτη 10 Ιουλίου, στην Αθήνα, τον σύνδεσμο ταγματάρχη Κοντώση για να μεταφέρει στους Ιωαννίδη και Μπονάνο τους φόβους και ενδοιασμούς που εκφράστηκαν στην σύσκεψη. Ο Ιωαννίδης, όμως, αφού προηγουμένως συνεννοήθηκε με τον Μπονάνο διέταξε τον Κοντώση να διαβιβάσει στους άλλους ότι απορρίπτονται οι ενδοιασμοί τους και ότι διαταγή του Αρχηγού των Ενόπλων Δυνάμεων και της Κυβέρνησης είναι να προχωρήσουν στην υλοποίηση της απόφασης για ανατροπή του Μακαρίου, με μια μοναδική τροποποίηση του αρχικού σχεδίου, τον περιορισμό της ΕΛΔΥΚ στην κάλυψη μόνο του Αεροδρομίου Λευκωσίας και τη μετάθεση της ώρας για τις 8:30 π.μ. Ο Ιωαννίδης υποχρέωσε επίσης τον ταγματάρχη Κοντώση να αποστηθίσει το «διάγγελμα» που θα μεταδιδόταν από το ΡΙΚ μετά την επικράτηση του πραξικοπήματος. Το διάγγελμα αυτό δεν εξακριβώθηκε ποιοι το συνέταξαν.

⁶⁵ Τζωρτζής Χρ. (1991), *Χρονικό της Κυπριακής Τραγωδίας*, Λευκωσία, σ. 30.

Παράλληλα έπρεπε να αποστηθίσει τα ονόματα των υποψηφίων «προέδρων» που είχαν επιλεγεί από την Χούντα των Αθηνών, έναν από τους οποίους θα όρκιζαν οι πραξικοπηματίες.⁶⁶

Μετά την επιστροφή του Κοντώση στην Κύπρο, στις 11 Ιουλίου, οι Γεωργίτσης και Κομπόκης, αφού ενημερώθηκαν για την άρνηση του Ιωαννίδη και του Μπονάνου για ματαίωση ή αναβολή του πραξικοπήματος, ειδοποίησαν τους επικεφαλής των μονάδων που προσδιόρισαν ότι θα λάβουν μέρος στις επιχειρήσεις για την κατάληψη των προεπιλεγμένων στόχων (Προεδρικό, Αρχιεπισκοπή, ΡΙΚ, Σ.Υ.Τ.Α., Αρχηγείο Αστυνομίας, Αεροδρόμιο Λευκωσίας, Στρατόπεδο Εφεδρικού Σώματος κ.λ.π.) και έδωσαν τις σχετικές εντολές. Σύμφωνα με τις καταθέσεις Γεωργίτση, Κορκότзелου, Παπαγιάννη, κ.ά. οι μονάδες που έλαβαν μέρος στο πραξικόπημα ήταν οι 31^η και 33^η Μοίρες Καταδρομών που μεταφέρθηκαν από τον Πενταδάκτυλο, δύο τάγματα Πεζικού που μεταφέρθηκαν από την Κερύνεια, τμήματα της 23^{ης} Επιλαρχίας Μέσων Αρμάτων που έδρευε στην Λευκωσία, τμήματα της 21^{ης} Επιλαρχίας Αναγνωρίσεως που και αυτή έδρευε στη Λευκωσία και δύο Λόχοι και ένα τμήμα της ΕΛΔΥΚ.⁶⁷

Την όλη επιχείρηση ανέλαβε στην ουσία ο Κομπόκης που ήταν και ο υπεύθυνος για την κατάληψη του Προεδρικού Μεγάρου, η οποία πραγματοποιήθηκε με δυνάμεις Καταδρομών που διοικούσε ο ίδιος καθώς και με άρματα μάχης. Επικεφαλής της επιχείρησης κατά του Προεδρικού Μεγάρου ήταν για τις δυνάμεις Καταδρομών ο ταγματάρχης Δαμασκηνός και για τις ίλες αρμάτων ο ίλαρχος Κορκότзелος. Για να διευκολυνθούν στις κινήσεις τους αλλά και για αντιπερισπασμό, εξαπάτηση των μακαριακών και πρόληψη της αντίδρασης των τελευταίων, καθώς και του Ντενίση που ήταν γνωστό πως ήταν αντίθετος στην ανατροπή Μακαρίου, ο Μπονάνος κάλεσε στις 11 Ιουλίου 1974, τον αρχηγό της Ε.Φ., στρατηγό Ντενίση να πάει στην Αθήνα για ανταλλαγή απόψεων και εκτίμηση της κατάστασης που δημιουργήθηκε μετά την επιστολή του Μακαρίου στις 2 Ιουλίου. Παράλληλα, και για να γίνει ακόμα πιο πιστευτό ότι δεν επρόκειτο να εκδηλωθεί πραξικόπημα, όπως συνεχώς πρόβαλλε ο κυπριακός Τύπος αλλά και για να πεισθούν όλοι ότι η σύσκεψη δεν ήταν απλό πρόσχημα κλήθηκαν και οι συνταγματάρχης Νικολαΐδης, διοικητής της

⁶⁶ Τζωρτζής Χρ. (1991), *Χρονικό της Κυπριακής Τραγωδίας*, Λευκωσία, σ. 30.

⁶⁷ Στο ίδιο,.

ΕΛΔΥΚ, ο συνταγματάρχης Κων. Μπούρλος, Δ/ντης του Α2 Γ.Ε.Ε.Φ. και ο πρεσβευτής της Ελλάδας στην Κύπρο, Ε. Λαγάκος και άλλοι.⁶⁸

Η σύσκεψη πραγματοποιήθηκε στο Αρχηγείο Ενόπλων Δυνάμεων, το Σάββατο 13 Ιουλίου 1974 και έλαβαν μέρος σ' αυτή, εκτός από τους Μπονάνο, Ντενίση και λοιπούς προαναφερθέντες, περίπου πενήντα αξιωματικοί, επικεφαλής του Α.Ε.Δ. και των Αρχηγείων Στρατού κ.λ.π. Η «σύσκεψη» κράτησε πολύ λίγο και διακόπηκε για τη Δευτέρα 15 Ιουλίου 1974. Μετά τη διακοπή ο Ντενίσης όπως τουλάχιστον κατέθεσε ο ίδιος, ζήτησε από τον Μπονάνο να του επιτρέψει να φύγει για την Κύπρο, αλλά ο Μπονάνος του το απαγόρευσε. Επίσης από την κατάθεση του στρατηγού Ντενίση προκύπτει ότι όταν αυτός έφθασε στο Α.Ε.Δ. την Δευτέρα το πρωί και πληροφορήθηκε από τον υπαρχηγό του Α.Ε.Δ. αντιστράτηγο Όθωνα Κυριακόπουλο ότι εκδηλώθηκε πραξικόπημα κατά του Μακαρίου, παραιτήθηκε από τη θέση του αρχηγού της Κυπριακής Εθνοφρουράς.⁶⁹

Αξίζει να σημειωθεί πως δέκα μέρες πριν από το πραξικόπημα ο Εζεκίας Παπαϊωάννου αναφέρει πως είχε φθάσει πληροφορία στο ΑΚΕΛ ότι τις επόμενες λίγες μέρες θα γινόταν πραξικόπημα. Ο Παπαϊωάννου αναφέρει πως όταν έλαβαν αυτές τις πληροφορίες πήγε στον Μακάριο και του έδωσε την πληροφορία. Ο Μακάριος του είπε, σύμφωνα με την αφήγησή του: «Και ποιος θα κάμει πραξικόπημα Εζεκία;» «Η Χούντα Μακαριότητα, με τη βοήθεια της ΕΟΚΑ Β'» απάντησα. «Και δεν καταλαβαίνεις Εζεκία πως αν γίνει πραξικόπημα θα υπάρξουν διεθνείς περιπλοκές;»⁷⁰ παρατήρησε ο Μακάριος. «Ναι, Μακαριότητα, μα οι πραξικοπηματίες δεν σκέφτονται τις διεθνείς περιπλοκές. Αν τις σκέφτονταν δεν θα ήταν πραξικοπηματίες».

Το πραξικόπημα εκδηλώθηκε τη Δευτέρα 15 Ιουλίου 1974 και ώρα 8:15 το πρωί. Σύμφωνα με τις καταθέσεις των Γεωργίτση και Κομπόκη, η ώρα επιλέχθηκε από τους ίδιους και έγινε αποδεκτή από τους Μπονάνο και Ιωαννίδη γιατί κατά την διάρκεια της νύχτας το Εφεδρικό Σώμα, που ήταν απόλυτα πιστό στον Μακάριο, παρακολουθούσε τα στρατόπεδα της Εθνοφρουράς και τα σπίτια των Ελλήνων

⁶⁸ Στο ίδιο, σ. 31.

⁶⁹ Στο ίδιο, σ. 32.

⁷⁰ Παπαϊωάννου Εζ. (1988), «Ενθυμήσεις από τη ζωή μου», Λευκωσία, σ. 136.

Αξιωματικών. Το γεγονός αυτό απέκλειε οποιαδήποτε μετακίνηση μονάδων ή αξιωματικών, επειδή θα γίνονταν αντιληπτές και θα ενημερωνόταν ο Μακάριος και οι πιστές σ' αυτόν δυνάμεις οι οποίες και πιθανότατα θα αντιδρούσαν με κίνδυνο αποτυχίας του πραξικοπήματος. Επίσης η απόρριψη της ώρας 7:30 π.μ. που είχε προτείνει ο Μπονάνος έγινε και γιατί κατά την ώρα εκείνη υπήρχε πυκνή κυκλοφορία πολιτών στους δρόμους και έτσι αυξανόταν ο κίνδυνος να υπάρξουν θύματα από τον άμαχο πληθυσμό, πράγμα που οι πραξικοπηματίες ήθελαν να αποφύγουν.⁷¹

Από το Πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου, στην αντίσταση

Η αλήθεια είναι πως κανείς, μη εξαιρουμένου και του ΑΚΕΛ, πίστευε ότι το πραξικόπημα θα γινόταν στη διάρκεια της ημέρας. Όλοι όσοι πίστευαν ότι αυτό θα γινόταν, το περίμεναν νύχτα. Γι' αυτό και όταν ακόμη κινήθηκαν τα τανκς από την Αθαλάσσα με κατεύθυνση το Προεδρικό φαινόταν κάπως απίστευτο ότι θα έκαμναν πραξικόπημα εκείνην ακριβώς την ώρα. Ο Νίκος Βαρναβίδης, αξιωματικός του Εφεδρικού, πριν την εκδήλωση του πραξικοπήματος αναφέρει πως πραγματοποίησε περιπολία από αέρος, καθ' όλη τη διαδρομή της επιστροφής του Μακαρίου από το Τρόοδος, καθώς και πάνω από τα στρατόπεδα της Εθνικής Φρουράς, αλλά δεν διαφαινόταν οποιαδήποτε ύποπτη κίνηση. Μόλις επέστρεψε στο Εφεδρικό, ξεκίνησαν και τα τεθωρακισμένα. Την στιγμή που η Προεδρική Φρουρά, καθώς και το Εφεδρικό σώμα βρισκόταν στους κοιτώνες μετά τις νυχτερινές περιπολίες, στις 8:00 π.μ. της Δευτέρας, 15 Ιουλίου 1974, τα τεθωρακισμένα άρματα και οι δυνάμεις της Ε.Φ., κινήθηκαν για την κατάληψη του Προεδρικού Μεγάρου, της Αρχιεπισκοπής, του Ραδιοφωνικού Ιδρύματος Κύπρου, της Αρχής Τηλεπικοινωνιών, του Αρχηγείου της Αστυνομίας, του στρατοπέδου του Εφεδρικού Σώματος, των Κεντρικών Φυλακών, του Γενικού Νοσοκομείου, οδικών κόμβων και άλλων επίκαιρων σημείων.⁷²

Με την εκδήλωση του πραξικοπήματος μέλη της Προεδρικής Φρουράς, της Αστυνομίας, του Εφεδρικού Σώματος, καθώς και απλοί πολίτες προέβαλαν σθεναρή αντίσταση απέναντι σε υπέρτερες δυνάμεις της Ε.Φ. και της ΕΛΔΥΚ, οι οποίες διοικούνταν από Χουντικούς αξιωματικούς και ήταν ενισχυμένες με τεθωρακισμένα

⁷¹ Τζωρτζής Χρ. (1991), *Χρονικό της Κυπριακής Τραγωδίας*, Λευκωσία, σ. 33.

⁷² Χρυσάνθου Χρ. (2004), *Με αίμα στέριωσε η Δημοκρατία*, Λευκωσία, σ. 67.

και βαρύ οπλισμό. Όπου στόχευσαν, όπως το ΡΙΚ, ΑΤΗΚ, ΑΗΚ κ.λπ., η φρούρηση είχε μειωθεί με την ανατολή του ήλιου και δεν υπήρξε αποτελεσματική αντίσταση. Τις στρατιωτικές επιχειρήσεις για πραξικοπηματική κατάληψη της εξουσίας στην Κύπρο διεύθυνε από το Αρχηγείο Ένοπλων Δυνάμεων στην Αθήνα ο ταξίαρχος Δ. Ιωαννίδης μαζί με τον ταξίαρχο Κονδύλη. Επικεφαλής του πραξικοπήματος στην Κύπρο ήταν ο ταξίαρχος Μιχαήλ Γεωργίτσης, αφού ο αρχηγός του ΓΕΕΦ Ντενίσης έλειπε στην Αθήνα.⁷³

Μετά την κατάληψή του από πραξικοπηματίες το ΡΙΚ διέκοψε την κανονική ροή του προγράμματός του, και άρχισε τη μετάδοση στρατιωτικών εμβλημάτων. Λίγο πριν τις 10:00 το πρωί, ΡΙΚ ανακοινώνει ότι «σήμερα την πρωίαν επενέβη η Ε.Φ. για να σταματήσει τον αδελφοκτόνο πόλεμο μεταξύ Ελλήνων» και ότι κύριος λόγος του εγχειρήματος ήταν η «αποκατάσταση της τάξης». «Η Ε.Φ. προστίθεται, είναι την στιγμήν αυτή, κύρια της κατάστασης. Ο Μακάριος είναι νεκρός».⁷⁴ Στις 10:30 π.μ. το ΡΙΚ ψεύδεται και πάλι μεταδίδοντας ότι η αντίσταση έχει νικηθεί και ότι οποιοσδήποτε προβάλλει από τούδε και στο εξής αντίσταση θα εκτελείται. Αυτό όμως αποτελούσε ακόμα ένα τέχνασμα των πραξικοπηματιών, αφού η αντίσταση συνεχιζόταν σ' όλες τις πόλεις της Κύπρου με δεκάδες αντιστασιακούς στο πλευρό των νόμιμων δυνάμεων του κράτους. Στις 10:54 π.μ. το ΡΙΚ μετέδωσε το «διάγγελμα της Ε.Φ. προς τον Ελληνικό Κυπριακό λαό». Το διάγγελμα επικαλείται την δημιουργηθείσα κατά τους τελευταίους μήνες τραγική κατάσταση στο νησί, την προκληθείσα αναστάτωση στους κόλπους της εκκλησίας και τον διαγραφόμενο κίνδυνο να περιέλθουν οι ένοπλες δυνάμεις στα χέρια αναρχικών και εγκληματικών στοιχείων. Για τους λόγους αυτούς το διάγγελμα λήγει, «επενέβησαν οι ένοπλες δυνάμεις για να απομακρύνουν τους υπεύθυνους της ανωμαλίας, τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και την Κυβέρνηση του» και να αναθέσουν την διακυβέρνηση του νησιού σε κυβέρνηση «Εθνικής Σωτηρίας». Στο μεταξύ, καπνοί από τεράστιες πυρκαγιές καλύπτουν τον ουρανό της Λευκωσίας, καθώς το Προεδρικό Μέγαρο φλέγεται. Στις 11:20 π.μ. το ΡΙΚ καλεί την Πυροσβεστική Υπηρεσία να διαθέσει στο

⁷³ Στο ίδιο.

⁷⁴ Εκδ. Κ.Ε. ΑΚΕΛ (1975), *Χρονικό της σύγχρονης Κυπριακής Τραγωδίας, Ιούλιος – Αύγουστος 1974*, Λευκωσία, σ. 61.

ΓΕΕΦ τέσσερα πυροσβεστικά οχήματα. Το απόγευμα καλεί το λαό να μην παρασυρθεί από απατηλά συνθήματα για συλλαλητήρια κλπ.⁷⁵

Η Πολιτοφυλακή δεν ιδρύθηκε παρά τις πιέσεις του ΑΚΕΛ και άλλων δημοκρατικών δυνάμεων. Στους χίλιους άνδρες του ΑΚΕΛ που ζήτησε ο Μακάριος βάσει του επιτελικού σχεδίου δεν δόθηκε έστω και ένα πιστόλι. Όμως, μόλις έγινε γνωστό το πραξικόπημα κάπου δυόμιση χιλιάδες Ακελιστές και οπαδοί του Κόμματος παρουσιάστηκαν στους κατά τόπους Αστυνομικούς Σταθμούς και ζητούσαν επίμονα όπλα με τα οποία να υπερασπιστούν τη δημοκρατία και την ανεξαρτησία της Κύπρου. Όμως μόνο στη Λάρνακα, στη Λεμεσό και στην Πάφο δόθηκαν σ' αυτούς μερικά όπλα με τα οποία πρόβαλαν αντίσταση μαζί με τους νομιμόφρονες αστυνομικούς. Σ' όλες τις άλλες περιπτώσεις συνελήφθησαν και κλείστηκαν στις φυλακές. Το ΑΚΕΛ εδώ υποστηρίζει πως, εάν ο Μακάριος όπλιζε έστω και τους χίλιους άνδρες του ΑΚΕΛ που υποτίθεται πως θα αποτελούσαν μέρος του επιτελικού σχεδίου θα υπήρχε σοβαρή αντίσταση και ίσως τα πράγματα να έπαιρναν διαφορετική τροπή. Αντί αυτού όμως οι πραξικοπηματίες βρήκαν 700 αυτόματα με γράσο στα υπόγεια της Αρχιεπισκοπής. Βρέθηκε σε κάποιο συρτάρι και ο κατάλογος των ονομάτων των χίλιων ανδρών του ΑΚΕΛ που δόθηκε στον Μακάριο. Οι πραξικοπηματίες δεν μπορούσαν να πιστέψουν ότι αυτά τα μέλη του ΑΚΕΛ ή και άλλα ακόμη δεν είχαν όπλα. Γι' αυτό και επίμονα ζητούσαν από αυτούς να τους παραδώσουν όπλα. Σε πλείστες περιπτώσεις τους ξυλοκόπησαν και τους βασάνισαν. Σε άλλες, όπως στην περίπτωση του Κώστα Μισιαούλη από το Τσέρι, τον σκότωσαν ενώ τον μετέφεραν για ανάκριση και κράτηση. Όπως αναφέρει το ΑΚΕΛ, «αρκετά από τα θύματα στο προδοτικό πραξικόπημα, ήταν μέλη και φίλοι του κόμματος, οι οποίοι ανταποκρίθηκαν θετικά, παρά το γεγονός ότι η Κυβέρνηση Μακαρίου δεν έδωσε στο ΑΚΕΛ, ούτε και ένα όπλο».⁷⁶

Όταν οι πραξικοπηματικές δυνάμεις με τη στήριξη των αρμάτων μάχης επιτέθηκαν στο προεδρικό μέγαρο, όπου ο Μακάριος είχε αρχίσει το πρόγραμμα συναντήσεών του, η Προεδρική Φρουρά κατάφερε να πλήξει το πρώτο άρμα μάχης και να ακινητοποιήσει το δεύτερο. Τα υπόλοιπα άρματα όμως συνέχισαν να κτυπούν

⁷⁵ Στο ίδιο.

⁷⁶ Παπαϊωάννου ΕΖ. (1988), «Ενθυμήσεις από τη ζωή μου», Λευκωσία, σ. 138.

και ακολούθησε μια κόλαση πυρός. Είναι χαρακτηριστικό πως οι επιτιθέμενοι στρατιώτες προπορεύονταν των αρμάτων, πράγμα ανορθόδοξο, με αποτέλεσμα να γραφτεί ότι ενδεχομένως ορισμένοι από τους 22 νεκρούς από την πλευρά των επιτιθέμενων, που συμμετείχαν στο πραξικόπημα να έπεσαν από τα πυρά των ιδίων των πραξικοπηματιών.⁷⁷ Στη μάχη του Προεδρικού συνέβαλαν αποφασιστικά οι δύο διμοιρίες του λόχου του Εφεδρικού, υπό τον λοχαγό Τάκη Τσαγγάρη, οι οποίοι μεταφέρθηκαν εσπευσμένα στο Μετόχι του Κύκκου. Η αντίσταση της προεδρικής φρουράς έδωσε τη δυνατότητα στον Μακάριο να διαφύγει από το Προεδρικό Μέγαρο, με τη βοήθεια του υπασπιστή του, Νίκου Θρασυβούλου και του αξιωματικού της αστυνομίας Αντρέα Ποταμάρη, καθώς και του ανεψιού του Ανδρέα Νεοφύτου. Ο Μακάριος διασώθηκε χάρις στην αυτοθυσία και την αποφασιστικότητα των ανθρώπων που πολέμησαν για να κρατήσουν τους πραξικοπηματίες μακριά από το Προεδρικό, αλλά και χάρις στις ευνοϊκές συγκυρίες, παρά σε ένα σχέδιο διαφυγής του Προέδρου της Δημοκρατίας σε περίπτωση πραξικοπήματος.⁷⁸

Η ανακοίνωση ότι ο Μακάριος είναι νεκρός δεν μεταδόθηκε μόνο στο ραδιόφωνο, αλλά και από τους ασύρματους της Εθνικής Φρουράς. Ταυτοχρόνως, διαβιβάστηκε προς την Αθήνα, σε μια συνθηματική διεύθυνση, το ακόλουθο μήνυμα: «Φωφώ, Αθήναι – Μακάριος νεκρός». Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το θάνατο του Μακαρίου εμφανίζεται και στη συνομιλία που αποκαλύφθηκε αργότερα, μεταξύ του Δ. Ιωαννίδη και του Γ.Ε.Ε.Φ. Κύπρου. Στη συνομιλία ο Ιωαννίδης θα απευθυνθεί στο Γ.Ε.Ε.Φ., με το ερώτημα αν ο Μακάριος έπεσε νεκρός και γιατί καθυστερούν τόσο ώστε να πράξουν. Το Γ.Ε.Ε.Φ. από την άλλη θα αναφέρει πως δεν έγιναν όπως τα προέβλεψαν και πως από μια πληροφορία που πήραν από μία γυναίκα, ο Μακάριος για να διαφύγει, πέταξε τα ράσα σ' ένα αυλάκι και κατόρθωσε να διαφύγει μ' ένα αυτοκίνητο. Ο Ιωαννίδης έκανε έκκληση να βρουν όσο πιο σύντομα μπορούν τον Μακάριο αλλιώς δεν θα πετύχαιναν τους σκοπούς τους. Στην συνομιλία αυτή το Γ.Ε.Ε.Φ. ανέφερε πως το Προεδρικό είχε γίνει στάχτη και πως η Αμμόχωστος και η

⁷⁷ Χρυσάνθου Χρ. (2004), *Με αίμα στέριωσε η Δημοκρατία*, Λευκωσία, σ. 68.

⁷⁸ Στο ίδιο,.

Λάρνακα είχαν ήδη πέσει στα χέρια των πραξικοπηματιών, ενώ διεξάγονταν και διαπραγματεύσεις για να παραδοθεί και η Λεμεσός.⁷⁹

Μέλη του ΑΚΕΛ κατόρθωσαν να πάρουν μερικά όπλα και από την Αστυνομία την ημέρα του πραξικοπήματος, ώστε να αντισταθούν μαζί με τους νομιμόφρονες αστυνομικούς. Στο Καϊμακλί Ακελιστές που κατόρθωσαν να εξασφαλίσουν μερικά όπλα αντιστάθηκαν μαζί με άλλους δημοκράτες. Στη Λάρνακα ο Δώρος Χριστοδουλίδης που επίσης κατόρθωσε να πάρει όπλο από την αστυνομία πρόβαλε μαζί με άλλους αστυνομικούς αντίσταση, όπως και μερικοί μερικοί Ακελιστές στη Λεμεσό. Στην Πάφο όπου η κατάσταση για τις δημοκρατικές δυνάμεις ήταν καλύτερη, οι Ακελιστές που εξασφάλισαν οπλισμό αντιστάθηκαν ερρωμένα στους πραξικοπηματίες. Μεταξύ αυτών και τα ηγετικά στελέχη της Επαρχιακής Επιτροπής του ΑΚΕΛ οι Στέφος Σάββα και Γιάννος Αναστάση. Παράλληλα το ΑΚΕΛ φρόντισε παρά το γεγονός πως και το ΡΙΚ μετέδιδε συνέχεια πως ο Μακάριος είναι νεκρός, με ανακοίνωσή του να καλέσει το λαό σε αντίσταση μέχρι την τελευταία στιγμή.⁸⁰

Ο Μακάριος διαφεύγοντας από το Προεδρικό κατάφερε να επικοινωνήσει μέσω ασύρματου με τη φρουρά του, διαψεύδοντας τα όσα μετέδιδε το χουντοκρατούμενο ραδιόφωνο του ΡΙΚ, ότι δηλαδή ο ίδιος είναι νεκρός. Οι πραξικοπηματίες είχαν προβλέψει ότι εάν μετέδιδαν όσο το δυνατό νωρίτερα την «είδηση» περί δήθεν θανάτου του Μακαρίου, τότε θα ελαχιστοποιούνταν η αντίσταση των φιλοκυβερνητικών. Αυτό το επιβεβαιώνει και ο λοχαγός του Εφεδρικού Νίκος Βαρναβίδης ο οποίος αναφέρει πως «παραδοθήκαμε όταν πεισθήκαμε ότι ο Μακάριος ήταν νεκρός». Το Εφεδρικό παραδόθηκε, κατά τη μαρτυρία του διοικητή του σώματος, ταγματάρχη Παντελάκη Πανταζή, μετά από τριώρη μάχη: «Όταν άρχισαν να μας κτυπούν με άρματα και τους όλμους, αξιωματικοί μου με παρότρυναν να παραδοθούμε για να αποφευχθεί περαιτέρω αιματοχυσία.» Σημειώνει πως παραδόθηκαν όταν κατάλαβαν πως ήδη ήταν περικυκλωμένοι και είχαν μέχρι εκείνη τη στιγμή εφτά νεκρούς. Αφού διαπιστώθηκε ότι η κατάσταση στη Λευκωσία ήταν επικίνδυνη και ότι επρόκειτο για πραξικόπημα και όχι για μια μεμονωμένη επίθεση στο Προεδρικό, ο Μακάριος και η συνοδεία του αναχώρησαν προς την κοινότητα της

⁷⁹ Τζωρτζής Χρ.(1991), *Χρονικό της Κυπριακής Τραγωδίας*, Λευκωσία, σ. 37.

⁸⁰ Παπαϊωάννου Εξ. (1988), *«Ενθυμήσεις από τη ζωή μου»*, Λευκωσία, σ. 138.

Κλήρου και από εκεί προς το Τρόδος, την Ιερά Μονή Κύκκου και την Πάφο.⁸¹ Ακολουθώντας αυτή την πορεία κατάφερε να μην πιαστεί στα χέρια των πραξικοπηματιών, αφού κύριος στόχος τους, όπως έχω ήδη αναφέρει και πιο πάνω ήταν να τον σκοτώσουν.

Στην Πάφο πλήθος κόσμος ήταν συγκεντρωμένο στη Μητρόπολη, με επικεφαλής τον Μητροπολίτη Χρυσόστομο και άλλους στενούς συνεργάτες του Μακαρίου, ενώ διαμοιράστηκαν και όπλα σε πολίτες για αντίσταση στο πραξικόπημα. Πολίτες είχαν επιτεθεί σε στρατόπεδο της Ε.Φ. και κατάφεραν να το θέσουν υπό έλεγχό τους και να συλλάβουν τους Ελλαδίτες αξιωματικούς. Λίγο αργότερα ηχογραφήθηκε μήνυμα του Μακαρίου που τόνιζε, «Δεν είμαι νεκρός όπως η Χούντα των Αθηνών και οι εδώ εκπρόσωποί της θα ήθελαν». Και πρόσθετε πως από την στιγμή που ο στόχος της Χούντας ήταν ο ίδιος και αφού δεν κατάφερε να τον σκοτώσει, τότε δεν θα περνούσε η Κύπρος υπό την εξουσία της. Προέτρεψε το λαό να προβάλει αντίσταση με κάθε τρόπο και να μην φοβηθεί αλλά να αγωνιστεί για την διατήρηση της Δημοκρατίας. Το μήνυμα αυτό όπως ήδη ανέφερα είχε μεταδοθεί από τον πρόχειρο ραδιοσταθμό στην Πάφο που στήθηκε από τον Νίκο Νικολαΐδη. Σε σύσκεψη που ακολούθησε στην Πάφο, ο Μακάριος θα αναφέρει πως δεν ήταν εν γνώσει του πως το ΡΙΚ είχε μεταδώσει προηγουμένως το θάνατό του, γι' αυτό και επικοινωνήσε και με την Αρχιεπισκοπή ώστε να δώσουν κάλεσμα στο λαό να ξεχυθούν στους δρόμους για να ματαιώσουν το πραξικόπημα της Εθνικής Φρουράς.⁸²

Στη Λεμεσό, Λάρνακα, Κερύνεια και σε μεγάλα χωριά της υπαίθρου, ο λαός βγήκε στους δρόμους σε αυθόρμητες διαδηλώσεις. Κάποιοι ραδιοσταθμοί στο Τελ Αβιβ, Βηρυτό, το BBC κ.α. άρχισαν να μεταδίδουν μεταξύ 12:30 -14:00, πως ο Μακάριος είναι ζωντανός. Στις 15:40 μ.μ. το ΡΙΚ επιμένει ότι ο Μακάριος είναι νεκρός, και ότι οι ένοπλες δυνάμεις ελέγχουν πλήρως την κατάσταση. Στις 16:30 ο διοικητής του Εφεδρικού Π. Πανταζής απευθύνει έκκληση στους άντρες του όπως προς αποφυγή περαιτέρω αιματοχυσίας να σταματήσουν κάθε αντίσταση και να παραδώσουν τον οπλισμό τους. Στις 20:30 εμφανίζεται από την τηλεόραση ο «νέος πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας», Νικόλαος Σαμψών. Επαναλαμβάνει τα του

⁸¹ Χρυσάνθου Χρ. (2004), *Με αίμα στέριωσε η Δημοκρατία*, Λευκωσία, σ. 68.

⁸² Στο ίδιο, σ. 69.

«διαγγέλματος» της Ε.Φ. και λέει ότι σκοποί της «Κυβερνήσεως Εθνικής Σωτηρίας» είναι:

Α) Η άμεση αποκατάσταση του νόμου και της τάξεως

Β) Η αποκατάσταση της ηρεμίας στους κόλπους της εκκλησίας

Γ) Η εφαρμογή «ρεαλιστικής πολιτικής» για την αντιμετώπιση φλεγόντων προβλημάτων

Δ) Η συνέχιση της διαδικασίας των ενδοκυπριακών συνομιλιών

Ε) Η διατήρηση της αδέσμευτης πολιτικής και,

ΣΤ) Η προκήρυξη «ελεύθερων εκλογών το ταχύτερο δυνατό».

Οι πραξικοπηματίες αρχίζουν μαζικές συλλήψεις στις περιοχές που ελέγχουν, διεξάγουν έρευνες και κηρύσσουν κατ' οίκο περιορισμό, οι νεκροί και οι τραυματίες αρχίζουν να μεταφέρονται στο Γεν. Νοσοκομείο Λευκωσίας, το ίδιο και στις άλλες επαρχιακές πόλεις της Κύπρου.⁸³

Όπως αναφέραμε, η Κ.Ε. του ΑΚΕΛ με ανακοίνωσή της καταδίκασε το πραξικόπημα και κάλεσε τον λαό σε συσπείρωση και αντίσταση γύρω από τον Πρόεδρο Μακάριο. Το ΑΚΕΛ, σημείωνε πως η Χούντα των Αθηνών επενέβη ανοικτά στα εσωτερικά της Κύπρου για την ανατροπή του Μακαρίου, με στόχο την επιβολή μιας κυβέρνησης φιλικά προσκείμενης προς την ίδια. Παράλληλα αναφέρεται πως παρά το γεγονός πως οι πραξικοπηματίες κατάφεραν να καταλάβουν το Προεδρικό και την Αρχιεπισκοπή, απέτυχαν να συλλάβουν ή να σκοτώσουν τον Μακάριο, και ο ίδιος βρίσκεται στην Πάφο, όπως ο ίδιος μετέδωσε από το διάγγελμα του ραδιοφωνικού σταθμού της Ελεύθερης Κύπρου. Σημειώνεται δε πως αντιστασιακοί συνεχίζουν τον αγώνα τους στην Πάφο, στη Λεμεσό και σε άλλες περιοχές της Κύπρου, διαψεύδοντας τις διάφορες ανακοινώσεις του ΡΙΚ πως ο Μακάριος είναι νεκρός. Τέλος σημειωνόταν πως η Σοβιετική Ένωση και όλες οι δημοκρατικές δυνάμεις του κόσμου τάσσονταν στο πλευρό του αγωνιζόμενου κυπριακού λαού και της δημοκρατικής κυβέρνησης του Προέδρου Μακαρίου για τη λευτεριά. Κλείνοντας

⁸³ Εκδ. Κ.Ε. ΑΚΕΛ (1975), *Χρονικό της σύγχρονης Κυπριακής Τραγωδίας, Ιούλιος – Αύγουστος 1974*, Λευκωσία, σ. 61.

αναφέρεται πως οι πραξικοπηματίες θα αποτύχουν, ο φασισμός δεν θα περάσει και ο κυπριακός λαός θα νικήσει.⁸⁴

Παρά τις αντίξοες συνθήκες, και παρά το γεγονός πως οι χουντικές δυνάμεις και η ΕΟΚΑ Β' είχαν προλάβει να επιβληθούν στην Κερύνεια, στην Αμμόχωστο και στη Λάρνακα, και ενώ προσπαθούσαν να επιβληθούν και στις υπόλοιπες πόλεις, δημοκρατικοί πολίτες και αστυνομικοί έσπευσαν να αντισταθούν για να αποτρέψουν την επικράτηση του πραξικοπήματος. Να σημειωθεί πως στη Λευκωσία οι κυριότερες εστίες ένοπλης αντίστασης ήταν στο Προεδρικό Μέγαρο, στο Μετόχι του Κύκκου, στην Αρχιεπισκοπή, στο στρατόπεδο του Εφεδρικού και στο αρχηγείο της Αστυνομίας, στην Πύλη Πάφου, στο Καϊμακλί κ.α. Στη Λάρνακα κυριότερη εστία αντίστασης ήταν ο Κεντρικός Αστυνομικός Σταθμός, ενώ στη Λεμεσό η αντίσταση είχε ως επίκεντρο τον Αστυνομικό Σταθμό, την 4^η Ανωτέρα Στρατιωτική Διοίκηση, τον Αστυνομικό Σταθμό Αγίου Ιωάννη, τον Αστυνομικό Σταθμό Αγίου Νικολάου, το Εφτάπατο, το Γ' Γυμνάσιο κ.α.⁸⁵ «Οργανωμένη αντίσταση» όπως θα διαφανεί και πιο κάτω ωστόσο δεν υπήρξε στο πραξικόπημα γιατί το επιτελικό σχέδιο για το οποίο μίλησε ο Μακάριος αν και υπήρχε, δεν λειτούργησε. Πάντως υπάρχουν μαρτυρίες ότι είχαν καταρτιστεί σχέδια για την αποτροπή της κατάληψης στρατηγικών σημείων σε περίπτωση πραξικοπήματος, όπως το σχέδιο με την επωνυμία «Ασπίς». Αυτά τα σχέδια δεν εφαρμόστηκαν αφού οι δυνάμεις του Εφεδρικού, η Προεδρική Φρουρά και οι πιστοί στη Δημοκρατία αστυνομικοί, είχαν απομακρυνθεί από την πρωτεύουσα για να φρουρούν τη διαδρομή Τροόδους – Λευκωσίας, κατά την διέλευση του Μακαρίου, τις αυγινές ώρες της Δευτέρας, 15 Ιουλίου 1974.⁸⁶

⁸⁴ Στο ίδιο.

⁸⁵ Χρυσάνθου Χρ. (2004), *Με αίμα στέριωσε η Δημοκρατία*, Λευκωσία, σ. 69.

⁸⁶ Στο ίδιο.

Η αντίσταση στη Λάρνακα

Ο Στέλιος Βασιλείου γεννήθηκε στην Μοσφιλωτή από φτωχούς γονείς. Το 1971 τον κάλεσαν στην επαρχιακή επιτροπή του ΑΚΕΛ Λάρνακας, όπου και του πρόσφεραν τη θέση του Επαρχιακού Γραμματέα της ΕΔΟΝ. Υπηρέτησε στη θέση αυτή μέχρι το 1976 και μετά μετατέθηκε στο κόμμα. Έγινε Γραμματέας της επιτροπής υπαίθρου του ΑΚΕΛ Λάρνακας όπου και αφυπηρέτησε στα 65 του. Όπως αφηγείται, όταν την περίοδο 71-74 άρχισε να διαφαίνεται πως η ΕΟΚΑ Β' άρχισε να προετοιμάζει πραξικόπημα, το ΑΚΕΛ προειδοποίησε αρκετές φορές τον τότε πρόεδρο Μακάριο ζητώντας του να πάρει και μέτρα εξοπλίζοντας άτομα σε αρκετές περιοχές ούτως ώστε να καταφέρει ο λαός να το αντιμετωπίσει. Μετά από αρκετές πιέσεις ο Μακάριος το αποδέχθηκε και ζήτησε κατάλογο με ονόματα και έφερε όπλα και από την Τσεχοσλοβακία. Τις λίστες με τα ονόματα αυτά όταν έγινε το πραξικόπημα τις βρήκαν οι πραξικοπηματίες και άρχισαν να συλλαμβάνουν άτομα και να τους τιμωρούν. Τη Δευτέρα το πρωί όταν πήγαν να καθαρίσουν στο Κίτι μετά από εκδήλωση της ΕΔΟΝ της προηγούμενης μέρας, άκουσαν πως έγινε πραξικόπημα και πως ο Μακάριος ήταν νεκρός. Πήγαν στο κόμμα όπου έγινε σύσκεψη της καθοδήγησης και πήγαν στην ΠΕΟ. Εκεί αποφασίστηκε να βγουν στους δρόμους για να καλέσουν τον κόσμο να αντισταθεί. Η ΕΔΟΝ, όπως αναφέρει, μπήκε επικεφαλής αυτού του καλέσματος. Μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα οι δρόμοι γέμισαν με πεζούς, αυτοκίνητα και κόσμο για να αντισταθεί. Όμως επειδή δεν είχαν όπλα για να αντιμετωπίσουν τους πραξικοπηματίες αποφάσισαν να πάνε στην αστυνομία για να ζητήσουν. Εκεί βρήκαν έναν αξιωματικό, τον Παμπόρη, μαζί με τη διμοιρία του της Ε.Φ. Στην αστυνομία δεν υπήρχαν όπλα αλλά μόνο κάποια φλοπέρ και άλλα όπλα τα οποία είχαν κατασχεθεί προηγουμένως.⁸⁷

Μετά από μερικά λεπτά ο αξιωματικός της αστυνομίας βγήκε και κάλεσε τους στρατιώτες να σταματήσουν να πυροβολούν. Εκεί ήρθε και η είδηση πως ο Μακάριος ήταν ζωντανός. Οι ΕΔΟΝίτες με τρία ημιφορητά, προχώρησαν για να ενημερώσουν τον κόσμο για την είδηση αυτή. Στο πρώτο φυλάκιο όπου έφτασαν δεν τους είχαν πυροβολήσει, λίγο πιο κάτω όμως στην πλατεία της Ακρόπολης ξεκίνησαν να τους πυροβολούν από διάφορες κατευθύνσεις, ιδιαίτερα μέσα από την αυλή του σημερινού Γυμνασίου της Λάρνακας. Εκεί έστρεψαν τα αυτοκίνητά τους προς την οδό Ερμού. Το ένα αυτοκίνητο έστριψε από την άλλη πλευρά. Μόλις έστριψαν, υπήρχε ένας

⁸⁷ Συνέντευξη Στέλιου Βασιλείου στον Χαράλαμπο Πανταζή, Λάρνακα, 2021, αρχείο ερευνητή.

στρατιώτης όπου έστησε το όπλο του εκεί που ήταν η οργάνωση νεολαίας του Κληρίδη, του Ενιαίου Κόμματος και τους πυροβόλησε. Από τους πυροβολισμούς τραυματίστηκε ο οδηγός (ο Λευτέρης) αλλά κτυπήθηκε και η μηχανή. Προχώρησαν λίγο πιο κάτω και μπήκαν σε μια πάροδο όπου σταμάτησαν, για να μετρηθούν. Εκεί διαπίστωσαν ότι στο αυτοκίνητο υπήρχαν τρεις νεκροί, οι Γεώργιος Αδάμου Χατζηστεφανής, Γεώργιος Χαραλάμπους και Αχιλλέας Κουρτελλής. Ο μικρός Άντρος που ήταν στο δεύτερο αυτοκίνητο, σκοτώθηκε αλλού. Επίσης είχαν τραυματιστεί αρκετοί. Εκεί αποφάσισαν να πάνε να ζητήσουν βοήθεια, κτυπούσαν πόρτες για να ζητήσουν να πάρουν τηλέφωνο στο νοσοκομείο και τους τις έκλειναν. Τελικά κατέληξαν στο σπίτι ενός συντρόφου τους, του Πάμπου, πατέρα του Βλαδίμηρου, ο οποίος και τους έδωσε τα κλειδιά του αυτοκινήτου του για να πάνε στο νοσοκομείο. Σε ένα σημείο όμως της διαδρομής τους πυροβόλησαν και πάλι και σταμάτησαν έξω ακριβώς από το νοσοκομείο. Εκεί ο Στ. Βασιλείου βρήκε δύο πραξικοπηματίες, τον Παναγιώτη Γεράσιμο και τον Ευριπίδη Φράγκο, οι οποίοι τον συνέλαβαν και τον κτύπησαν. Από τους πυροβολισμούς είχε δεχθεί και δύο σφαίρες. Τον ρώτησαν τι γύρευε στο νοσοκομείο, τον κτύπησαν και τον έγδυσαν και τον εξευτέλισαν, τον άφησαν μόνο με το εσώρουχο. Μετά από λίγη ώρα ήρθε ο Κουπτής, ο οποίος ήταν ένας από τους πρωταγωνιστές του πραξικοπήματος. Ρώτησε ποιος ήταν ο «κύριος Στέλιος» και τι κάνει, και τους είπε να τον κλειδώσουν μέσα στο κρατητήριο, το οποίο ήταν η τουαλέτα του νοσοκομείου. Πάνω στην πόρτα είχε και μια περόνη χειροβομβίδας ούτως ώστε να μην φύγει.⁸⁸

Μετά από ώρα, κάποιος ρώτησε ποιος ήταν στο δωμάτο, μπήκε μέσα και τον ρώτησε από που είναι. Μόλις ο Βασιλείου του είπε ότι είναι από τη Μοσφιλωτή, τον αναγνώρισε αφού ο κουμπάρος του ήταν πραξικοπηματίας. Του είπε ότι είναι συστημένος, και πως έχει λάθος ιδεολογία αλλά για χατίρι του κουμπάρου του τον γλύτωσε. Τον πήρε από εκεί και τον πήρε στις Πρώτες βοήθειες όπου του έραψαν τις πληγές και τον περιέθαλψαν. Από εκεί τον πήραν στην αστυνομία και τον έκλεισαν στο κρατητήριο. Μέχρι τη νύχτα (15 Ιουλίου) το κρατητήριο είχε γεμίσει και δεν τους χωρούσε. Πέρασαν αρκετές ανακρίσεις και ξυλοκοπήθηκαν αρκετά ώστε να δώσουν όπλα τα οποία δεν είχαν. Όπως αναφέρει, το 1973 όταν έγινε αρκετά φανερό πως ετοίμαζαν πραξικόπημα, το ΑΚΕΛ είχε διαπιστώσει για μερικά στελέχη τα οποία

⁸⁸ Στο ίδιο.

πήγαιναν από την ύπαιθρο προς την πόλη πως το να ταξιδεύουν τη νύχτα ήταν επικίνδυνο. Το κόμμα δεν είχε πλάνο αντιμετώπισης εξ όσων γνωρίζει ο αφηγητής, αυτό που είχε το κόμμα το οποίο ήταν νόμιμο, κάποια στελέχη του κόμματος τα οποία συνόδευαν ηγετικά στελέχη κατείχαν οπλισμό για την προστασία τους. Τα οποία ήταν όλα καταγραμμένα για περιφρούρηση οικημάτων και γραφείων του κόμματος, της ΠΕΟ κλπ. Κάθε νύχτα αναφέρει πως έβγαζαν σκοπιά.

Αναφέρει πως μια νύχτα τους πυροβόλησαν έξω από τα γραφεία της ΕΔΟΝ στη Λάρνακα. Εκεί δεν κτυπήθηκε κανένας, όπως αναφέρει, μάλλον ήταν στα τέλη του 1973, δεν θυμάται ακριβώς. Η δύναμη του κόμματος στη Λάρνακα δεν επέτρεψε στους πραξικοπηματίες να έχουν τη δράση που ήθελαν. Ο αφηγητής συμμετείχε σε αρκετά συλλαλητήρια εναντίον της δράσης της ΕΟΚΑ Β', ειδικά μετά το πραξικόπημα ήταν παρών σε όλα τα συλλαλητήρια με συνθήματα ενάντια στην ΕΟΚΑ Β', στην εισβολή κ.ά.. Πριν το πραξικόπημα γίνονταν διαδηλώσεις από το κόμμα και ανάλογες εκδηλώσεις όπου και ο κόσμος συμμετείχε μαζικά. Κάθε φορά που γινόταν απόπειρα εναντίον του Μακαρίου αναφέρει ότι το κόμμα κατέβαζε χιλιάδες κόσμο στους δρόμους. Ανεφερε συλλήψεις και ξυλοδαρμούς αρκετών στελεχών της οργάνωσης, της ΕΔΟΝ, της ΠΟΓΟ και άλλων. Οι πραξικοπηματίες είχαν κάνει και στρατόπεδο συγκέντρωσης στο παλιό ΓΣΖ, όπου και συγκέντρωσαν δύο με τρεις χιλιάδες αιχμάλωτους.

Την μέρα της εισβολής εμφανίστηκε ένας της ΕΟΚΑ Β' και τους είπε πως δυστυχώς ήρθαν οι Τούρκοι και πως έπρεπε να καταταγούν στα τάγματά τους. Ο Στέλιος Βασιλείου κατατάγηκε αρχικά στο Μαζωτό, αλλά μετά τους μετέφεραν στη Λάρνακα και από εκεί τους πήραν μέσα στην Τ/κ συνοικία όπου τους εγκατέλειψαν. Από εκεί με ένα φορτηγό τους πήραν στο Βουφαβέντο. Εκεί έκαναν μερικές μέρες και δύο μέρες πριν τη Β' φάση της εισβολής τους σήκωσαν από εκεί και τους πήραν στη Λευκωσία, όπου ο λόχος τους αυτοδιαλύθηκε. Αναφέρει πως δεν υπήρχε καθόλου οργάνωση για να αντιμετωπίσουν την τουρκική εισβολή.

Όταν επέστρεψε ο Μακάριος έγινε μια επιτροπή ώστε να εξετάσει τα γεγονότα αυτά και ο αφηγητής πήγε και έδωσε κατάθεση για τον Ευριπίδη Φράγκο, ο οποίος τον είχε συλλάβει και τον είχε κακοποιήσει και ήταν δημόσιος υπάλληλος. Ήταν ένας από τους 62 που κρίθηκαν ένοχοι για το πραξικόπημα. Η καταδίκη αυτών των 62 ήταν μόνο να χάσουν τη δουλειά τους. Μετά και την εκλογή του Κληρίδη όμως στην εξουσία

πήραν όλοι πίσω τη δουλεία τους με ακόμα περισσότερα ωφελήματα και προνόμια. Δεν έγινε καμία δίκη επίσημα.⁸⁹

Ο Αντρέας Παράσχος, γεννήθηκε στη Λάρνακα στις 28 Απριλίου 1958, και ζούσε στο οροθέσιο του Τ/κ μαχαλά, στο κέντρο της πόλης της Λάρνακας. Δηλαδή ζούσε με αρκετούς Τ/κ, σε μια περιοχή που ήταν δύσκολο να ευδοκιμήσει ο εθνικισμός. Στο πραξικόπημα αναφέρει πως ήταν 16 χρονών. Τη Δευτέρα 15 Ιουλίου ξύπνησε το πρωί γιατί πήγαινε δουλειά, στις 7:00 στα δημόσια έργα. Εκείνη τη μέρα τον πήραν να καθαρίσει κάποιους χώρους, επιστάτης ήταν ένας της ΕΟΚΑ Β΄, ο γιος του Χρυσανθή, ο οποίος ήταν τομεάρχης της ΕΟΚΑ Β΄. Εκεί από περαστικούς έμαθαν για το πραξικόπημα. Οι οπαδοί της ΕΟΚΑ Β΄ άρχιζαν να πανηγυρίζουν, ο ίδιος με ακόμα έναν βρήκαν ένα αυτοκίνητο και επέστρεψαν στη Λάρνακα. Στη Λάρνακα στον αστυνομικό σταθμό, είδε αστυνομικούς να βγάζουν σάκους με άμμο και να τοποθετούν όπλα – μπρεν, για να είναι έτοιμοι.

Από τη γειτονιά του πέρασε μια ομάδα με τον Δώρο Χριστοδουλίδη μαζί με τον Μακάριο Δανιήλ από τη Πάφο και πίσω ήταν ακόμη δύο ημιφορτηγά και ακόμα ένα πολιτικό αυτοκίνητο και πήγαιναν στην ΠΕΟ για να βρουν όπλα ή κάποιον να τους καθοδηγήσει. Πήγαν στον αστυνομικό σταθμό της Λάρνακας και όταν κατέβηκαν εκεί είχε αρκετό κόσμος. Ο αστυνόμος Στόκκος τους είπε να μετρηθούν για να δουν και ποιοι είναι στρατεύσιμοι και έβγαλαν από τις αποθήκες μερικά όπλα. Απέναντι από τον αστυνομικό σταθμό, όπως αφηγείται, ήταν το σωματείο της ΕΠΑ. Εκεί κατέβηκε ένα στρατιωτικό αυτοκίνητο που κατέβασε στρατιώτες με τον λοχαγό Παμπόρη ο οποίος ήταν Μακαριακός και οι στρατιώτες μαζί του ήταν Αριστεροί, Μακαριακοί και ΕΔΕΚίτες. Κάποιος από εκείνους τους ένοπλους στο σταθμό είπε να πάνε να τους φωνάξουν, όπως και έκαναν. Οι ανήλικοι μπήκαν στα φορτηγά για να φύγουν. Όταν ξεκίνησαν, στο πρώτο αυτοκίνητο με οδηγό τον Στέλιο Βασιλείου, είχε ένα megάφωνο , πίσω του είχε ακόμη δύο αυτοκίνητα. Πιο κάτω, ο Στέλιος άνοιξε το megάφωνο και φώναζε πως ο Μακάριος είναι ζωντανός και πως η Δημοκρατία θα νικήσει.⁹⁰

Τότε ο Αντρέας είδε τα όπλα να γυρίζουν πάνω τους, από μια βεράντα με ένοπλους. Ο λοχαγός εκεί της ΕΟΚΑ Β΄ τους είπε, «άστε τους είναι παιδιά», όμως οι άλλοι ξεκίνησαν τις ριπές. Θυμάται τον διπλανό του να είχε δεχθεί μια σφαίρα πάνω στο

⁸⁹ Στο ίδιο.

⁹⁰ Συνέντευξη Αντρέα Παράσχου στον Χαράλαμπο Πανταζή, Λευκωσία, 2021, αρχείο ερευνητή.

λαιμό του. Μέσα στο αυτοκίνητο ήταν 10-12 άτομα. Οι σφαίρες δεν είχαν σκοτώσει τον οδηγό, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά πως αν τον σκότωναν, θα τους πυροβολούσαν ακόμα! Από εκεί έστριψαν στην οδό Ερμού, και από εκεί πήγαν στην οδό Βύρωνος. Εκεί σταμάτησαν και μαζεύτηκαν για να δουν αν είναι όλοι ζωντανοί και ποιοι όχι. Εκεί είδε ότι ο Γιώργος Χαραλάμπους 17 χρονών και δίπλα του ο Στεφανής και πιο δίπλα ο μικρός, 14 χρονών, ήταν νεκροί και οι τρεις. Έφυγε, όπως αναφέρει, και πήγε για να δουν αν είχε και άλλους πληγωμένους.

Οι τέσσερις Λαρνακείς ήρωες της αντίστασης από τον Άη Γιάννη, ήταν ο Γιώργος Χαράλαμπους 17 χρονών, ο Αντρέας Θεοδοσίου 14 χρονών, ο Αχιλλέας Κουρτελλής 25 ετών και Γιώργος Χατζηστεφανής 46 χρονών, όλοι άοπλοι. Όπως διαπίστωσαν όταν κατέβηκαν από το όχημα, οι τρεις είχαν πεθάνει στο αυτοκίνητο που επέβαινε και ο Α. Παράσχος. Μετά ήρθε ένα ασθενοφόρο για να δει αν είχε τραυματίες. Τον πήραν από εκεί και τον πήραν στο σπίτι του θείου του, όπου και έμεινε μέχρι την άρση του περιορισμού («κέρφιου»). Εκεί, είχε έρθει ο γιός του θείου του, για να βρει το ραδιοσταθμό της Πάφου, όπου είχαν ακούσει πως ο Μακάριος θα έκανε διάγγελμα. Βρήκαν τον σταθμό και μετά από τα νέα ξεκίνησε η μάχη της Λάρνακας, όπου οι πραξικοπηματίες κατέλαβαν τον αστυνομικό σταθμό. Όταν τέλειωσε ο κατ' οίκον περιορισμός έφυγε από τον θείο του και πήγε σπίτι του.

Η συμμετοχή τους στις 15 Ιουλίου αναφέρει ο Α. Παράσχος, ήταν αυθόρμητη. Στο κάλεσμα της προάσπισης της δημοκρατίας έτρεξε να συμμετάσχει. Στο άκουσμα της δολοφονίας του Μακαρίου, είτε να πάρει μέρος σε αυτή την αντίσταση. Αναφέρει πως δεν υπήρχαν καθόλου σχέδια αντίδρασης παρά το γεγονός πως ο Μακάριος είχε φέρει κάποια τσέχικα όπλα για να τα μοιράσει για προστασία, κάτι το οποίο δεν έπραξε. Όπως αναφέρει, τους Ακελικούς μάλλον δεν τους εμπιστευόταν και γι' αυτό άφησε τα όπλα στην Αρχιεπισκοπή και όταν ξέσπασε το πραξικόπημα τα πήρε η ΕΟΚΑ Β'. Αναφέρει πως το ΑΚΕΛ δεν ήταν οργανωμένο στο βαθμό που θα μπορούσε να προβάλει αντίσταση. Αν ήταν οργανωμένο, θεωρεί πως πολύ δύσκολα θα κατάφερναν να επικρατήσει το πραξικόπημα. Όλα έδειχναν πως η Κύπρος είχε προδοθεί εκ των προτέρων βάση σχεδίων. Τους δύο από τους τέσσερις δολοφονηθέντες του Άη Γιάννη, τον Γιώργο Χαραλάμπους και τον Αντρέα Θεοδοσίου, τους γνώριζε προσωπικά. Τον δεύτερο τον θυμάται από μικρό στο ΓΣΖ να πουλά κούπες.⁹¹

⁹¹ Στο ίδιο.

Αναφέρει πως τους Τ/κ συμμαθητές του η ΕΟΚΑ Β΄ τους μετέφερε στο γυμνάσιο της Δροσιάς, στη Λάρνακα, όπου τους έκαναν εικονικές εκτελέσεις. Μια μέρα πέρασε από εκεί, στις 20 ή στις 21 Ιουλίου, και άκουσε να του φωνάζουν. Ήταν οι συμμαθητές του και όταν πήγε κοντά τους, ένας ΕΟΚΑβιτατζής του έλεγε να φύγει. Του έδωσαν λεφτά για να τους πάρει τρόφιμα και άλλα, πήγαινε κάθε πρωί μέχρι που τους σκότωσαν. Προσθέτει πως αν και ήξερε διάφορα γεγονότα δεν κλήθηκε ποτέ να μαρτυρήσει. Αν και έχει γράψει πάρα πολλές φορές και για αυτό το συμβάν. Αυτό που τον εξοργίζει είναι πως η δικαιοσύνη δεν έπραξε αυτό που έπρεπε, ούτε καν η ίδια η Κυπριακή Δημοκρατία. Ειδικά για τη μνήμη των τεσσάρων αυτών θυμάτων. Τέλος αναφέρει πως οι Τ/κ είχαν διασώσει αρκετούς αριστερούς από την ΕΟΚΑ Β΄ πριν το πραξικόπημα. Στο πραξικόπημα τους Τ/κ δεν τους είχε πειράξει καθόλου αρχικά η ΕΟΚΑ Β΄ στην περιοχή του Μαχαλά τους.⁹²

Η Αγάθη Στεφάνου, γεννημένη το 1952, μεγάλωσε και έζησε στον Άη Γιάννη στη Λάρνακα. Καταγόταν από αριστερή οικογένεια, με τον πατέρα και τον αδελφό της από μικρή ηλικία, μέλη της ΠΕΟ. Η ίδια δεν δραστηριοποιείτο και τόσο, αφού όπως αναφέρει επειδή ήταν γυναίκα δεν κυκλοφορούσαν ακόμη και τόσο ελεύθερα ενώ υπήρχε και αρκετός φόβος λόγω της κατάστασης που επικρατούσε. Την περίοδο πριν από το πραξικόπημα αναφέρει πως αν ο Άη Γιάννης ήταν κοντά σε Τ/κ σπίτια, δεν υπήρχε ο φόβος από αυτούς αλλά αντιθέτως υπήρχε μια συνεργασία. Όταν έγινε το πραξικόπημα αναφέρει πως γνωστοί τους Τ/κ τους προσέγγισαν και τους ενημέρωσαν να μην φοβούνται και πως η Τουρκία θα επέμβει. Οι πραξικοπηματίες εκείνες τις μέρες κυκλοφορούσαν με τα Land Rover και απειλούσαν πως θα δολοφονούσαν οποιοδήποτε αντιστεκόταν σε αυτούς. Αναφέρει πως την περίοδο που σκότωσαν τον Κόκο Φωτίου, το 1973, υπήρχε αρκετός φόβος πως θα προχωρούσαν και σε άλλες δολοφονίες. Μας ανέφερε τον Παναγιώτη της Εαυλλούς, ο οποίος ήταν κυνηγημένος από την ΕΟΚΑ Β΄, όπως και ακόμα έναν, τον γιο της Αρχόντενας, οι οποίοι για να γλυτώσουν ανέβηκαν στα βουνά. Είχε αρκετούς τους οποίους η ΕΟΚΑ Β΄ είχε στο στόχαστρο αφού στην περιοχή υπήρχαν αρκετοί αριστεροί, από τους οποίους κάποιιοι για να γλυτώσουν και κάποιιοι ανέβηκαν στα βουνά. Η ίδια ήταν παντρεμένη με τον Ιωάννη Κουρτελλή, από το 1967, με τον οποίο έζησαν μαζί επτά χρόνια.⁹³

⁹² Στο ίδιο.

⁹³ Συνέντευξη Αγάθης Στεφάνου στον Χαράλαμπο Πανταζή, Λάρνακα, 2021, αρχείο ερευνητή.

Ο Αχιλλέας Κουρτελλής ήταν καλός άνθρωπος, όπως αναφέρει, και την ίδια άποψη είχε όλος ο κόσμος. Ήταν Αριστερός, και μαζί με τον Κόκο Φωτίου, πήγαιναν και έκαναν τα καθήκοντά τους, χωρίς να δίνει κανένα λογαριασμό. Όπως αναφέρει, δεν της έλεγε ποτέ πού πήγαινε τις νύχτες και τι έκανε μαζί με τον Κόκο Φωτίου, όμως μετά τη δολοφονία του από τα μέλη της ΕΟΚΑ Β' είχε μάθει μερικές δραστηριότητές τους. Για τη δολοφονία του τότε συζύγου της, Αχιλλέα Κουρτελλή, αναφέρει πως οι πυροβολισμοί εναντίον τους ρίχθηκαν επειδή οι αντιστασιακοί φώναζαν πως ο Μακάριος ήταν ζωντανός. Θεωρεί πως ο Κουρτελλής ανέβηκε μαζί με τους άλλους στα αυτοκίνητα με σκοπό να διαδώσουν πως ο Μακάριος ήταν ζωντανός. Δεν γνώριζαν πως τα μέλη της ΕΟΚΑ Β' οπλοφορούσαν και πόσο μάλλον πως θα επιχειρούσαν να τους σκοτώσουν. Οι ίδιοι όπλα δεν κρατούσαν, το μόνο που φώναζαν ήταν πως ο Μακάριος είναι ζωντανός και καλούσαν το λαό να κινητοποιηθεί. Όμως, αναφέρει, δυστυχώς στον δρόμο τους βρήκαν λίγο πιο πάνω μέσα στο αυτοκίνητο και τους σκότωσαν.

Ο αδελφός της, ο Γιώργος Χαραλάμπους, ήταν 16 χρονών, μέλος της ΕΔΟΝ. Την μέρα που τον δολοφόνησαν, ο ίδιος είχε φύγει από το σπίτι για να πάει να βρει τη μητέρα του που ήταν στη δουλειά. Όπως αναφέρει, βρέθηκε τυχαία πάνω στο αυτοκίνητο, όπου και τελικά τον δολοφόνησαν. Στο νοσοκομείο όπου τον πήραν, άτομα που δούλευαν εκεί, μαρτυρούν πως οι πραξικοπηματίες τον κτυπούσαν, πράγμα που έδειχνε πως μάλλον ήταν ακόμη ζωντανός. Στη κηδεία του αναφέρει πως δεν τους επέτρεψε να παραβρεθούν. Η ίδια υποστηρίζει πως πρέπει να ήταν ζωντανός ακόμη και όταν τον έβαλαν στο ψυγείο του νοσοκομείου, αφού είχε βρεθεί μπρούμυτα. Ένας νεκρός δεν γυρίζει μέσα στο ψυγείο. Η κηδεία έγινε αλλά δεν τους άφησε να παραβρεθούν. Τους δύο από τους τέσσερις που σκοτώθηκαν μαζί του, τους άφησαν έξω από τα ψυγεία και δεν τους έθαψαν απευθείας, ενώ είχαν επιτρέψει σε κάποιους δικούς τους να πάνε στην κηδεία. Τον Γιώργο Χαραλάμπους τον έθαψαν γύρω στις 18:00 το απόγευμα, όταν υπήρχε και απαγόρευση κυκλοφορίας, ενώ οι πραξικοπηματίες κατά τη διάρκεια των κηδειών κρατούσαν και όπλα, ίσως επειδή ανησυχούσαν για αντίποινα.⁹⁴

Όπως αναφέρει, ο Γιώργος μαζί με τους άλλους μπήκαν αυθόρμητα μέσα στα αυτοκίνητα, Μέσα στο δεύτερο αυτοκίνητο είχε τέσσερα άτομα, τον Αχιλλέα, τον

⁹⁴ Στο ίδιο.

Γιώργο, τον Κόκο και τον Νικόλα. Ο Κόκος ήταν ο μόνος που επέζησε, όμως έχει πάνω του ακόμη την σφαίρα που τον τραυμάτισε. Δίκες δεν έγιναν, αναφέρει, διότι κανένας δεν ήξερε, ούτε κατάφερε να δει ποιος τους πυροβόλησε. Σημειώνει δε πως ήταν κάποιοι γνωστοί εκείνοι την μέρα που είχαν δράση στην ΕΟΚΑ Β', όπως ο Πλαστήρας, ο Κουπής, ο Κακής, όμως δεν υπήρχε καμία απόδειξη για το ποιος τελικά τους δολοφόνησε. Η ίδια βέβαια υποψιαζόταν πως ήταν κάποιος από αυτούς που κυκλοφορούσαν με τα Land Rover και απειλούσαν πως θα σκότωναν όποιον αντισταθεί. Αντίποινα δεν έγιναν, αφού δεν γνώριζαν ποιος τους δολοφόνησε, ενώ επίσης ξεκίνησε και στις 20 Ιουλίου η Α' φάση της τουρκικής εισβολής. Κανένας ποτέ, όπως είπε, δεν τους ζήτησε έστω και ένα συγγνώμη, όμως αντιθέτως αναφέρει πως μέχρι ακόμη και σήμερα γίνεται προσπάθεια ώστε να ξεχαστούν. Η ίδια η πολιτεία αναφέρει πως έχει συνδράμει στο να ξεχαστούν και πως μόνο το ΑΚΕΛ αναλαμβάνει τα μνημόσυνα και τις εκδηλώσεις τιμής κάθε χρόνο.⁹⁵

Ο Ιωάννης Κουρτελλής, γεννημένος την 1^η Μαρτίου του 1943, κάτοικος Λευκάρων, το 1962 μετακινήθηκε στην Ξυλοτύμπου της Λάρνακας. Πάντοτε είχε σχέση με το Λαϊκό κίνημα, αφού όπως αναφέρει ο παππούς του ήταν κομμουνιστής και όταν το ΑΚΕΛ το 1955 ήταν στην παρανομία, μαζί με άλλους συντρόφους κατέστρεψαν μερικές προκηρύξεις για να μην τους συλλάβουν. Στην Ξυλοτύμπου πριν από το πραξικόπημα αναφέρει πως υπήρχε φόβος αρκετός, αφού είχαν να αντιμετωπίσουν εγκληματίες. Γι' αυτό και πρόσεχαν και τις κουβέντες τους αλλά και τις κινήσεις τους. Βέβαια όλοι ήξεραν πως ήταν αριστερός, μέλος της ΠΕΟ και του ΑΚΕΛ. Ήξεραν και γι' αυτόν αλλά και για όλους. Πριν το πραξικόπημα, λέει, πως δεν τους είχε πειράξει κανείς, όμως μετά το πραξικόπημα οι απειλές έφταναν η μία μετά την άλλη. Αναφέρει πως τη νύχτα πριν από το πραξικόπημα, όταν έπεσε να κοιμηθεί ένιωθε πως θα γινόταν κάτι. Την επόμενη μέρα όταν σηκώθηκε όντως είχε γίνει πραξικόπημα.

Απευθείας ανέβηκε στη μοτοσυκλέτα του και πήγε στην Λάρνακα. Κοντά στη Μητρόπολη ένας Έλληνας αξιωματικός, ο οποίος οπλοφορούσε, προσπάθησε να τον πυροβολήσει. Ο αξιωματικός δεν το έπραξε, αφού όπως αναφέρει η μητέρα του Κυπριανού, που ήταν της ΕΟΚΑ, έτρεξε και τον έπιασε από το χέρι, και έτσι τον γλίτωσε από σίγουρη δολοφονία. Όταν πήγε στην Λάρνακα δεν γνώριζε ακόμη για την

⁹⁵ Στο ίδιο.

τύχη του αδελφού του, του Αχιλλέα Κουρτελλή. Τη δολοφονία του αδελφού την έμαθε όταν άκουσε τη γυναίκα του που το φώναζε και τότε κατάλαβε το τι είχε γίνει. Στη κηδεία του αδελφού του αναφέρει πως δεν άφηναν καν την οικογένεια να πάει στην ταφή. Όταν έμαθε για τη δολοφονία του αδελφού του, ήθελε να μάθει ποιοι και γιατί τον σκότωσαν, όμως κανένας δεν μίλησε. Ακόμα και όταν πήγε στο ΑΚΕΛ και ζήτησε να μάθει ποιος ήταν ο δολοφόνος, οι άνθρωποι του ΑΚΕΛ τον ενημέρωσαν πως δεν μπορούσαν να βγάλουν συμπέρασμα για το ποιος τον δολοφόνησε αν και είχαν ακουστεί διάφορα ονόματα.⁹⁶

Ο Αχιλλέας Κουρτελλής ήταν 24 χρονών. Ήταν οργανωμένος στην ΕΔΟΝ. Ήταν γενικά ήσυχος και δεν προκαλούσε κανένα. Όμως εκείνη τη μέρα στη προσπάθειά του μαζί με άλλους να ενημερώσουν το κόσμο πως ο Μακάριος ήταν ζωντανός δολοφονήθηκε από τους πραξικοπηματίες. Ο Αχιλλέας εκείνη τη μέρα, όταν σχόλασε από τη δουλειά του και πήγε στο σπίτι του, είπε στη γυναίκα του πως θα πάει να αγοράσει τσιγάρα. Μια Τ/κ από τη γειτονιά, βλέποντάς τον, τον είχε προειδοποιήσει πως κάτω στη Λάρνακα γινόταν αναβρασμός και πως θα ήταν επικίνδυνα και για τον ίδιο, όμως την αγνόησε. Όταν πήγε στη Λάρνακα κάποιοι που ήταν εκεί τον προέτρεψαν να ανέβει και αυτός πάνω στα αυτοκίνητα και να πάνε να διαδηλώσουν. Θεωρεί πως ο αδελφός του δεν θεωρούσε πως υπήρχε κίνδυνος και πως δεν ήταν δυνατό να τον δολοφονήσουν και πως υπήρχε απλά ένας αναβρασμός.

Θεωρεί πως η δολοφονία του οφειλόταν και στο ότι ήταν Αριστερός, αφού μαζί του υπήρχαν και άλλοι άνθρωποι που ήταν μέλη και στελέχη του ΑΚΕΛ. Μαζί του ήταν ο Στέλιος Βασιλείου που ήταν έμμισθος στο ΑΚΕΛ, και όπως αναφέρει το μόνο που πήγαν να κάμουν ήταν να ειδοποιήσουν πως ο Μακάριος ήταν ζωντανός. Μαζί του ήταν και η Αγάθη, ο Δώρος και ο Στέλιος. Κανένας δεν είχε το δικαίωμα όμως, όπως είπε, να τους δολοφονήσει, ούτε τον Γιώργο Χαραλάμπους που ήταν ανήλικος, και όταν τον πυροβόλησαν δεν είχε σκοτωθεί και τον έβαλαν ζωντανό μέσα στο ψυγείο. Στο νοσοκομείο δεν τους επέτρεψαν ποτέ να πάνε. Τον αδελφό του τον είδε μόνο όταν τους τον πήραν από το σπίτι τους, πριν τον μεταφέρουν στο κοιμητήριο. Ούτε και στην κηδεία όμως τους επέτρεψαν να πάνε, και τον έθαψαν μόνοι τους οι πραξικοπηματίες. Εκείνες τις μέρες, σημειώνει, άλλωστε οι πραξικοπηματίες κατείχαν την εξουσία και

⁹⁶ Συνέντευξη Ιωάννη Κουρτελλή στον Χαράλαμπο Πανταζή, Λάρνακα, 2020, αρχείο ερευνητή.

δεν μπορούσαν να αντιδράσουν. Η μητέρα του αναφέρει πως όταν έμαθε για τη δολοφονία του αδελφού του, είχε χάσει τα λογικά της και πέθανε στην Αγγλία.

Στον τάφο του αδελφού του πήγε πρώτη φορά μετά την εισβολή, όταν χαλάρωσαν και τα πράγματα. Τον πήραν, όπως αναφέρει, άλλοι στον τάφο, οι οποίοι τον γνώριζαν και από εκεί και πέρα τα μνημόσυνα των τεσσάρων τα ανέλαβε το ΑΚΕΛ, ενώ παράλληλα προς τιμήν τους δημιούργησε και ένα μνημείο. Οι μόνοι που έδειξαν ενδιαφέρον για την μνήμη των τεσσάρων είναι το ΑΚΕΛ και οι άνθρωποι του λαϊκού κινήματος, που κάθε χρόνο καταθέτουν και στεφάνια στα μνημόσυνά τους. Όσοι αντιστάθηκαν αναφέρει πως έλαβαν κάποια διπλώματα για τη δράση τους από τις κυβερνήσεις Μακαρίου, Κυπριανού, Παπαδόπουλου και Χριστόφια. Κατά την άποψή του θεωρεί πως όσοι συμμετείχαν στο πραξικόπημα και ήταν άφρονες, έχουν μετανοήσει για τις πράξεις τους. Κανένας όμως δεν ζήτησε ποτέ ένα συγγνώμη από αυτούς, ούτε το χρειάζονταν βέβαια.

Τέλος θεωρεί πως θα ήταν σωστό στα σχολεία τα παιδιά πως πρέπει να διδάσκονται τα επεισόδια αυτά, όπως αυτό με την δολοφονία των τεσσάρων στον Άη Γιάννη, οι οποίοι ήταν άοπλοι και δεν έκαναν τίποτα παρά το ότι διαδίδαν πως ο Μακάριος ήταν ζωντανός. Ο ίδιος γνώριζε και τους άλλους από τους δολοφονηθέντες, αφού ο ένας ήταν συμπέθερός του και ο άλλος ήταν αδελφός του γαμπρού του, που ήταν με την αδελφή του. Θεωρεί και αυτός ότι ο Γιώργος Χαραλάμπους ανέβηκε τυχαία πάνω στο αυτοκίνητο, όπως και άλλοι, όμως δεν είχε κανένας το δικαίωμα να τον δολοφονήσει. Ο ίδιος συνεχίζει να τιμά την μνήμη τους, και βρίσκεται πάντα παρών στις διάφορες εκδηλώσεις και στα μνημόσυνα των δολοφονηθέντων. Εκτός από το ΑΚΕΛ αναφέρει πως την τιμή των δολοφονηθέντων τιμά και η ΕΔΕΚ. Ο ίδιος δεν συμμετείχε στις μάχες όταν ξεκίνησε το πραξικόπημα αφού όπως ο ίδιος αναφέρει δεν είχε το κουράγιο, και δεν θεωρούσε πως μπορούσε να πολεμήσει εναντίον μιας προδοσίας. Αν και μετά το πραξικόπημα αναφέρει πως δέχθηκε σε αρκετές φάσεις της ζωής του από τους πραξικοπηματίες πολλών ειδών απειλές, όπως για παράδειγμα όταν πήγε να καταταγεί στο στρατό, όπου εκεί κάποιοι τον απειλούσαν. Επίσης κάποιες μέρες όταν κάθονταν στον καφενέ, οι πραξικοπηματίες τους έβριζαν και τους έβαζαν να πηγαίνουν σπίτι αφού είχαν επιβάλει και κέρφιοι. Στην Ξυλοτύμπου υπήρχαν αρκετοί πραξικοπηματίες οι οποίοι τρομοκρατούσαν τον κόσμο εκείνες τις μέρες, διέμεναν στους αστυνομικούς σταθμούς και όταν έγινε η τουρκική εισβολή αποχώρησαν στα σπίτια τους. Πέραν από τους δολοφονηθέντες, που ανέφερε, υπήρχαν

και άλλοι συγχωριανοί του αριστερών φρονημάτων, τους οποίους συνέλαβαν, τους έγδυναν και τους κτυπούσαν ανελέητα. Τέλος θυμάται πως είχαν τοποθετήσει και εκρηκτικό μηχανισμό στο οίκημα των Λαϊκών Οργανώσεων του χωριού.⁹⁷

Η αντίσταση στην Πάφο

Ο Άγγελος Καζαντζής, γεννημένος στις 17 Σεπτεμβρίου στην Κισσόνεργα της Πάφου, υπήρξε μέλος της ΕΔΟΝ, και μετέπειτα του ΑΚΕΛ, ενώ διετέλεσε και έμμισθος στο ΑΚΕΛ Πάφου. Στο χωριό της Κισσόνεργας, αναφέρει, δεν υπήρχε αρκετή δύναμη της Δεξιάς, επειδή θεωρείτο γενικά χωριό της Αριστεράς. Η σύνθεση του χωριού ήταν προς αριστερά καθαρά, και υπήρχε φιλομακαριακό αίσθημα. Αργότερα εμφανίστηκαν πυρήνες της ΕΔΕΚ, ενώ στις αρχές του 1972 είχαν έρθει και κάποιои της ΕΟΚΑ Β΄, οι οποίοι σχημάτισαν πυρήνα στο χωριό. Πριν το πραξικόπημα στην Πάφο, επικρατούσε η ομάδα του Μίκη Τεμπριώτη, ο οποίος ήταν αρχηγός της Αντίστασης στην Πάφο, οι Μακαριακοί και η Αριστερά.

Ο αφηγητής έζησε τις πρώτες συγκρούσεις με τους Τούρκους στην περιοχή της Περβόλας, όπως ονομάζεται. Από τη δεξιά πλευρά της πόλης της Πάφου ήταν οι Τούρκοι, και στην αριστερά, ήταν οι Έλληνες, μέχρι τα όρια της Γεροσκήπου. Θυμάται την έφοδο που έγινε των Τ/κ προς το κέντρο της πόλης, όπου σκοτώθηκε ένας φίλος του κόμματος, υφασματοπώλης, τον οποίον σκότωσαν μέσα στο μαγαζί του. Τότε έγινε η πράσινη γραμμή, που χώριζε την περιοχή του Μούτταλου από την υπόλοιπη περιοχή της Πάφου. Την μέρα του πραξικοπήματος, 15 Ιουλίου, όπως και κάθε πρωί είχε την ευθύνη να πάει να ανοίξει τα γραφεία του ΑΚΕΛ γιατί θα ερχόταν η εφημερίδα «Χαραυγή» και θα έπρεπε να προετοιμαστούν, μαζί με τον σύντροφο του, Κόκο Ζούκοφ. Κάθε πρωί άνοιγαν το γραφείο και ετοιμάζαν τα πακέτα της «Χαραυγής» για να πάνε στα χωριά, τα έδιναν στον εφημεριδοπώλη, Χριστάκη Ζούκοφ, αδελφό του Κόκου, ο οποίος μοίραζε την εφημερίδα, ετοιμάζαν τα πακέτα και πήγαινε και την πουλούσε, ήταν μια ρουτίνα τέτοια, μέχρι που έγινε το πραξικόπημα. Παράλληλα δακτυλογραφούσαν και διάφορα έγγραφα του κόμματος, τα οποία χρειαζόνταν για τη λειτουργία του.⁹⁸

⁹⁷ Στο ίδιο.

⁹⁸ Συνέντευξη Άγγελου Καζαντζή στον Χαράλαμπο Πανταζή, Πάφος, 2020, αρχείο ερευνητή.

Την μέρα του πραξικοπήματος, ο ίδιος βρισκόταν στη Περβόλα και έδινε εφημερίδες. Εκεί τον βρήκε το πραξικόπημα και ακούστηκε μεγάλη φασαρία, οπότε αναγκαστικά πήγε στα γραφεία του κόμματος για να λάβει καθοδήγηση. Εκεί πήραν οδηγίες από το κόμμα για να πάνε να κρυφτούν σε χώρους που δεν θα τους έβρισκαν. Ο ίδιος πήγε στο χωριό, είχε ένα σπίτι συγγενικό, το οποίο ήταν άτομα της Αριστεράς (όχι μέλη), στο οποίο πήγαινε συχνά όταν γινόταν κάτι με την ΕΟΚΑ Β' και ειδικά μετά το πραξικόπημα. Στα γραφεία του ΑΚΕΛ εκείνη τη μέρα ήρθε ο Γιάννης Σοφόκλης και κάλεσε όλα τα μέλη της Γραμματείας, ήταν ο Λάμπρος Γονατάς, έμμισθος της ΠΕΟ, ο Νίκος Μαυρονικόλας δικηγόρος, ο Λάμπρος Μιχαηλίδης δικηγόρος, ο ίδιος, ο Γιάννης Αναστάσης, γραμματέας της ΕΚΑ Πάφου, και εκεί συνεδρίασε έκτακτα το γραφείο το επαρχιακό του Κόμματος, και αποφασίστηκε το τι πρέπει να κάνουν. Δόθηκαν οδηγίες την πρώτη μέρα να πάνε να κρυφτούν, και την επόμενη μέρα που ξεκίνησε η δραστηριότητα της αντιμετώπισης αυτής της κατάστασης, πήγε πρωί πρωί στα γραφεία του Κόμματος μαζί με τον Γιάννη Σοφόκλη, ήταν ο επαρχιακός Γραμματέας, και του είπε να καλέσουν τα μέλη της Γραμματείας (όλα τα πιο πάνω άτομα). Οπότε εκεί σκέφτηκαν με το τι πρέπει να κάνουν και τότε αποφασίστηκε, ο Άγγελος Καζαντζής και ο Γιάννης Αναστάσης, της ΕΚΑ, να μεταβούν στο αρχηγείο, όπου ήταν ο Μίκης Τεμπριώτη, και ο κόσμος άρχισε να έρχεται.

Εκεί όταν έφτασαν, αναφέρει πως ήταν το κάτι άλλο, από κόσμο που φώναζε να πάνε να αντισταθούν. Οπότε εκεί κατέληξαν ότι δεν υπήρχε άλλη λύση από το να ξεκινήσουν να πάνε να δώσουν βοήθεια στην υπόλοιπη Κύπρο. Όπλα εφοδιάστηκαν από την «Ένωση Αγονιστών», η οποία είχε αρκετά. Μεταξύ τους αναφέρει πως ο ίδιος είχε ήδη όπλο από την Κεντρική Επιτροπή του Κόμματος, το όπλο του ήταν νόμιμο, αφού ήταν νόμιμος ομαδάρχης άλλων δέκα ατόμων. Το όπλο το είχε για προστασία, όταν συνόδευαν στελέχη του κόμματος που πήγαιναν στα χωριά, ώστε να μην συμβεί οτιδήποτε. Εκεί πάρθηκε η απόφαση να πάνε στη Λευκωσία. Ο ίδιος με τον Γιάννη Σοφόκλη, επέστρεψαν πίσω, ανέφεραν τα γεγονότα και εκεί αποφασίστηκε στη Γραμματεία του Κόμματος, όπως ο ίδιος και ο Στρατής Ξενοφώντος, ο οποίος ήταν γραμματέας της κοινότητας της Κισσόνεργας, και ο Στέφος Σάββα, γραμματέας του Αγροτικού Γραφείου του ΑΚΕΛ, να μεταβούν στην Λεμεσό για να επικοινωνήσουν, να δουν τι γίνεται, αφού είχαν κόψει τα τηλέφωνα και δεν μπορούσαν να επικοινωνήσουν με το κέντρο.

Ξεκίνησαν την επόμενη μέρα του πραξικοπήματος (16 Ιουλίου) να πάνε και πριν από το Φασούρι και συγκεκριμένα στο Κολότσι, ενώ περνούσαν από ένα καφενείο τους είπαν πως πιο πάνω υπήρχε ένα μπλοκ της ΕΟΚΑ Β' και ακόμα ένα μέσα στον δρόμο που σταματούσε όσους περνούσαν. Τους έκοψαν και αυτούς, ήταν στρατιώτες της Ε.Φ. Εκεί δεν τους άφησαν να περάσουν και κατάφεραν βρίσκοντας ευκαιρία να στραφούν πίσω προς την Πάφο. Όταν επέστρεφαν πίσω, πέρασαν από τις βάσεις των Βρετανών. Εκεί στο Ακρωτήρι, βρήκαν ολόκληρη φάλαγγα από αντιστασιακούς οι οποίοι πήγαιναν προς τη Λεμεσό. Τους σταμάτησαν και τους ενημέρωσαν για το μπλόκο. Ένας αστυνομικός που τους αναγνώρισε, τους έστειλε πίσω βάζοντάς τους μπροστά, και ακολουθούσαν αυτοί από πίσω και πήγαν από το Φασούρι, πέρασαν για να πάνε προς τη Λεμεσό. Στην πορεία, ο Καζαντζής, επειδή κρατούσε όπλο, κατέβηκε από το αυτοκίνητο στο οποίο βρισκόταν και άφησε τους άοπλους να προχωρήσουν. Στο πέρασμα των Land Rover που ξεκίνησαν για την Λεμεσό, πετάχτηκε στο δεύτερο όπλο μέσα είχε άλλα τέσσερα άτομα. Όπως αναφέρει, «οι τρεις ήταν σύντροφοι και τον αναγνώρισαν». Πέρασαν από το Φασούρι, τα μισά αυτοκίνητα πήγαν προς το Δημόσιο Κήπο της Λεμεσού, ενώ τα πρώτα δύο αυτοκίνητα πήγαν προς τον Αστυνομικό Σταθμό της Λεμεσού. Εκεί δεν τους έβαλαν μέσα στον Αστυνομικό Σταθμό και έδωσαν διαταγή να πέσουν έξω από τον σταθμό και να κρυφτούν, όπως και έκαναν. Τη νύχτα αναφέρει πως υπήρχε μια πολύ δύσκολη κατάσταση, με βόμβες και σφαίρες μέχρι το πρωί.⁹⁹

Το επόμενο πρωί, 17 Ιουλίου, μπήκαν μέσα στον Αστυνομικό Σταθμό. Όπως αναφέρει ο ίδιος, όταν μπήκαν στον σταθμό οι επικεφαλής ήδη σκέφτονταν να παραδοθούν. Τότε, επειδή τους ανακοίνωσαν πως δεν μπορεί να γίνει τίποτα, ανέβηκαν στα αυτοκίνητα για να επιστρέψουν στην Πάφο. Στο δρόμο μέσα από το Ζακάκι αναφέρει πως έπεσαν πυροβολισμοί εναντίον τους, πήδηξαν και πήραν θέσεις μάχης, μέχρι να σταματήσουν τα πυρά. Εκεί συνέλαβαν και δύο πραξικοπηματίες, τους οποίους πήραν στην Πάφο. Ο ένας αναφέρει πως ήταν γνωστός πραξικοπηματίας και καταζητούμενος, ο Χατζηχαραλάμπους. Το μεσημέρι έφτασαν στην Πάφο, και σκέφτονταν πως σύντομα θα παραδινόταν και η Πάφος και θα τους εκτελούσαν. Κάπου στην Αχέλεια, ένα μέρος της φάλαγγας ξεκίνησε προς τα Ανατολικά και ένα άλλο, με τον Καζαντζή μέσα, πήγε προς την Πάφο. Όταν έφτασαν, ο Καζαντζής κατέβηκε από

⁹⁹ Στο ίδιο.

το Land Rover και έτρεξε να πάει στα γραφεία του ΑΚΕΛ, όπου εκεί ήταν αρκετά μέλη και φίλοι του κόμματος. Η Γραμματεία του ΑΚΕΛ έκανε συνεδρία. Κτύπησε την πόρτα, τους είπε τι έγινε, και αποφασίστηκε όπως για λόγους προφύλαξης να φύγουν και να πάνε να κρυφτούν σε φιλικά σπίτια και όχι στα δικά τους, για να αποφύγουν τις συλλήψεις. Ο ίδιος πήγε και έμεινε στο σπίτι της οικογένειας Γιαννή Μούζου, γνωστού καραγκιοζοπαίχτη, εκεί ήταν το σπίτι που πήγαινε για να κρυβόταν όταν γινόταν κάτι.

Συλλήψεις στελεχών και μελών του κόμματος στην Πάφο, αναφέρει πως λόγω των μέτρων που πήρε η επαρχιακή γραμματεία αποφεύχθηκαν. Όπως αναφέρει υπήρχαν και κρησφύγετα, τα οποία ετοίμασαν για συγκεκριμένα στελέχη της Γραμματείας, κανένας δεν ήξερε όμως πού ήταν. Μετά το πραξικόπημα αναφέρει πως δόθηκε εντολή και δόθηκαν από το κράτος όπλα τα οποία μοιράστηκαν σε αντιστασιακούς αλλά και πάλι νόμιμα. Ο οπλισμός αυτός παραδόθηκε από τον ίδιο μετέπειτα. Αναφέρει πως δεν κλήθηκε σε καμία δίκη ώστε να δώσει τη δική του μαρτυρία για τα συγκεκριμένα συμβάντα. Είναι μέλος και του Μητρώου Αντίστασης το οποίο έγινε το 2004 από τον Τάσσο Παπαδόπουλο.

Ο Νεόφυτος Παπαλαζάρου γεννήθηκε στα Χολέτρια της Πάφου, στις 23 Μάϊου 1963. Γεννήθηκε σε σπίτι με παράδοση στην Αριστερά. Ο πατέρας του ήταν ιερέας ο οποίος τους μεγάλωσε με τη χριστιανική παιδεία και τις χριστιανικές αξίες όπως αυτές της προόδου, της αλληλεγγύης, της αγάπης προς τον συνάνθρωπο. Την ίδια ώρα όμως αναφέρει πως μεγάλωσε και με ιδανικά της Αριστεράς που έχουν πάντα στο επίκεντρό τους τον άνθρωπο. Τα Χολέτρια ήταν ένα γεωργικό και κτηνοτροφικό χωριό, ξεκομμένο από οποιοδήποτε κέντρο, χωρίς να βρίσκεται σε καμιά κεντρική αρτηρία. Γειτνίαζε με τον Ξεροπόταμο. Στην πολιτική σύνθεση του χωριού, η πλειοψηφία των κατοίκων ανήκαν στη μακαριακή παράταξη και οι περισσότεροι από αυτούς ήταν προσκείμενοι στην Αριστερά. Δεν υπήρχαν και πολλά κόμματα τότε και η οργανωτική οργάνωση του ΑΚΕΛ επέτρεπε στο κόμμα να έχει έρεισμα στον κόσμο. Θυμάται αρκετά στελέχη του κόμματος και της ΕΚΑ, να επισκέπτονται το χωριό του και με τη δράση τους να κερδίζουν την εμπιστοσύνη των χωριανών. Ό όσον αφορά τους Τ/Κ δεν υπήρχαν, αλλά το χωριό τους γειτνίαζε με διάφορα Τ/Κ χωριά.

Το 1974 ο Ν. Παπαλαζάρου ήταν 11 χρονών. Θυμάται όταν ήταν 8 χρονών επειδή ο πατέρας του ήταν ενεργό μέλος στην Αριστερά, πολλές συνεδρίες του κόμματος γίνονταν στο σπίτι του. Όταν όμως έγινε το εκκλησιαστικό πραξικόπημα

των τριών μητροπολιτών Πάφου, Κιτίου και Κερύνειας τότε πραγματικά ένιωσε ότι κάτι κακό θα γινόταν στον τόπο μας. Όταν ξεκίνησε το εκκλησιαστικό πραξικόπημα, ο πατέρας του αναφέρει πως είχε γονατίσει στα πόδια του Γεννάδιου και του είπε «Πανιερώτατε, μα τι πάτε να κάνετε; Δεν είστε εσείς που μας είπατε να προσευχόμαστε για τον Μακάριο;». Η απάντηση του Γεννάδιου ήταν «Είμαι Έλληνας, πατήρ Λάζαρε, και ξέρω τι κάνω. Να με ακολουθήσεις και εσύ». Η ελπίδα του Γεννάδιου ότι ο Παπαλάζαρος θα τον ακολουθούσε βασιζόταν στο ότι ήταν ο πνευματικός του, και πως ήταν στην ίδια Μητρόπολη. Εδώ όμως αξίζει να αναφέρουμε μια σημαντική λεπτομέρεια. Αν ο Παπαλάζαρος, ο αριστερός Παπαλάζαρος, ακολουθούσε τον Γεννάδιο, τότε δεν θα μιλούσαμε σήμερα για φασιστικό πραξικόπημα. Αφού όλοι θα έλεγαν «α, ορίστε, υπάρχει και ένας κομμουνιστής μαζί τους». Θυμάται χαρακτηριστικά ότι αντέδρασε ο πατέρας του, και πως ήταν έντονος. Πήγε στη Λευκωσία με πολλούς παπάδες για να σταματήσουν τον Γεννάδιο, ο οποίος δεν τους άκουσε. Θυμάται ένα ακόμα περιστατικό με τον πατέρα του να έρχεται στο χωριό και το σπίτι τους να είχε γεμίσει κόσμο. Τότε ο Παπαλάζαρος ξεκίνησε να διηγείται με δάκρυα στα μάτια στους χωριανούς τι έγινε στη Λευκωσία και με τον Γεννάδιο. Τότε μια κυρία, η Μαρικκού, τον ρώτησε, «μα γιατί κλαίεις παπά μου; ότι γίνεται ο κόσμος όλος εν να γίνουμε και εμείς.». Τότε της απάντησε κάτι πολύ προφητικό. «Μαρικκού! Εν τα παιδιά μας. Εν τα παιδιά του κόσμου που 'να σκοτώσουν.» Μετά από ένα χρόνο τα μέλη της ΕΟΚΑ Β' σκότωσαν τον ένα του γιο, τον Κυριάκο.¹⁰⁰

Αναφέρει πως πολλές φορές λόγω της κατάστασης δεν κοιμήθηκαν σπίτι τους. Αρκετές φορές αστυνομικοί έλεγαν στον πατέρα του, πως θα τον δολοφονούσαν. Τον πήγαιναν στους τοπικούς σταθμούς των Κελοκεδάρων, των Κουκλιών, πολλές φορές κοιμόταν σε σπίτια ιερέων, ενώ η υπόλοιπη οικογένεια κοιμόταν σε σπίτια συγγενών. Ένα βράδυ μετά από επίσκεψη της Αστυνομίας στο σπίτι τους, ο πατέρας του επέμενε να μείνουν εντός του σπιτιού τους λέγοντας μάλιστα, «εμείς είμαστε οι νόμιμες δυνάμεις και θα φοβόμαστε το παρακράτος;» Τότε ένας αστυνομικός, Μακρής νομίζω από το χωριό Νατά, του λέει πως θα έπρεπε να φύγει γιατί θα τον σκότωναν εκείνη τη νύχτα. Ο Παπαλάζαρος αρνήθηκε λέγοντας πως δεν θα πάει πουθενά. Τότε ο αστυνομικός εκείνη τη νύχτα για να τον προστατέψει, τοποθέτησε έξω από το σπίτι του φρουρά, λέγοντάς του πως όταν έρθουν και ξεκινήσουν οι πυροβολισμοί και σκοτωθεί

¹⁰⁰ Συνέντευξη Νεόφυτου Παπαλαζάρου στον Χαράλαμπο Πανταζή, Λευκωσία, 2020, αρχείο ερευνητή.

κάποιος τότε υπόλογος θα ήταν ο ίδιος. Ο Παπαλάζαρος τότε του είπε εγώ δεν θέλω να είμαι συνένοχος σε κάποιου τον θάνατο, και αποφάσισε να φύγει. Αυτό το γεγονός έγινε παραμονές της δολοφονίας του αδερφού του, του Κυριάκου.

Η δράση της ΕΟΚΑ Β' ήταν να ανατινάξει αστυνομικούς σταθμούς, να κτυπά ανελέητα δημοκρατικούς, Μακαριακούς πολίτες, να δολοφονούν κόσμο, να ανατινάζουν σπίτια, και να απειλούν. Και σε αυτά τα σχέδια υπήρχε και η δολοφονία του πατέρα μου, ενός αριστερού ιερωμένου που έχαιρε εκτίμησης στο χωριό του αλλά και στα γύρω χωριά. Το ΑΚΕΛ πάντα επέλεγε τον μαζικό, πολιτικό και αντιφασιστικό αγώνα. Δεν είδε ποτέ κανέναν αριστερό να κρατά πιστόλι, ούτε ειδικά τον πατέρα μου, ο οποίος πάντα έλεγε ότι όταν κρατάς πιστόλι πάντα κάτι θα το κάνεις. Θυμάται σε μια ομιλία του Εζεκία Παπαϊωάννου ότι είχε πει στον Μακάριο να του δώσει χίλια ονόματα αριστερών να τον ενισχύσουν στη πολιτοφυλακή, ένας κατάλογος ο οποίος βρέθηκε στα χέρια των πραξικοπηματιών. Το ΑΚΕΛ θεωρεί πως καλά έκανε που δεν πήρε ποτέ τον νόμο στα χέρια του, αφού αυτό ήταν δουλειά του κράτους. Και εδώ εκτείνονται και οι ευθύνες του προέδρου Μακαρίου. Προφανώς δεν συγκρίνονται με αυτές των υπόλοιπων προς την κατάλυση του κράτους, αλλά όφειλε ως ο εκλεγμένος ηγέτης του τόπου να λάμβανε τα μέτρα του.

Όσον αφορά τον αδελφό του, τον Κυριάκο, αναφέρει τα εξής. Ο Μητροπολίτης Γεννάδιος είπε στον πατέρα του να πάρει το παιδί στην Μητρόπολη να βοηθά στις δουλειές της Μητρόπολης και να είναι υπό την εποπτεία της. Να είναι δηλαδή οικότροφος. Ο αδερφός του μαρτυρούσε ότι ο τότε Έλληνας πρέσβης ερχόταν συχνά στη Μητρόπολη και συναντιόνταν με τον Γεννάδιο. Ο Μητροπολίτης έδωχνε τους οικότροφους εκείνες τις στιγμές, αλλά μια φορά όταν πήγαν και κρυφάκουσαν, άκουσαν τον πρέσβη να παρακινεί τον Γεννάδιο να τα βάλει με τον Μακάριο, για να γίνει αυτός νέος αρχιεπίσκοπος. Κάπου στα 80 του χρόνια, ίσως να παρασύρθηκε ο Γεννάδιος. Θυμάται τον πατέρα του να λέει ότι «γεμίσαν τα μυαλά του Γενναδίου με τα προστάγματα της Χούντας και την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα».

Ο Κυριάκος δεν πρόλαβε το πραξικόπημα, αφού δολοφονήθηκε την 1^η Ιουλίου 1973. Ο Κυριάκος ήταν ενεργό μέλος της ΕΔΟΝ και μάλιστα με ενεργή συμμετοχή σε εκδηλώσεις του κινήματος. Ήταν εύθυμος άνθρωπος. Του γλεντιού. Ήταν όμως και πολιτικοποιημένος και λόγω οικογένειας. Η δολοφονία έγινε πρωί Κυριακής 1^{ης} Ιουλίου. Ο Ν. Παπαλαζάρου εκείνη τη μέρα ξύπνησε από τα κλάματα της μάνας του,

και πήγε αμέσως κάτω να δει τι συμβαίνει. Ο πατέρας του του είπε να ανέβει πάνω να κοιμηθεί, ενώ η μάνα του έκλαιγε για τον Κυριάκο. Μπήκαν μέσα στο λεωφορείο και έφυγαν να πάνε στην Πάφο. Το γεγονός πως σκοτώθηκε ο Κυριάκος το έμαθε από τις αδελφές του. Αναρωτιόντουσαν πώς και γιατί; Τι έγινε; Δεν μπορούσαν να ερμηνεύσουν τότε τα γεγονότα. Είχε προηγηθεί μια επίσκεψη ενός συγγενή τους το πρωί που ενημέρωσε τον πατέρα του για τη δολοφονία του γιού του. Η μητέρα του στην αρχή γνώριζε ότι ο γιός της ήταν στο νοσοκομείο και δεν είχε φορέσει μαύρα ρούχα. Κατάλαβε τι συνέβη όταν ο Παπαλάζαρος της είπε να βάλει μαύρο φόρεμα. Πήγαν στο νοσοκομείο Πάφου και έψαχναν μέσα στους θαλάμους. Τελικά πήγαν στο νεκροτομείο και βρήκαν τον Κυριάκο εκεί. Τον έπιασαν, τον έβαλαν σε ένα σάβανο και τον έφεραν στο χωριό.¹⁰¹

Θυμάται ότι τότε ακούστηκαν διάφορες φήμες για τη δολοφονία του αδερφού του. Φήμες για να τους αποπροσανατολίσουν από το έγκλημα. Είναι και στοιχεία όμως που απέκρυψε η αστυνομία. Ο δολοφόνος, ο οποίος ήταν αστυνομικός, έκλαιγε και οδυρόταν, λέγοντας πως σκότωσε κατά λάθος τον φίλο του. Αυτό το έλεγαν οι νοσοκόμες οι οποίες αργότερα αρνήθηκαν να μαρτυρήσουν. Όταν πέρασαν οι μέρες πήγαν οι γονείς του να ζητήσουν εξηγήσεις. Κανένας δεν τους εξήγησε. Βγήκε φήμη ότι τον σκότωσαν γιατί παρενόχλησε ένα κορίτσι, κάτι το οποίο ήταν ένα μεγάλο ψέμα. Η Μητρόπολη Πάφου ήταν μια έπαλξη δημοκρατίας και επειδή δεν στάθηκαν στο πλευρό του Γεννάδιου έπρεπε να πληρώσει το τίμημα. Το πλήρωσε ο Παπαλάζαρος τελικά όχι με το δικό του αίμα, αλλά με το αίμα του παιδιού του. Ο δολοφόνος του αδερφού του είναι ο Γεώργιος Βρυώνη Βρούντος, από την Επισκοπή, αστυνομικός της Μητρόπολης.

Το πραξικόπημα δεν έγινε τυχαία. Εκκολαπτόταν ως φαινόμενο πρώτα πριν γίνει πράξη. Επηρέασαν την ηγεσία της εκκλησίας, του στρατού, των δασκάλων, των καθηγητών ακόμα και της Αστυνομίας μέχρι και στο Εφεδρικό σώμα του Μακαρίου. Αυτός ο αστυνομικός που σκότωσε τον αδερφό του τη μέρα του πραξικοπήματος βρέθηκε να είναι παρών στη φρουρά του Μακαρίου που τον μετέφερε στην Κλήρου. Στην Κλήρου, τους είπε ότι έχει πόνους στο στομάχι και ζήτησε να τον κατεβάσουν. Ο Μακάριος κατάλαβε ότι θα τον σκοτώσει και έδωσε οδηγίες στον Κωστάκη Κέστα να κατεβεί μαζί του. Διανυκτέρευσαν εκεί στα γύρω χωριά μέσα σε ένα Δημοτικό και όταν

¹⁰¹ Στο ίδιο.

επικράτησε το πραξικόπημα πήραν το αυτοκίνητο να επιστρέψουν στη Λεμεσό να παραδοθούν με τα αδέρφια Χριστοφή. Στον δρόμο για τη Λεμεσό, στον Άγιο Τύχωνα υπήρχε μπλόκο της ΕΟΚΑ Β'. Από τα πέντε άτομα οι τέσσερις δολοφονήθηκαν με άγριο τρόπο, αφού πρώτα τους βασάνισαν. Ο Βρυώνη ήταν ο πέμπτος, ο οποίος επέζησε. Τους υπόλοιπους τους πέταξαν μέσα σε κάδους και όταν τους έψαχναν οι συγγενείς τους, ο ένας εκ των τεσσάρων δεν είχε πεθάνει τελικά επειδή σήκωσε το χέρι του και τον είδαν οι υπόλοιποι. Αυτή ήταν η βαρβαρότητα της ΕΟΚΑ Β'. Μετά από χρόνια έρευνας, μελέτης αρχείων και πηγών στην Κύπρο και το εξωτερικό, ο ίδιος αναφέρει πως είναι πεπεισμένος ότι το πραξικόπημα έγινε για να εισβάλουν οι Τούρκοι. Σημαντική διαφορά με όσα πιστεύουμε σήμερα. Σε όλα αυτά είχαν επέμβαση σίγουρα ξένες δυνάμεις (ΝΑΤΟ, ΣΙΑ κλπ).

Τη μέρα του πραξικοπήματος, όταν ακουγόταν ότι ο Μακάριος είναι νεκρός, όλοι μαζεύτηκαν στο καφενείο. Ήταν όλοι μαζεμένοι, με ένα παλιό ραδιόφωνο. Ο Ν. Παπαλαζάρου ήταν μαζί με ένα συμμαθητή του, τον Παντελή Χριστοδούλου, στο σπίτι του, και κατά λάθος έβαλαν το Ράδιο Πάφος, όπου ακούσανε ότι ο Μακάριος είναι ζωντανός. Έτρεξαν τότε στον καφενέ και φώναζαν χαρούμενοι ο Μακάριος είναι ζωντανός και τους είπαν να βάλουν τον σταθμό να το ακούσουν οι υπόλοιποι. Εκείνη την ώρα έλαβαν και ένα τηλεφώνημα στο κοινοτικό τηλέφωνο, όπου μετά από αυτό έλεγαν, «φίλοι συγχωριανοί πρέπει να αντισταθούμε να πάρουμε όπλα και να πάμε στη Λευκωσία να αντισταθούμε». Ο ίδιος ήταν πολύ μικρός, γι' αυτό και δεν τον άφησαν να πάει στη Λευκωσία. Όντως το βράδι επέστρεψαν πίσω και ο πατέρας του που πήγε να αντισταθεί. Από την Πάφο προς τη Λευκωσία τους σταμάτησαν οι δυνάμεις του Μακαρίου και ένας αστυνομικός τους ενημέρωσε πως καλό θα ήταν να μείνουν και μερικοί στην Πάφο για να αντισταθούν.¹⁰²

Έφεραν πίσω τον πατέρα του με το αυτοκίνητο της Αστυνομίας στην πλατεία του χωριού όπου πολύς κόσμος είχε μαζευτεί με όπλα για να μπουν στα λεωφορεία για να πάνε στη Λεμεσό. Θυμάται ότι το βράδι δυο - τρεις κυνηγοί με όπλα και τρεις - τέσσερις άλλοι μαζί με τον Παπαλάζαρο έμειναν πίσω και έβγαζαν περιπολίες στο χωριό μέχρι το πρωί. Τις επόμενες μέρες που επικράτησε το πραξικόπημα θυμάται ήρθε ένας αστυνομικός από την Αμαργέτη και είπε στον πατέρα του να φύγουν, γιατί θα τους συλλάμβαναν όλους. Τότε ο Παπαλάζαρος αρνήθηκε, λέγοντάς του πως θα μείνει

¹⁰² Στο ίδιο.

και θα πολεμήσει, διότι έτσι πραγματικά πολεμάς τον φασισμό. Μετά από λίγο είχαν έρθει πραξικοπηματίες στο χωριό, οι οποίοι το μόνο που έκαναν τελικά ήταν να πυροβολούν στον αέρα με σκοπό να σπείρουν την τρομοκρατία. Τότε θυμάται και πάλι μια προφητική κουβέντα του πατέρα του να τους λέει, «Ρε, μα τι κάμετε, άκου τους Τούρκους που να 'ρτουν που την Κερύνεια». Ο ίδιος ήταν μικρός και δεν καταλάβαινε αρκετά πράγματα, όμως το Σάββατο 20 Ιουλίου, ξεκίνησε η απόβαση των Τούρκων στην Κύπρο. Δυστυχώς, στις 15 Ιουλίου είχαν ακόμα ένα νεκρό χωριανό του που σκοτώθηκε στην αντίσταση, τον Φειδία Στόκκο.

Ο ίδιος αναφέρει πως ο Μακάριος δεν πίστευε πως κάποιοι Ε/κ τελικά θα πραγματοποιούσαν πραξικόπημα εις βάρος της πατρίδας τους. Από την άλλη, όμως, υπήρχε το Εφεδρικό σώμα το οποίο στα χρόνια της δράσης του κατάφερε πολλές επιτυχίες ειδικότερα εναντίον της ΕΟΚΑ Β'. Ειδικά μετά την επιστολή προς τον Γκιζίκη που έλεγε να αποχωρήσουν οι Έλληνες αξιωματικοί από την Ε.Φ., εκεί κατάλαβε η Χούντα ότι έπρεπε να επισπευστεί η εξουδετέρωση Μακαρίου. Από την άλλη, ο Μακάριος θεώρησε ότι θα ξεφορτωθεί τους αξιωματικούς της Χούντας, πράγμα που αποδείχθηκε μοιραίο λάθος του Μακαρίου. Ο ίδιος έχει απομυθοποιήσει τον Μακάριο. Με τα λάθη και τις αδυναμίες του, οδήγησε σε σοβαρές επιπτώσεις και σε αυτά που βρήκαν την Κύπρο το 1974. Ο Μακάριος ήταν και ιερωμένος, άρα η ιδιότητά του αυτή μεταβάλλει την συνείδησή του προς την αντίληψη για τον κόσμο και ως προέδρου φυσικά.

Ξεκίνησε ως αντικομμουνιστής και σε εποχές σκληρού αντικομμουνισμού αλλά στην πορεία πείστηκε ότι δεν είχε να ζημιώσει σε τίποτα από το ΑΚΕΛ. Το ΑΚΕΛ άλλωστε, αναφέρει, απέδειξε στην πράξη πως ήταν ένα πατριωτικό κόμμα και βοήθησε τον Μακάριο. Αν ο Μακάριος δεν εμπιστευόταν όντως το ΑΚΕΛ, ένα πράγμα το οποίο αναγνώριζε όχι σε απόλυτο βαθμό, ήταν πως το ΑΚΕΛ ήταν ο μαζικότερος φορέας ξεσηκωμού του κόσμου και αυτό το είχε ανάγκη ο Μακάριος. Κανονικά το ΑΚΕΛ, κατά την άποψή του, θα έπρεπε να είχε διεκδικήσει περισσότερα από τον Μακάριο και εμπλοκή και συμμετοχή μελών του στην κυβέρνηση για να μπορεί να επηρεάζει με άμεσο τρόπο. Ο Μακάριος ονομαζόταν ήδη και «Κάστρο της Μεσογείου» αλλά ίσως και να τον ζημίωνε τότε αυτό το γεγονός. Και όχι μόνο αυτό. Οφείλε να διεκδικήσει καλύτερες συνθήκες για τα μέλη του. Δεν γίνεται, όπως αναφέρει, όλοι οι αριστεροί στον στρατό να περνούσαν βασανιστήρια και να υπηρετούσαν στα χειρότερα πόστα. Τέλος ο Νεόφυτος Παπαλαζάρου, συμμετέχει

ενεργά στο Μητρώο ηρώων μαχητικής αντίστασης. Η κυβέρνηση Τάσου Παπαδόπουλου δημιούργησε αυτό το Μητρώο. Παράλληλα, η συγκεκριμένη επιτροπή έχει εκδώσει και βιβλίο, διοργανώνουν εκδηλώσεις, και στο Προεδρικό υπάρχει ένα μνημείο με τους ήρωες της αντίστασης. Ο μακαρίτης ο πατέρας του είχε τη δύναμη να συγχωρέσει και τον δολοφόνο των αδερφών του, η μάνα του όμως ποτέ.¹⁰³

Η αντίσταση στη Λεμεσό

Ο Τάσος Σάββα, γεννημένος στη Λεμεσό στις 5 Δεκεμβρίου 1944, αφηγείται πως ο ίδιος όταν ήταν στο Γυμνάσιο υπήρξε και μέλος της ΕΟΚΑ το 1955-1959. Από αριστερή οικογένεια, ο πατέρας του ήταν συνδικαλιστής της ΠΕΟ και μέλος του τότε Κομμουνιστικού Κόμματος Κύπρου, αποτελούσε στόχο του Γρίβα και των ανταρτών του. Η μητέρα του από τα 21 της χρόνια ήταν και αυτή μέλος του ΚΚΚ, και μαζί είχαν αναλάβει και το σύλλογο της Αριστεράς στον Κάψαλο, της ΑΜΕΚ. Ο ίδιος όπως αναφέρει μέσα σε αυτό το κλίμα ήταν φυσιολογικό να γίνει μέλος του ΑΚΕΛ, όπως και έγινε στα 17 του, ενώ μετέπειτα πήγε στην Ανατολική Γερμανία για να σπουδάσει. Διετέλεσε μέλος της Επαρχιακής Γραμματείας της ΕΔΟΝ και έμμισθος για ένα διάστημα της ΠΕΟ. Όταν επέστρεψε στην Κύπρο από τις σπουδές του, ο Μακάριος τον διόρισε καθηγητή στην Τεχνική Σχολή, διορισμό που απέρριψε, αφού εκείνη την περίοδο υπερίσχυαν οι καθηγητές με αντιδημοκρατικά και αντιμακαριακά αισθήματα. Με την επιστροφή του ξεκίνησε και η ένταξή του στις μακαριακές δυνάμεις, ενώ πήρε και το βαθμό του Έφεδρου Υπολοχαγού.¹⁰⁴

Στη Λεμεσό αναφέρει πως την περίοδο από το 1971 μέχρι και το πραξικόπημα, την πόλη την κατέκλυζαν διαδηλώσεις μακαριακών και γριβικών, προ πάντων μέσα στα σχολεία και ειδικά στα γυμνάσια. Ρόλος τους εκείνη την περίοδο ήταν να παρακολουθούν τα γυμνάσια και όπου υπήρχαν καθηγητές οι οποίοι ήταν μνημένοι στην ΕΟΚΑ Β', έμπαιναν με όπλα αρκετές φορές και επέβαλλαν την τάξη υπέρ του Μακαρίου και της Δημοκρατίας. Στον στρατό σημειώνει πως εκείνη την περίοδο όλο και περισσότερο έμπαιναν Ελλαδίτες αξιωματικοί της Χούντας, όπου λίγες μέρες και πριν το πραξικόπημα στην Κύπρο, κυριαρχούσαν.

¹⁰³ Στο ίδιο. Ένας άλλος γιος του Παπαλάζαρου, ο Σωτήρης, σκοτώθηκε πολεμώντας στην τουρκική εισβολή.

¹⁰⁴ Συνέντευξη Τάσου Σάββα στον Χαράλαμπο Πανταζή, Λεμεσός, 2020, αρχείο ερευνητή.

Πριν από το πραξικόπημα η δράση της ΕΟΚΑ Β' στη Λεμεσό ήταν αυξημένη, αφού όπως αναφέρει, η Λεμεσός αποτελούσε και τον πυρήνα τους. Κτυπούσαν αστυνομικούς σταθμούς, κυβερνητικά οικήματα, οικήματα Λαϊκών Οργανώσεων, έβαζαν βόμβες και έκαναν τρομερή τρομοκρατική δραστηριότητα. Η ομάδα του αναφέρει πως ανταποδίδαν τις πράξεις της ΕΟΚΑ Β' αλλά όχι με δολοφονίες. Όταν ξεσήκωναν οι ΕΟΚΑβητατζίδες τους μαθητές σε διαδηλώσεις, ξεσήκωναν και αυτοί τους μακαριακούς ως αντίδραση. Αναφέρει πως θυμάται σε μια πορεία που διοργάνωσαν γριβικοί μαθητές, είχαν φτάσει έξω από τα γραφεία της ΕΔΟΝ με πρόθεση να τα κάψουν, όμως αυτό απετράπη από την ομάδα του. Θυμάται πολλά παραδείγματα για τη δραστηριότητα της ΕΟΚΑ Β' πριν το πραξικόπημα, όπως ήταν η δολοφονία του Αντρέα Αρμεύτη και η δολοφονία του Στέλιου Μαύρου. Για τον Στέλιο Μαύρο αναφέρει πως με ακόμα ένα αυτοκίνητο του Εφεδρικού πήγαν στις Πλάτρες, όπου και θα γινόταν η κηδεία του, και εκεί βρήκε τον Ντίνο Αποστόλου, ξάδελφό του, ο οποίος ήταν ένας από τους 21 του «Εθνικού Μετώπου» που καταδικάστηκαν για τη δράση τους. Τον Στέλιο Μαύρο, θείο του Ντίνου, τον σκότωσε ο Αντρέας Μουστάκας και ήταν αμετανόητος. Ο ρόλος που είχε η ομάδα του Τάσου Σάββα ήταν και να προσέχει μαζί με την Αστυνομία, με άλλες ομάδες, αλλά και τον ΟΠΕ Λεμεσού, τις γέφυρες, τους δρόμους και τις περιοχές όπου θα περνούσε ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος αλλά και άλλοι αξιωματούχοι της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Την μέρα του πραξικοπήματος αναφέρει πως τον πήρε τηλέφωνο, γύρω στις 8:30 π.μ. ο Πέτρος Αλεξάκης, ο οποίος ήταν της ΕΔΕΚ, και τον πληροφόρησε πως πραγματοποιήθηκε πραξικόπημα στη Λευκωσία. Ήταν από τα τελευταία τηλεφωνήματα που έλαβε, αφού οι πραξικοπηματίες είχαν καταλάβει και την ΑΤΗΚ και είχαν κόψει τις συνομιλίες. Ειδοποίησε την ομάδα του και προχώρησαν στα γραφεία του ΑΚΕΛ στη Λεμεσό για να προστατέψουν, όπως αναφέρει, τους έμμισθους του κόμματος, να μαζέψουν τα έγγραφα, μητρώα και οτιδήποτε άλλο έπρεπε, αφού απέναντι από τα γραφεία του ΑΚΕΛ είχαν μαζευτεί ήδη στελέχη της ΕΟΚΑ Β' και τους παρακολουθούσαν. Από εκεί έφυγαν και κατευθύνθηκαν με ακόμα δύο αυτοκίνητα στον Κεντρικό Σταθμό της Αστυνομίας Λεμεσού, ενώ είχε ήδη ξεκινήσει και η μάχη με τους πραξικοπηματίες οι οποίοι βρίσκονταν στην 4^η Ανωτέρα, απέναντι από τον Αστυνομικό Σταθμό.¹⁰⁵

¹⁰⁵ Στο ίδιο.

Εκεί βρήκε τον Ηλία Κυριακίδη και πήρε από αυτόν οδηγίες να αναλάβει τη δυτική πλευρά του σταθμού, που έβλεπε προς την Τεχνική Σχολή. Η ομάδα του βρισκόταν ακριβώς στο σημείο όπου πριν από λίγες μέρες είχε ανατινάξει τον όροφο ο Νίκος Πάχνας, ο λοχαγός και πράκτορας της ΕΟΚΑ Β', που είχε τοποθετήσει τον εκρηκτικό μηχανισμό εκεί και κατάφερε να ανατινάξει τον μισό σταθμό. Αυτό το παράδειγμα αποδείκνυε το πόσο διαβρωμένη ήταν η αστυνομία αλλά και ο στρατός της Κύπρου. Αναφέρει πως σε κάποια στιγμή ο Ηλίας Κυριακίδης συνομιλούσε με τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο, ο οποίος του ανέφερε πως είναι ζωντανός και τον προέτρεψε σε αντίσταση. Με το άκουσμα αυτό ξεκίνησαν ξανά και οι διαδηλώσεις υπέρ της Δημοκρατίας, όπου ο κόσμος με αρκετά μέλη και φίλους του ΑΚΕΛ, αφήφισαν τους πραξικοπηματίες και τους πυροβολισμούς.

Στις 16 Ιουλίου εγκατέλειψαν την Αστυνομική Διεύθυνση αφού δεν είχαν καμία ελπίδα. Της στρατιωτικής επιχείρησης των πραξικοπηματιών ηγείτο ο Αθανάσιος Σκλαβενίτης, ο οποίος όπως αναφέρει ο Τάσος Σάββα απειλούσε και έλεγε πως θα τσάκιζε τους αντιστασιακούς. Ακόμα και στο γεγονός όταν οι αντιστασιακοί του είχαν αναφέρει πως μαζί τους είχαν αιχμαλώτους Ελλαδίτες αξιωματικούς τους οποίους είχαν αρπάξει προηγουμένως στην 4^η Ανωτέρα, ο Σκλαβενίτης αδιαφόρησε. Οι Ελλαδίτες αξιωματικοί είχαν πιαστεί αιχμάλωτοι όταν τους είχαν στείλει να ενισχύσουν την 4^η Ανωτέρα, αλλά δεν γνώριζαν πως είχε ήδη καταληφθεί από τις ομάδες της Αντίστασης. Επίσης αναφέρει πως ο αστυνομικός σταθμός εκτυπείτο από την Τεχνική Σχολή, από ένα κατάστημα πιο κάτω και από το μακαρονοποιείο απέναντι. Απ' εκεί έφυγαν και πήγαν, όπως αναφέρει, να κρυφτούν σε διάφορους χώρους, αλλά ο ίδιος πέρασε από το σπίτι του να δει τη γυναίκα και τα δύο παιδιά του. Στις 17 Ιουλίου περικύκλωσαν το σπίτι του, και πρώτος ήρθε να τον συλλάβει ο Ντίνος Αποστόλου μαζί με άλλους ΕΟΚΑβητατζήδες. Η θεία του εκείνη την μέρα πήγε απευθείας να φωνάξει τον Νίκο Αναστασιάδη (τον νυν πρόεδρο), αφού ο ίδιος τύγγανε συγγενής του. Ο ίδιος ήρθε, πήρε τον Τάσο Σάββα και τον μετέφερε μαζί του στο γραφείο του, εκεί στο Παντοπωλείο, απέναντι από το φαρμακείο της ΣΕΚ στη Λεμεσό. Σε συζήτηση που είχε με τον Νίκο Αναστασιάδη ο Τάσος Σάββα αναφέρει πως ρώτησε γιατί είχε επιλεγθεί ο Νίκος Σαμψών μετά το πραξικόπημα για να αντικαταστήσει πραξικοπηματικά τον Μακάριο. Ο Ν. Αναστασιάδης ανέφερε πως ήταν για μερικές μέρες και πως ο Σαμψών αποτελούσε φερέφωνό τους. Εκεί τον μετέφερε μαζί του στην Αστυνομία, ενώ στην πορεία τον κτυπούσαν, τον ύβριζαν και τον κοροϊδεύαν οι

«αντάρτες» της ΕΟΚΑ Β'. Με διάφορες κατηγορίες τον κτυπούσαν για να τους αναφέρει πού είχε κρύψει όπλα και του έλεγαν πράγματα τα οποία, όπως αναφέρει, ήταν εντελώς ανυπόστατα.

Από εκεί τον μετέφεραν στα κρατητήρια, όπου και τον κράτησαν εκεί με άλλους συνεργάτες και φίλους του, πιστούς μακαριακούς και αριστερούς. Ένας από αυτούς, ο οποίος ήταν φοιτητής στην Αγγλία, κατάφερε να περάσει μέσα στα κρατητήρια ένα μικρό ραδιόφωνο από το οποίο είχε ακούσει πως εμφανίστηκαν πολεμικά πλοία της Τουρκίας ανοικτά της Κερύνειας. Το βράδυ, έμαθε πως μέλη της ΕΟΚΑ Β' σκότωσαν εν ψυχρώ τον Άντρο Ιωάννου, μέλος του Εφεδρικού Σώματος. Το πρωί της επομένης, 20 Ιουλίου 1974, αναφέρει πως όπως τον μετέφεραν στο κελί του, πάνω από τις Κεντρικές Φυλακές ήταν η Αγύρτα, όπου εκεί είδε αεροπλάνα να εξαπολύουν αλεξιπτωτιστές. Όταν τον έβαλαν μέσα στις Φυλακές, αναφέρει πως άρχισαν οι βομβαρδισμοί διότι εκεί γνώριζαν οι Τούρκοι πως υπήρχαν μάχιμοι. Σε κάποια φάση και λόγω της κατάστασης, οι πραξικοπηματίες αναγκάστηκαν να τους απελευθερώσουν, και έφτασαν με τον Δημήτρη (δεν αναφέρει επίθετο) και ακόμα δύο στη Λευκωσία. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός πως ο Τ. Σάββα αναφέρει πως ακόμα και λίγες ώρες μετά την εισβολή ο κόσμος θεωρούσε πως είχε πραγματοποιηθεί αντιπραξικόπημα. Από την Λευκωσία έφυγαν, πέρασαν από τη Μοσφιλωτή και από εκεί στη Μελίνη και από τη Μελίνη έφτασαν στη Λεμεσό. Σημειώνει δε πως οι πραξικοπηματίες ακόμη και μετά την έναρξη της εισβολής δεν σταμάτησαν τη δράση τους στη Λεμεσό ενώ αντιθέτως συνέχιζαν ακάθεκτοι να απειλούν, να κτυπούν και να τρομοκρατούν δημοκράτες και αντιστασιακούς.

Μια μέρα μετά και τη δεύτερη φάση της εισβολής, ο Τάσος Σάββα αναφέρει πως έφτασαν τη νύχτα φορτηγά με πτώματα Τ/κ οι οποίοι είχαν δολοφονηθεί από μέλη της ΕΟΚΑ Β' στην Τόχνη, τους οποίους ανέλαβαν κάποιοι άλλοι στρατιώτες και έθαψαν. Το περιστατικό έγινε γνωστό μετέπειτα, όταν ένας 16χρονος Τ/κ, κάτοικος της Τόχνης, προσποιήθηκε τον νεκρό και κατάφερε να διαφύγει. Ο Τάσος Σάββα άκουσε αυτόν τον Τ/κ, όπως αναφέρει, μερικά χρόνια μετά στον ραδιοφωνικό σταθμό του Άστρα, ο οποίος μιλούσε ελληνικά και έλεγε πως δεν έχει κανένα μίσος μέσα του, αφού και ο ίδιος γνώριζε πως υπήρχαν ακραία στοιχεία ένθεν και ένθεν.¹⁰⁶ Στις 10-12 Αυγούστου πριν από τη δεύτερη φάση της εισβολής, ενώ βρισκόταν σπίτι του, μέλη

¹⁰⁶ Στο ίδιο.

της ΕΟΚΑ Β' τον συνέλαβαν και πάλι και τον οδήγησαν στην απομόνωση.. Σημειώνει πως όταν επικράτησαν οι πραξικοπηματίες, αρκετοί οι οποίοι προηγουμένως ήταν στο μακαριακό στρατόπεδο, απέρριψαν τον Μακάριο και ασπάστηκαν τον Γρίβα για να γλιτώσουν.

Ο Αντρέας Δημητρίου από τα Μαμόνια της Πάφου, γεννημένος στις 10 Ιανουαρίου 1951 αφηγείται ότι από μικρή ηλικία και λόγω των φρονημάτων του εντάχθηκε στις τάξεις της ΕΔΟΝ, υπήρξε μέλος της ΠΕΟ και μετέπειτα εντάχθηκε και στο ΑΚΕΛ. Όταν τέλειωσε τον στρατό, εντάχθηκε στις μυστικές υπηρεσίες της Αστυνομίας, ως ειδικός αστυνομικός για την περιφρούρηση του Μακαρίου. Σε αυτές τις δυνάμεις εντάχθηκε, όπως ο ίδιος αναφέρει, με προτροπή του ΑΚΕΛ, και ανέλαβε ειδικά καθήκοντα για την προστασία του Μακαρίου όταν μετακινείτο, αφού και η έλευση του Γρίβα στην Κύπρο δημιούργησε και αύξησε τη δράση της ΕΟΚΑ Β'. Ο ίδιος αναφέρει πως δεν είχε υπόψη του για τυχόν πραξικόπημα, όμως εκτελούσε χρέη περιφρούρησης ώστε να μην γίνει τίποτα. Για την ΕΟΚΑ Β' ανέφερε πως το πρόγραμμά τους δεν ήταν μόνο η ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, αλλά και ο διαμοιρασμός της στα δύο.

Το πραξικόπημα του 1974, τον βρήκε στη δουλειά, και όταν άκουσε μέσω του ραδιοφώνου πως έγινε πραξικόπημα, επειδή ήταν μέλος των ομάδων της Αστυνομίας έτρεξε να πάρει θέση μάχης στην Αστυνομική μονάδα της Λεμεσού. Όπως αναφέρει προηγουμένως πέρασε από το ΑΚΕΛ, όπου συζήτησαν, και με προτροπή και του κόμματος προχώρησαν για να παρουσιαστούν. Στο ΑΚΕΛ όπως αναφέρει και ο Αντρέας Δημητρίου πήγαν με σκοπό να συνεννοηθούν και να κρύψουν τα έγγραφα που ήταν σημαντικά, αφού οι αριστεροί ήταν ο στόχος. Η ομάδα του με επικεφαλής τον Τάσο Σάββα βρέθηκε στον Αστυνομικό Σταθμό Λεμεσού. Πέρασαν από την 4^η Ανωτέρα, όπου και εκεί έγινε μάχη και συνέλαβαν όλους τους αξιωματικούς που ήταν χουντικοί και τους μετέφεραν στον Αστυνομικό σταθμό της Λεμεσού. Εκεί πήραν θέση στη νοτιοδυτική πλευρά του σταθμού, που έβλεπε προς την Τεχνική Σχολή και στην 4^η Ανωτέρα. Με την παρέλευση του χρόνου, άρχισαν να έρχονταν υποψήφιοι δόκιμοι με αυτοκίνητα και καμιόνια, οι οποίοι άρχισαν να κτυπούν τον σταθμό. Όταν πήγαν στην Ανωτέρα αναφέρει πως στη μάχη σκοτώθηκε και ένας Έλληνας αξιωματικός. Στη μάχη της Ανωτέρας επικεφαλής ήταν ο Ηλίας Κυριακίδης.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Συνέντευξη Αντρέα Δημητρίου στον Χαράλαμπο Πανταζή, Λεμεσός, 2020, αρχείο ερευνητή.

Στον αστυνομικό σταθμό παρέμειναν μέχρι το βράδυ, μέχρι που έμαθαν πως ο Μακάριος είναι ζωντανός, έτσι αποφάσισαν να βγουν από τον Σταθμό και να παν στα σπίτια τους. Στόχος αυτών των ομάδων ήταν η ενοποίησή τους με άλλες ομάδες μακαριακών που θα έρχονταν από την Πάφο. Όταν έφευγαν από τον Σταθμό, αρκετός κόσμος ερχόταν και ζητούσε όπλα, κάτι το οποίο δεν ήταν εφικτό, αφού δεν υπήρχαν. Ήταν όπως ο ίδιος αναφέρει τόσο προδομένα τα πράγματα, γι' αυτό επειδή η Αστυνομία είχε περικυκλωθεί από τον στρατό με βαρύ οπλισμό, αποφάσισαν να διαφύγουν. Η ομάδα του αποτελείτο από επτά άτομα. Την επόμενη μέρα του πραξικοπήματος είχαν μάθει πως συνέλαβαν ένα από την ομάδα του, τον Δημήτρη Χριστοδούλου, στον οποίο έκαναν έρευνα και βρήκαν σφαίρες, και τον κτύπησαν αρκετά. Ο ίδιος παραδέχθηκε που βρίσκονταν τα όπλα φυλαγμένα σε ένα σπίτι μιας κοπέλας εν ονόματι Βενετία, η οποία παραχώρησε το σπίτι της στους αντιστασιακούς για να φυλαχθούν. Το σπίτι της Βενετίας ήταν δίπλα από το σπίτι του Αντρέα Δημητρίου, όπου εκεί δυστυχώς βρήκαν και ορισμένα όπλα. Μετά από λίγο καιρό οι πραξικοπηματίες κατάφεραν να συλλάβουν και τον κουμπάρο του Αντρέα Δημητρίου, ο οποίος ήταν και αρχηγός της ομάδας. Ο μόνος που δεν συνελήφθηκε ήταν ο ίδιος γιατί είχε δώσει ψεύτικα στοιχεία και τον είχαν καταγραμμένο σαν δάσκαλο.

Την Τετάρτη το πρωί, δηλαδή στις 17 Ιουλίου, πέρασαν από το σπίτι του και ενώ βρισκόταν μέσα, έξω ήταν ο πατέρας του με τον κουμπάρο του και ζητούσαν τον Αντρέα τον Δάσκαλο, που μένει στην οδό Κυριάκου Μάτση 25, ήταν το σπίτι που διέμενε ο ίδιος. Η ομάδα ήταν του Μακεδόνα, της ΕΟΚΑ Β' από τη Λεμεσό, όμως ο πατέρας του και ο γαμπρός του είπαν σε αυτούς, που ήταν και οπλισμένοι, πως δεν έχει κάποιον με αυτό το όνομα και έφυγαν. Την Παρασκευή τη νύχτα, ένας γείτονας του αστυνομικός, ο Χριστάκης Μουστερής, πέρασε από το σπίτι του και του είπε πως τον ζητούν από την Αστυνομική διεύθυνση και πως προσπαθούν να τον βρουν, και του πρότεινε να παραδοθεί. Ο Αντρέας Δημητρίου τότε του είπε θα το σκεφτεί μέχρι την επόμενη μέρα, το Σάββατο, αλλά το πρωί της 20ης Ιουλίου μεσολάβησε η εισβολή και γλύτωσε τη σύλληψη.

Το Σάββατο το πρωί, έτρεξε στα Πολεμίδια, να ενταχθεί στον στρατό. Βρήκε όπλο. Όπως αναφέρει, υπήρχε ένας αξιωματικός Κύπριος της Εθνικής Φρουράς και του έδωσε όπλο. Εκεί όμως υπήρχε και ένας Έλληνας αξιωματικός, ο οποίος ήταν από τους συλληφθέντες στη μάχη της 4^{ης} Ανωτέρας και ο ίδιος τον αναγνώρισε. Ο αξιωματικός αυτός του ζήτησε τότε να πάει μαζί του να πολεμήσουν στο Μαρί, ο ίδιος

όμως του είπε εντάξει κύριε ταγματάρχα θα πάω να ειδοποιήσω την οικογένειά μου πως εντάχθηκα στις ομάδες της Ε.Φ. και θα επιστρέψω. Όμως δεν επέστρεψε και ο λόγος ήταν επειδή φοβόταν πως θα τον εκτελούσε, αφού τον είχε αναγνωρίσει από τις μάχες της Λεμεσού. Εντάχθηκε όμως στις ομάδες στην Πάφο, κατά την περίοδο της εισβολής. Εκεί αναφέρει πως υπήρχε ακαταστασία, δεν ήξερε ο ένας τον άλλο και δεν υπήρχαν καν όπλα, γι' αυτό και επέστρεψε πίσω στη Λεμεσό.¹⁰⁸

Τις μέρες μετά την πρώτη και πριν από τη δεύτερη φάση της εισβολής, μια νύχτα ένα αυτοκίνητο προσπάθησε να τον σκοτώσει, και τότε αντιλήφθηκε πως έκαναν προσπάθειες να τον δολοφονήσουν και πως η ΕΟΚΑ Β' προσπαθούσε ακόμη να κάνει κακό σε αντιστασιακούς. Ο ίδιος αναφέρει πως δεν κλήθηκε ποτέ να δώσει οποιαδήποτε κατάθεση για τις ενέργειές του, που υπηρετούσε στις αστυνομικές μονάδες. Λόγω όμως εκείνου του περιστατικού που έγινε εκείνο το βράδυ αναγκάστηκε το 1976 να φύγει από τη Κύπρο και να πάει στην Αυστραλία για 18 χρόνια. Επίσης αναφέρει πως υπήρχαν και αρκετές πληροφορίες από άτομα που του έλεγαν να φύγει για να γλυτώσει και ο ίδιος αλλά και η οικογένειά του.

Για το ΑΚΕΛ, αναφέρει πως έλεγε πάντα στον Μακάριο πως θα γινόταν πραξικόπημα, και πως όλες οι δυνάμεις του ΑΚΕΛ ήταν στη διάθεσή του, κάτι που δεν πίστευε ο Μακάριος. Όπλα δεν υπήρχαν ποτέ στο ΑΚΕΛ, αλλά ούτε και το ίδιο ήθελε να σηκώσει όπλα παράνομα, γι' αυτό έλεγε στον Μακάριο να τους εξοπλίσει νόμιμα, κάτι το οποίο αρνιόταν. Ο Αντρέας Δημητρίου αναφέρει πως αν ο Μακάριος είχε δώσει όπλα στο ΑΚΕΛ, δεν θα γινόταν ποτέ το πραξικόπημα. Τελική του κατάληξη είναι πως το πραξικόπημα έγινε με σκοπό μόνο τον διαμοιρασμό της Κύπρου. Ο κόσμος, αναφέρει, στα χρόνια που ακολούθησαν δεν τους αγκάλιασε όπως έπρεπε, ενώ είχαν δώσει τα πάντα για τη Δημοκρατία, δεν είχαν καμία αναγνώριση. Αναγνώριση από την πολιτεία υπήρξε επίσημα το 2004 από τον Τάσο Παπαδόπουλο, όπου τους δόθηκε ένα παράσημο και δημιουργήθηκε ένα Μητρώο Αντίστασης.

Ο Τάκης Μαλακτός από τον Άη Γιάννη Λεμεσού γεννημένος το 1942, αναφέρει αρχικά πως εντάχθηκε στους κόλπους της Αριστεράς από πολύ μικρός. Πριν το πραξικόπημα είχε ενταχθεί στις αντιστασιακές ομάδες του Αμμάν, που ήταν και ο ομαδάρχης. Κατά τη διάρκεια του πραξικοπήματος ήταν στην Αστυνομική διεύθυνση Λεμεσού όπου και πολέμησε. Μεταξύ αυτών εκεί είδε και τον Τάσο Σάββα. Ο ίδιος

¹⁰⁸ Στο ίδιο.

αναφέρει πως τη μέρα του πραξικοπήματος είχε μετακινηθεί στην πολυκατοικία του Πετρίδη μετά από οδηγίες του Ηλία Κυριακίδη. Την περίοδο του πραξικοπήματος ήταν 32 ετών. Πριν από το πραξικόπημα αναφέρει πως υπήρξε μέλος της ΕΟΚΑ, όπου μαζί με άλλους μαθητές διένεμαν φυλλάδια. Όπως αναφέρει όταν ήρθε ο Γρίβας στην Κύπρο, επειδή τα φρονήματά του ήταν της Αριστεράς, εντάχθηκε στις μακαριακές ομάδες. Ο ίδιος ήταν και ειδικός αστυφύλακας, και η ένταξή του στο μακαριακό στρατόπεδο επήλθε οριστικά, όπως αναφέρει, μετά και την ίδρυση της ΕΟΚΑ Β' και την έναρξη των επιθέσεων τους εναντίον σταθμών και άλλων κτιρίων. Και ο Τάκης Μαλακτός αναφέρει πως δεν περνούσε από το μυαλό του πως θα γινόταν πραξικόπημα από Έλληνες της Κύπρου, και πως ο ρόλος τους ήταν να προσέχουν διάφορα κτίρια όταν ερχόταν ο Μακάριος στη Λεμεσό και να δίνουν πληροφορίες στην Αστυνομία. Με το άκουσμα του πραξικοπήματος όμως, στις 15 Ιουλίου, πήγε και κατατάχθηκε στην Αστυνομική Διεύθυνση Λεμεσού με το όπλο του, το οποίο είχε από πριν νόμιμα. Στον Σταθμό αναφέρει πως όταν πήγε είχε έρθει και ο αδερφός του ο μεγάλος, ο Ανδρέας Μαλακτός.

Κατά τη διάρκεια της μάχης εκεί στον Σταθμό αναφέρει πως τους έβαλλαν από διάφορες κατευθύνσεις και πως η κατάσταση ήταν έκρυθμη. Σημειώνει δε πως από την πλευρά των αντιστασιακών δεν υπήρχαν τραυματίες, ενώ από την πλευρά της ΕΟΚΑ Β' υπήρξαν δύο θάνατοι. Καταλυτικό ρόλο στην ήττα των αντιστασιακών αναφέρει πως υπήρξε και το γεγονός πως οι περισσότεροι πολίτες, οι οποίοι είχαν πάει για να βοηθήσουν ήταν άοπλοι, αφού δεν υπήρχε οπλισμός για να τους δοθεί. Οι περισσότεροι από αυτούς που είχαν φτάσει στον Σταθμό ήταν εντελώς ανοργάνωτοι, ήταν απλοί πολίτες οι οποίοι με το ξέσπασμα του πραξικοπήματος βγήκαν στους δρόμους και φώναζαν συνθήματα. Στον Σταθμό όμως, είχαν φτάσει και κάποιοι οι οποίοι ήταν ενταγμένοι σε μακαριακές ομάδες με σκοπό να ζητήσουν όπλα, κάτι το οποίο ήταν ανέφικτο αφού δεν υπήρχαν.

Όσον αφορά το ΑΚΕΛ, αναφέρει πως από μικρός συμπαθούσε το κόμμα, με το οποίο συνεργαζόταν όταν ήταν στις ομάδες του Αμμάν. Αναφέρει πως τη δεύτερη μέρα του πραξικοπήματος, 16 Ιουλίου, προσπαθώντας να διαφύγει, πήγε στον τουρκικό τομέα και συνελήφθηκε από τους Τούρκους. Μετά από αυτό προσπάθησε να πάει στο σπίτι του, κάτι το οποίο δεν έπραξε τελικά αφού ο πατέρας του τον ενημέρωσε πως σπίτι του πήγαιναν ΕΟΚΑβητατζήδες για να τον συλλάβουν. Κατόπιν ήρθε ο ξάδερφός του ο οποίος ήταν μέλος της ΕΟΚΑ Β' και ανήκε στις ομάδες του Σοφοκλή Ποταμίτη

και τον παρέδωσε στον υπεύθυνο της πόλεως Λεμεσού αστυνόμο Χρύσανθο Αναστασιάδη, πατέρα του Νίκου Αναστασιάδη.¹⁰⁹

Όταν ανέβηκε τις σκάλες, όπως αναφέρει, βρήκε ένα φίλο του, τον Τάκη, ο οποίος ήταν και αυτός μέλος της ΕΟΚΑ Β. Εκεί έκανε τέσσερις μέρες νηστικός και διψασμένος. Όταν τελείωσε η εισβολή κατάφερε να φύγει από εκεί με ακόμα εννέα μακαριακούς, και ανέβηκαν στα Πολεμίδια για να βρουν όπλα. Εκεί αναφέρει πως δεν βρήκαν όπλα αλλά το μόνο που βρήκαν ήταν ΕΟΚΑβητατζήδες να γιορτάζουν με τα καλασνίκοφ τους. Πραγματικά, όπως αναφέρει, είναι πως οι πραξικοπηματίες γιόρταζαν την επιτυχία τους. Μετά το πραξικόπημα αναφέρει πως τον συνέλαβαν τρεις φορές. Τη δεύτερη φορά τον συνέλαβαν όταν ένας φίλος του αστυνόμος του έδωσε οδηγίες να πάνε με μία ομάδα να γράψουν συνθήματα από την οδό Μισιαούλη μέχρι την 4^η Αστική όπως «*Ο Μακάριος έρχεται*». Εκεί είχε έναν αστυνομικό που τον κατέδωσε στον Βαγγέλη (δεν ανέφερε επίθετο) και στον Νίκο τον Πάχνα, ο οποίος ήταν διοικητής της άμεσης δράσης της ΕΟΚΑ Β' στη Λεμεσό. Τον συνέλαβαν εκείνη τη μέρα και τον πήγαν στον Αστυνομικό σταθμό και τον έδειραν με το καμτσίκι πολύ ώρα. Κοντά στο σπίτι του μίαν οικία ελληνική την έκαναν Αστυνομικό σταθμό, ήταν εκεί που έκλεψαν τα όπλα ο Βαγγέλης και η ομάδα του. Εκεί είχε ένα υπεύθυνο που ήταν αντάρτης της ΕΟΚΑ Α', ο Χριστάκης ο Μοδίτης και όταν είδε ότι τον συνέλαβαν πάλι, τους είπε «Μα καλά ρε παιδιά, εν έχετε άλλη δουλειά να κάνετε; Πάλε εσυλλάβετε τον άνθρωπο;» Και του είπε, «πήγαινε μέσα θα έρθω να σε πιάσω να σε πάρω σπίτι σου», όπως και έγινε.

Ο ίδιος αναφέρει πως στο μυαλό αρκετών υπήρχε το ενδεχόμενο για αντίποινα, όμως η εισβολή που πραγματοποιήθηκε στις 20 Ιουλίου δεν το επέτρεψε. Για την εισβολή αναφέρει πως αυτοί που πήγαν να πολεμήσουν από τη Λεμεσό ήταν μόνο μακαριακοί. Σημειώνει πως κλήθηκε να δώσει κατάθεση όταν ξεκίνησαν να ζητούν μαρτυρίες για την καταδίκη της ΕΟΚΑ Β', αλλά αυτό δεν οδήγησε κάπου, αφού δεν τιμωρήθηκε κανένας. Αρκετούς από αυτούς τους πραξικοπηματίες τους γνωρίζει μέχρι και σήμερα, μερικοί από αυτούς έχουν μετανιώσει, άλλοι ακόμα και σήμερα είναι αμετανόητοι. Ως καταληκτικό του σχόλιο αναφέρει πως το ΑΚΕΛ δεν είχε όπλα, όπως

¹⁰⁹ Συνέντευξη Τάκη Μαλακτού στον Χαράλαμπο Πανταζή, Λεμεσός, 2020, αρχείο ερευνητή.

ισχυρίζονταν κάποιοι προπραξικοπηματικά, αλλά απλώς είχε μια φρουρά η οποία είχε άδεια οπλοφορίας για την προστασία του γενικού γραμματέα, Εζεκία Παπαϊωάννου.¹¹⁰

Ο Τάκης Εμμανουήλ, γεννημένος στον Άγιο Νικόλα της Λεμεσού, αναφέρει πως από πολύ μικρή ηλικία, μεγάλωσε με τα ιδανικά της Αριστεράς και της Δημοκρατίας. Ο πατέρας του, Αγαθάγγελος Εμμανουήλ, ήταν ηγετικό στέλεχος της ΠΕΟ, του ΑΚΕΛ, συνδικαλιστής, και όπως αναφέρει δεν υπήρχε μεταλλείο της Κύπρου που να μην οργάνωσε κομματική κατάσταση. Γι' αυτήν του τη δράση, οι Άγγλοι είχαν σφραγίσει την ταυτότητα του πατέρα του πως είναι ανεπιθύμητος σε όλα τα μεταλλεία της Κύπρου. Από μικρό τον έπαιρνε στα σωματεία του Λαϊκού Κινήματος, έτσι έζησε όλη την περίοδο της πρώτης ΕΟΚΑ, και τις επιθέσεις που γίνονταν από αυτήν ενάντια στα οικήματα του ΑΚΕΛ, ενάντια σε σπίτια στελεχών. Ήταν πάντα στην πρώτη γραμμή με διαταγές της ηγεσίας για να προασπίσουν τα οικήματα του ΑΚΕΛ. Έτσι μεγαλώνοντας σε αυτή την οικογένεια, όπως αναφέρει, δεν μπορούσε να μην ακολουθήσει και ο ίδιος αυτήν την οδό μέχρι το τέλος της ζωής του.

Την περίοδο πριν από το πραξικόπημα, όταν ο Γρίβας και η ΕΟΚΑ Β' άρχισαν να λειτουργούν με τον τρόπο που όλοι γνωρίζουν, με το ανατινάζουν σταθμούς, αυτοκίνητα, και να κτυπούν αριστερούς και μακαριακούς, ο ίδιος κατόπιν καθοδήγησης του κόμματος, και των προσπαθειών που έκανε το ΑΚΕΛ με τον Μακάριο στο να εντάξει στις νόμιμες γραμμές του κράτους ΑΚΕΛιστές, κλήθηκε από τη Λεμεσό μαζί με έναν σημαντικό αριθμό συντρόφων του για να ορκιστούν ως ειδικοί αστυνομικοί. Όταν πήγαν, τους ρώτησαν αν θα πληρώνονται, αλλά ο ίδιος αναφέρει, όπως ήταν και η κατεύθυνση του ΑΚΕΛ, πως δεν θα πληρώνονται για την προσφορά τους στον τόπο. Αναφέρει πως ορκίστηκαν πίστη στη Δημοκρατία και στο Σύνταγμα και τους όπλισαν νόμιμα, ενέγραψαν τα όπλα που τους έδωσαν και από εκείνη την ημέρα ξεκίνησαν όπως και άλλες δημοκρατικές ομάδες, τόσο για περιφρούρηση, όσο και για την προάσπιση στελεχών, οικημάτων αλλά και για την προστασία της κυβέρνησης Μακαρίου. Είναι γεγονός ότι με τα όπλα που τους έδωσαν δεν μπορούσαν να παίξουν τον ρόλο που έπρεπε, γι' αυτό και όπως ο ίδιος αναφέρει αναγκάστηκαν να αποταθούν για να πάρουν οπλισμό και «από άλλες καταστάσεις». Στην προσπάθειά τους αυτή, μετέβησαν στη Λευκωσία στο οίκημα που έμενε ο Λυσσαρίδης, όπου τους κάλεσαν εκεί για να τους δώσουν οπλισμό. Αναφέρει δε πως από την όλη συζήτηση

¹¹⁰ Στο ίδιο.

που είχαν, η θέση του Λυσσαρίδη ήταν αρνητική, επειδή ήταν αριστεροί και μέλη του ΑΚΕΛ. Μετά από συζήτηση ο Τάκης Εμμανουήλ αναφέρει πως στην πρόθεσή τους να αποχωρήσουν, έφτασε στον χώρο ο Μιχαλάκης, αδελφότεκνος του Μακαρίου, ο οποίος ακούγοντας τη συζήτηση, έδωσε εντολή όπως εξοπλιστούν. Τους έδωσαν αυτόματο οπλισμό, παρότι ο Λυσσαρίδης εισηγείτο να τους δώσουν ημιαυτόματα όπλα. Οι ομάδες που πήγαν εκεί ήταν η μία του Αγίου Νικολάου και η άλλη του Καψάλου, με επικεφαλής τον Τάσο Σάββα.¹¹¹

Πήραν τον οπλισμό και επέστρεψαν στη Λεμεσό, όπου και οργάνωσαν πλήρως στην κάθε συνοικία από μια ομάδα. Στον Άη Νικόλα έστησαν μια μεγάλη ομάδα, μερικά από τα άτομα ήταν ο Πιερής Γεωργίου, ο Κωστάκης Χριστοδούλου, ο Χριστάκης Χριστοφόρου, ήταν ο Αντρέας Στέλιου, ο Χριστάκης Αριστοτέλους, ο Γιάγκος Παρμενίδης και αρκετοί άλλοι, οι οποίοι έδωσαν πραγματικά το είναι τους στον αγώνα για τη Δημοκρατία και για την Κύπρο. Μαζί και σε συνεργασία με άλλες ομάδες, τόσο του Καψάλου, όσο και στον Άη Γιάννη, με επικεφαλής τον Κόκο Στεφάνου. Αναφέρει πως πέρα απ' αυτές τις ομάδες υπήρχαν και άλλοι σύντροφοι, όπως ήταν ο Ευτύχιος Παναγιώτου και μια σειρά άλλων φίλων και στελεχών που όποτε ήθελαν κάτι οι ομάδες, δήλωναν παρών.

Η ανάγκη για τη δημιουργία αυτών των ομάδων κατά τη γνώμη του ήταν αναπόφευκτη, αφού η δράση της ΕΟΚΑ Β' και του Γρίβα ήταν τόσο έντονη που ώθησε τον λαό σε εξέγερση. Γυναίκες, άντρες, παιδιά, όλοι είχαν αρχίσει να ξεσηκώνονται ενάντια στην ΕΟΚΑ Β'. Σε συγκεκριμένο περιστατικό αναφέρει πως έξω από τον Σταθμό του Αγίου Νικολάου, η ΕΟΚΑ Β' είχε έξι-επτά Land Rover, με ένοπλους ΕΟΚΑβητατζήδες για να πατάξουν την αντίσταση στον Άγιο Νικόλα. Χωρίς υπερβολή αναφέρει πως από το Round About μέχρι τον Σταθμό του Αγίου Νικολάου είχε γεμίσει κόσμος, αφού προηγουμένως είχαν κτυπήσει τις καμπάνες. Εκεί έγινε μεγάλη σύγκρουση, και όπως αναφέρει τους είχαν αφαιρέσει οι γυναίκες, τους Εοκαβητατζήδες, τρία με τέσσερα καλάσνικοφ. Μετά από αυτό το περιστατικό αξιωματικοί είχαν πάει στον χώρο και ζητούσαν να μάθουν πού πήγαν τα όπλα και τι έγινε εκεί. Τέτοια περιστατικά ήταν πάρα πολλά. Όπου πήγαιναν οι ΕΟΚΑβητατζήδες, οι γυναίκες έβγαιναν και τους κτυπούσαν με τα σκουπόξυλα. Υπάρχουν πάρα πολλά παραδείγματα στη Λεμεσό, όπου η αντίσταση τσάκισε τα φασιστικά στοιχεία της

¹¹¹ Συνέντευξη Τάκη Εμμανουήλ στον Χαράλαμπο Πανταζή, Λεμεσός, 2020, αρχείο ερευνητή.

ΕΟΚΑ Β'. Σε όλες τις περιπτώσεις η Χούντα πάντοτε, οι ανώτεροι αξιωματικοί της 4^{ης} Ανωτέρας ήταν πίσω από τους πραξικοπηματίες. Συγκεκριμένα θυμάται στην οδό Ανεξαρτησίας είχε γίνει σύγκρουση των ομάδων της Αντίστασης με ομάδες της ΕΟΚΑ Β' που ανάμεσά τους συμπεριλαμβάνονταν και καταζητούμενοι, και συγκεκριμένα ηγετικό στέλεχος και καθοδηγητής ήταν ο Διοικητής της 4^{ης} Ανωτέρας. Και εκεί πάλι δεν μπόρεσαν να επιβληθούν, παντού όπου σήκωνε ανάστημα η Αριστερά παντού και όπου ηγείτο στις μακαριακές δυνάμεις, η ΕΟΚΑ Β' υποχωρούσε.¹¹²

Κατά τη διάρκεια της δράσης του αναφέρει πως είχαν βρει κρησφύγετα, οπλισμό και απέτρεψαν αρκετές ενέργειες της ΕΟΚΑ Β' πριν προχωρήσουν σε νέες αιματοχυσίες. Ο ίδιος όμως σημειώνει πως ήταν πεπεισμένος πως στην ηγετική πυραμίδα του Εφεδρικού υπήρχαν άνθρωποι που έπαιζαν διπλό ρόλο. Αυτό το στηρίζει στο γεγονός πως πάρα πολλές φορές όταν γινόταν εξόρμηση για μια συγκεκριμένη δουλειά, αμέσως πίσω τους βρίσκονταν γνωστοί ΕΟΚΑΒητατζήδες, με αυτοκίνητα να τους παρακολουθούν, πράγμα που έδειχνε ξεκάθαρα πως ότι και να έκαναν, πάρα πολλά πράγματα ήταν γνωστά. Σε κάποιο στάδιο είχαν διαταχθεί να πάνε να ενταχθούν στη μακαριακή ομάδα του Αντρέα Ζήνωνος, δίπλα στη 2^η Ανωτέρα. Εκεί με λύπη του αναφέρει πως η κατάσταση ήταν τόσο χάλια γι' αυτό και η ομάδα του αποχώρησε, παρότι που το ΑΚΕΛ τους απέτρεπε, αυτοί εγκατέλειψαν διότι κάποια πράγματα που έβλεπαν δεν ήταν σωστά. Σε κάποιες ενέργειες, ξεκινούσαν να πάνε να βρουν καταζητούμενους στη περιοχή Ύψωνα και προτού απομακρυνθούν 100 μέτρα από το σπίτι του Αντρέα Ζήωνα, πίσω τους έρχονταν αυτοκίνητα με καταζητούμενους και με όπλα. Αυτή κατάσταση έθετε σε κίνδυνο και τα μέλη και τα στελέχη της ομάδας του αλλά και από την άλλη δεν εξυπηρετούσε κανένα σκοπό να διακινδυνεύουν αφού ο αγώνας ήταν άνισος επειδή από μέσα υπήρχε πληροφοριοδότης. Γι' αυτό και έφυγαν, δεν ήθελε να αναφέρει το τι έγινε φεύγοντας, όμως συνέχισαν να δουλεύουν σαν ομάδα μαζί με τις υπόλοιπες δικές τους ομάδες, μακριά από τις μακαριακές ομάδες. Παρ' όλο που δεν είχαν καμία διαφορά με τους ανθρώπους των ομάδων αυτών, ούτε στο αποτέλεσμα των αγώνων τους, δυστυχώς στα ψηλά πόστα κατόρθωσαν να εισβάλουν πράκτορες της ΕΟΚΑ Β'.

Ο ίδιος δέκα μέρες πριν το πραξικόπημα είχε υποχρεωθεί να πάει στην Τσεχοσλοβακία για να πάρει τον αδελφό του για σπουδές, και έπρεπε να ήταν εκεί με

¹¹² Στο ίδιο.

τη γυναίκα του και θα επέστρεφαν στις 15 Ιουλίου. Τη Δευτέρα το πρωί άκουσε από το ξενοδοχείο κάποιους από τις αραβικές χώρες να φωνάζουν κάτι για τον Μακάριο. Φώναζε τα παιδιά, ήταν ένα μέλος του ΑΚΕΛ, ο Γλαύκος από τη Λευκωσία, και ο Πανίκος Αντωνιάδης, έμμισθος της ΠΕΟ Λεμεσού, σπούδαζαν εκεί και τους ζήτησε να κοιτάξουν γιατί κάτι συμβαίνει. Ρωτώντας, τους ενημέρωσαν πως είχε πραγματοποιηθεί πραξικόπημα στην Κύπρο και πως ο Μακάριος ήταν νεκρός. Αναγκαστικά παρέμεινε εκεί και με την πρώτη ευκαιρία θα προσπαθούσε να μεταβεί στη Λεμεσό. Από τους βρετανικούς ραδιοφωνικούς σταθμούς αναφέρει πως ακουγόταν συνεχώς πως οι πραξικοπηματίες είχαν εξολοθρέψει εξ ολοκλήρου όλες τις ομάδες της αντίστασης και πως το πραξικόπημα είχε επικρατήσει. Μετά και τη δεύτερη φάση της εισβολής, στις 14 Αυγούστου, κατάφερε να μεταβεί στην Ελλάδα και από εκεί μετέβη με πλοίο στη Λεμεσό.

Το σπίτι του, όμως, κατά την έναρξη του πραξικοπήματος, επισκέφθηκε με στρατιωτικό τζιπ, ο πρώτος ξάδελφος της γυναίκας του, ο Αντρέας Κωνσταντινίδης, γνωστός καταζητούμενος, μαζί με ακόμα έναν, τον Δημήτρη Κόκκινο. Ο Αντρέας ήταν υπασπιστής της ομάδας του γνωστού καταζητούμενου Θρασυβουλίδη, που έτυχε να συναντήσει ολόκληρη την ομάδα του με δέκα άτομα με καλασνίκοφ, με χειροβομβίδες και άλλα, και γι' αυτό τον αναζητούσαν. Έρευνα στο σπίτι του δεν έκαναν αλλά και να έκαμαν δεν θα εύρισκαν τίποτε διότι οι σύντροφοι του είχαν πάει προηγουμένως και είχαν μαζέψει τον οπλισμό που είχε στο σπίτι του.

Ο Τάκης Εμμανουήλ αναφέρει επίσης πως πέντε στελέχη μυστικών υπηρεσιών στη Λεμεσό από τους οποίους η γυναίκα του ενός ήταν δική του γνωστή, αριστερή, κατά τη γνώμη του ήταν πράκτορες της CIA. Αυτό το στηρίζει στο γεγονός πως όταν απεβίωσε ο ένας, ο οποίος ήταν συνάδελφος του, όταν επισκέφθηκαν το σπίτι του μαζί με ακόμα ένα συνάδελφό του μακαριακό, για να βοηθήσουν την οικογένεια, η γυναίκα του έκλαιγε και τους έλεγε το τι είχε ζήσει με αυτόν τον άνθρωπο. Ότι δεν μπορούσαν να αγοράσουν τίποτε, ότι δεν είχαν οικονομική άνεση, ότι οι κόρες τους σπούδασαν στη Γαλλία με δυσκολία. Εκεί τους έδειξε και ένα ερμάρι το οποίο όπως τους είχε αναφέρει δεν κατάφεραν ποτέ να το ανοίξουν. Τότε, την ίδια ώρα, μαζί με τον συνάδελφο του ο Τάκης Εμμανουήλ το έσπασαν και αναφέρει πως ήταν πλήρες από ξένο συνάλλαγμα. Δεν πέρασε λίγος χρόνος και μετά από λίγο είχαν επισκεφτεί την οικία του θανόντος οι άλλοι τέσσερις, οι οποίοι ζητούσαν δήθεν δικά τους πράγματα στο σπίτι του και έπρεπε να τα πάρουν. Τα λεφτά τι έγιναν δεν ανέφερε, αλλά

αντιλήφθηκε από εκείνη τη στιγμή πως η σχέση εκείνων των πέντε ατόμων ήταν περίεργη, αφού όπως είπε κυκλοφορούσαν μαζί και δεν ασχολούνταν με την πολιτική καθόλου. Αυτό το περιστατικό τον οδήγησε στο να βγάλει το συμπέρασμα πως αυτοί ήταν οπωσδήποτε στελέχη και καθοδηγητές της Ακροδεξιάς και της ΕΟΚΑ Β'.

Στην περιοχή του Αγίου Μάμα Καπηλειού, και στην Κορφή, αναφέρει πως είχαν ανακαλύψει δύο φορτηγά γεμάτα όπλα, τα οποία ελέγχονταν από στέλεχος της ΕΟΚΑ Β' που ανήκε στην ομάδα του Σουππουρή, του γνωστού πραξικοπηματία, αλλά, κατά τη γνώμη του, και δολοφόνου. Η ομάδα του Σουππουρή είχε δολοφονήσει τους τέσσερις, όπως αναφέρει, στον Άγιο Τύχωνα, τον Ανδρόνικο στο χωριό Μαζόκαμπο και τον Θάνο από τον Πύργο. Το περίεργο για τον ίδιο είναι το τι έκανε το Εφεδρικό, αφού οι ίδιοι γνώριζαν για αυτές τις πράξεις, η ηγεσία του Εφεδρικού δεν τα ήξερε; Όταν βρήκαν τον οπλισμό ειδοποίησαν την Αστυνομία και μετέβηκαν στο τόπο μαζί με ακόμα τέσσερα αυτοκίνητα με μέλη της Αριστεράς, με σκοπό να περιφρουρούν. Πήραν τον οπλισμό, αλλά όπως έμαθε μετέπειτα τα όπλα αντί να παραδοθούν στο κράτος, παραδόθηκαν στην ΕΟΚΑ Β' ξανά, και μάλιστα με διαταγή ανώτερου στελέχους του κράτους. Γενικά αναφέρει πως υπήρχαν μερικοί χώροι όπου προφυλάσσονταν στελέχη και μέλη του ΑΚΕΛ, όταν χρειαζόταν, όπως του συντρόφου του, Βάσου Αριστοδήμου, στη περιοχή του Άη Νικόλα. Άλλους χώρους που χρησιμοποιούσε το ΑΚΕΛ, δεν γνώριζε, όμως ο ίδιος πίστευε πως ο κάθε αγνός κομμουνιστής, ο κάθε αγνός αριστερός όταν θα του το ζητούσε το κόμμα, θα έδινε τα πάντα για την ιδεολογία του και για τον αγώνα.

Δεν έζησε τις μέρες του πραξικοπήματος, αλλά απ' όσα έχει υπόψη του και από τον αδελφό του, ο οποίος είχε λάβει μέρος αλλά και από τον πατέρα του, τη μέρα του πραξικοπήματος, μόλις έγινε γνωστό πως ο Μακάριος είναι ζωντανός, ξεκίνησαν από τον σύλλογο των Λαϊκών Οργανώσεων, με εκατό περίπου άτομα, και έφτασαν στην Αστυνομία και ζητούσαν οπλισμό. Εκεί δεν βρήκαν οπλισμό όμως έφεραν από τις γύρω περιοχές, από τα χωριά, φίλοι και σύντροφοι οι οποίοι εκεί αντιστάθηκαν με υπεύθυνο στον Σταθμό τον Νίκο τον Μασκοφόρο, ο οποίος έμεινε από την πρώτη στιγμή ως την τελευταία, και ενώ τον καλούσαν από την 4^η Ανωτέρα να παραδώσει τον Σταθμό, αυτός τους έλεγε «κοπιάστε να τον πάρετε». Εκεί έγιναν μάχες για αρκετή ώρα, στο Εφτάπατο, όπου τραυματίστηκε ο σύντροφός του Αντρέας Μιχαηλίδης, ο οποίος σπούδασε στη Γιουγκοσλαβία, ήταν μαζί με τον αδελφό του, Λάκη Μιχαηλίδη, τον Φαίδωνα, τον Γιαννάκη Καυκαλιά, κάποιο Σωτήρη Πελεκάνο, πολέμησαν εκεί μέχρι

που τους τελείωσαν όλα τα πυρομαχικά, και αναγκάστηκαν να φύγουν για να γλυτώσουν. Μέσα στα παιδιά της ομάδας, αναφέρει επίσης πως ήταν ο αδελφός του, ο Αντρέας Εμμανουήλ, και μερικά παιδιά της ΕΔΕΚ. Εδώ αναφέρει πως για να συλληφθούν όλα τα παιδιά της Αριστεράς στην περιοχή του Άη Νικόλα, οι οποίοι ήταν ένοπλοι, στο σπίτι κάποιου ΕΔΕΚίτη, ηγετικού στελέχους της ΕΔΕΚ, ανευρέθη στο σπίτι του δήθεν λίστα με τα ονόματα των αγωνιστών του Άη Νικόλα αλλά ήταν μόνο οι αριστεροί σε αυτή τη λίστα και μεταξύ αυτών ήταν και ο ανιψιός του Τάκη Εμμανουήλ, ο Χριστάκης Χαραλάμπους, ο οποίος ήταν από τον Άη Γιάννη, συνελήφθη και αυτός. Συνελήφθησαν δηλαδή όλοι με κατάλογο που βρέθηκε σε σπίτι γνωστού ΕΔΕΚίτη, του οποίου δεν ανέφερε το όνομα, διότι βρίσκεται ακόμη εν ζωή.¹¹³

Ο Ηλίας Κυριακίδης, γεννημένος στην Πάφο, την 1^η Νοεμβρίου 1938, αναφέρει πως από τα παιδικά του χρόνια αγωνιζόταν για την ελευθερία και τη δημοκρατία του τόπου μας. Το 1971 όταν ήρθε ο Γρίβας κρυφά στην Κύπρο, μόλις αποβιβάστηκε στο Πισσούρι, ο Αντρέας Κόκκινος του ΑΚΕΛ ο οποίος ήταν της επαγρύπνησης, ειδοποίησε τον Εζεκία Παπαϊωάννου, όπου ο ίδιος μετέπειτα σε τηλεφωνική επικοινωνία που είχε με τον Μακάριο τον ενημέρωσε πως ο Γρίβας ήρθε στην Κύπρο. Ο πρώτος που ειδοποίησε τον Μακάριο ότι ήρθε ο Γρίβας στην Κύπρο ήταν η επαγρύπνηση του ΑΚΕΛ.

Ένα παράδειγμα το οποίο αναφέρει ο Ηλίας Κυριακίδης, δείχνει πως ο κόσμος μπορούσε και βοηθούσε. Ένας φίλος του, ο οποίος ήταν της Αριστεράς, ο Χριστάκης Μενελάου από τη Διερώνα, πήγε στον τηλεφωνικό θάλαμο του χωριού και τον κάλεσε στο σταθμό του Κελλακιού, όπου και του ζήτησε να συναντηθούν. Εκεί του ανέφερε πως την προηγούμενη νύχτα, άκουγε ριπές από το μεταλλείο στο χωριό Πραστειό, και του ζήτησε να πάνε την επόμενη μέρα εκεί. Πράγματι, όταν πήγαν στο μεταλλείο εκεί βρήκαν εκατοντάδες κάλυκες 762, ήταν την εποχή εκείνη του τσέχικου και του καλασνίκου. Ο Ηλίας μάζεψε μερικούς κάλυκες και τους πήρε την επόμενη μέρα στη Λευκωσία, στο Εφεδρικό, όπου τους πήραν για εξέταση. Οι συγκεκριμένοι κάλυκες ήταν από βολές βουλγαρικού καλασνίκου, που οποία αγόρασε η ΕΟΚΑ Β' και βρίσκονταν στην κατοχή του Αντρέα Πουρή, ο οποίος ήταν καταζητούμενος στην περιοχή της Παρεκκλησιάς. Ως εκείνο τον καιρό τα όπλα που είχε η ΕΟΚΑ Β' ήταν αυτόματα γαλλικής κατασκευής, μετέπειτα έφεραν και καλασνίκου. Στην

¹¹³ Στο ίδιο.

Παρεκκλησιά, πάνω στο βουνό, είχε μια μάντρα ο Αντώνης Ανδρονίκου, όπου κοντά είχε κρησφύγετο ο Πουρής. Ο Ανδρονίκου, αν και τους είδε αρκετές φορές, ο Ηλίας Κυριακίδης υποστηρίζει πως δεν ήταν εκείνος που ειδοποίησε το Εφεδρικό, αλλά κάποιος συγγενής του, που ανέφερε πως μαζί με τον Πουρή ήταν ακόμα πέντε καταζητούμενοι. Την επομένη το Εφεδρικό σώμα κατόρθωσε με επιχείρησή του να συλλάβει τους αντάρτες αλλά όχι τον Πουρή. Εκεί βρήκαν και αλληλογραφία που έγραφε ο επιτελάρχης της ΕΟΚΑ Β΄ προς τον Πουρή, πως αν δεν προσέχει θα τον ανακαλύψουν. Ως αντίποινα οι ομάδες του Πουρή δολοφόνησαν μετά από λίγες μέρες τον Ανδρονίκου, μπροστά στη 16χρονη κόρη του. Στις 15 Ιουλίου 1974 οι ομάδες του Πουρή απήγαγαν τον Παναγιώτη Βλαδιμήρου, ο οποίος ήταν μακαριακός, τον οποίο μετέφεραν πρώτα στην Αστυνομία της Μονής, τον κτύπησαν και μετά τον πήραν στην εκκλησία της Αγίας Βαρβάρας και τον δολοφόνησαν.¹¹⁴ Ο Ηλίας Κυριακίδης αναφέρει πως ο Σκουλλής συναντήθηκε με ένα άτομο και τον ενημέρωσε πως γνώριζε μια πληροφορία για δύο καταζητούμενους για το πού βρίσκονταν. Ως αντάλλαγμα για τις πληροφορίες του ο συγκεκριμένος ζήτησε να εγγραφεί ως αστυνομικός. Αφού έγινε αυτή η διευθέτηση, πήγε στο σπίτι που του έδωσε, στον Κάψαλο, το οποίο ήταν του Σοφοκλή, όπου εκεί μέσα έμενε ο Αντρέας Κωνσταντίνου, ο Πρίμος, καταζητούμενος. Εκεί πήγαν με τον Πανταζή, τον ταγματάρχη του Εφεδρικού και τον Κόκκινο και όταν μπήκαν στο σπίτι μετά από μια διαμάχη κατάφεραν να τους συλλάβουν. Εκεί είχαν βρει και κάλυκες παρόμοιους με τους οποίους είχε βρει και εκείνη τη μέρα στο Πραστεϊό ο Ηλίας Κυριακίδης.¹¹⁵

Σε μια έρευνα του Εφεδρικού και του ΟΠΕ Λεμεσού, ο ΟΠΕ Λεμεσού, εκείνη την εποχή δρούσε εναντίον της ΕΟΚΑ Β΄. Σε μια έρευνα σε ένα σπίτι στη Μέσα Γειτονιά συνελήφθηκε ο Βαγγέλης Χριστοφή, ήταν πρώην αστυνομικός, ο οποίος μετέπειτα ήταν της ΕΟΚΑ Β΄, και βρήκαν αρκετά έγγραφα μέσα στο κρησφύγετο, και μεταξύ των άλλων ήβραν ένα έγγραφο που έστειλε ο Α.Π. ήταν Αντρέας το όνομα του αλλά το όνομα του διαφεύγει μου, ήταν καθηγητής που το Πισσούρι, έστειλε επιστολή στον αρχηγό της ΕΟΚΑ Β΄ το Γρίβα και του έλεγε, ότι είναι διαθέσιμος, το σπίτι μου να φιλοξενήσει καταζητούμενους με τα έξοδα δικά του. Η αστυνομία τότε πήγε να ερευνήσει το σπίτι αυτό και εκεί σπάζοντας την πόρτα, έπιασαν το συγκεκριμένο άτομο να καίει έγγραφα, μεταξύ αυτών και το γνωστό σχέδιο κατάληψης «Απόλλων», το

¹¹⁴ Συνέντευξη Ηλία Κυριακίδη στον Χαράλαμπο Πανταζή, Λεμεσός, 2020, αρχείο ερευνητή.

¹¹⁵ Στο ίδιο.

οποίο μετά από τη μελέτη του σχεδίου αναφαίρετο να μην γίνει πραξικοπηματική ενέργεια στην Κερύνεια. Οι άνθρωποι που υποστήριζαν τον Μακάριο οι δημοκρατικοί, δημιούργησαν ομάδες στις επαρχίες τους. Στην Πάφο ήταν ομάδα της Ένωσης Αγωνιστών Πάφου με υπεύθυνο το Μίκη Τεμπριώτη, στη Λάρνακα ήταν ο Βλαδίμηρος Χαραλάμπους, ενώ στη Λευκωσία ήταν άνθρωποι του Εφεδρικού και η προεδρική Φρουρά. Στη Λεμεσό ήταν ο Κανάκης, ο οποίος ήταν ανάπηρος του πολέμου το 1964 ο οποίος έκανε ομάδες αντιστασιακών που στήριζαν το Μακάριο. Ήταν η ΕΔΕΚ, ήταν οι άνθρωποι του ΑΚΕΛ, ειδικοί αστυνομικοί, που χαρακτηρίστηκαν πως ήταν φρουρά του Παπαϊωάννου, όσοι ήταν φρουρά στα οικήματα του ΑΚΕΛ έκαναν τους αστυνομικούς άνευ πληρωμής για να μπορούν να οπλοφορούν.

Ο Ηλίας Κυριακίδης αναφέρει πως στις 13 Ιουλίου, είχε ένα φίλο, ο Αβρααμίδης, οποίος τον κάλεσε σπίτι του να μιλήσουν. Ο γιός του, του ανέφερε ήταν καταδρομέας στον Άη Χρυσόστομο, και πως όταν πήγαν τους έδιωξαν. Πριν φύγουν, ένας λόχος της μοίρας εκεί με βαρύ οπλισμό πήγε στο αεροδρόμιο της Τύμβου για να το φτιάξει πριν από τη κατάταξη των νεοσύλλεκτων στις 20 Ιουλίου. Πράγμα το οποίο αποτελούσε περίεργο γιατί ποτέ στο παρελθόν δεν είχε γίνει κάτι παρόμοιο, δηλαδή μια μοίρα λοκατζήδων να πάει στο Τύμβο. Ενημέρωσαν το Εφεδρικό, όπου είχε απαντήσει τότε ο Λάμπρος, ο οποίος ενημέρωσε με τη σειρά του τον Σαλάτα ο οποίος ήταν υπεύθυνος των πληροφοριών του Εφεδρικού. Ο Ηλίας Κυριακίδης αναφέρει πως όταν οι πραξικοπηματίες τους οδήγησαν στις Κεντρικές φυλακές, στις 16 Ιουλίου, ο Λάμπρος ήταν μαζί με τους πραξικοπηματίες. Εκείνη τη στιγμή διαφάνηκε ξεκάθαρα πως ήταν πράκτορας της ΕΟΚΑ Β'.

Τη μέρα του πραξικοπήματος, μοίρασαν τον ΟΠΕ σε δύο ομάδες, μια ομάδα στον Άη Γιάννη και μία ομάδα στον Κεντρικό Σταθμό. Για τον Άη Νικόλα δεν προνόησαν κάτι γιατί όπως αναφέρει εκεί θα αναλάμβανε άλλη ομάδα, υπό την ευθύνη του ΑΚΕΛ. Στις 15 Ιουλίου πήγε με τον Ορέστη στο αγρόκτημα της Μητρόπολης στο Ακρωτήρι. Πριν κατεβεί για να μπει στο γραφείο του Δεσπότη, κτύπησε ο ασύρματός του και ήταν ο Κωστάκης ο Λιάκας, όπου τον ειδοποίησε να επιστρέψει πίσω στον σταθμό και πως ακούστηκε πως έγινε πραξικόπημα. Επέστρεψε, μπήκε στο γραφείο του και πήρε αμέσως τηλέφωνο τον Πολύδωρο, ο οποίος ήταν βοηθός αστυνομικός διευθυντής της Λεμεσού. Τον ενημέρωσε, και αμέσως ειδοποίησε και τους υπόλοιπους

αστυνομικούς σταθμούς να ετοιμαστούν. Την ίδια ώρα αρκετός κόσμος, πολίτες, έφταναν για βοήθεια.¹¹⁶

Ο Ηλίας μαζί με τον Ορέστη, τον Γιώργο και τον Βιολάρη, μπήκαν στο γραφείο και σκέφτηκαν τι θα έπρεπε να κάνουν. Αποφάσισαν πως τρία Land Rover μαζί με τους αστυνομικούς, θα τοποθετούσαν πάνω στην οροφή πολυβόλα, δεξιά στο ανατολικό φυλάκιο ήταν ο Κώστας ο Πλοίαρχος, το ένα θα έβγαινε από το κάγκελο της Αστυνομίας, και όταν θα έβγαινε και το τελευταίο από την πύλη, το πολυβόλο θα έβαλλε καταγιστικά, πάνω στην 4^η Ανωτέρα, η οποία ήταν απέναντι. Εκεί κατάφεραν εύκολα να συλλάβουν χωρίς καμιά αντίσταση μια ομάδα πραξικοπηματιών. Εκεί ο Ηλίας αναφέρει πως έκανε ένα λάθος. Όταν μπήκαν στα Land Rover, ήταν μαζί τους οι δώδεκα αξιωματικοί που είχαν πιαστεί αιχμάλωτοι. Ο ίδιος αναφέρει πως στην προσπάθειά του να τους ρεζιλέψει, αποφάσισε να τους πάρει από την Αστυνομία στον άλλο σταθμό με τα πόδια. Εκεί ένας αξιωματικός ο οποίος ήταν στις ομάδες της Αντίστασης πυροβόλησε έναν από αυτούς, ο οποίος έπεσε αιμόφυρτος. Παρά την προσπάθεια του λοχία Συμεωνίδη να μεταφέρει τον πληγωμένο στο νοσοκομείο, αυτός καθ' οδόν ξεψύχησε. Στις 16 Ιουλίου όταν ο Συμεωνίδης μαζί με άλλα μέλη του ΟΠΕ παραδόθηκαν, δολοφονήθηκε εν ψυχρώ από την ΕΟΚΑ Β'.

Όταν άρχισαν να πλησιάζουν εκείνη την μέρα οι πραξικοπηματίες από το Μακαρονοποιείο το οποίο ήταν κοντά, δεξιά του υπήρχε ένα τρίπατο, που πάνω ανέβηκε ο Τάκης Μαλακτός. Σε κάποιο στάδιο, ο Ηλίας επικοινωνήσε με τη Μητρόπολη Λεμεσού ούτως ώστε να υπάρχει καλύτερη συνεννόηση. Σε κάποια φάση τους ειδοποίησαν ότι κυκλοφορούσαν ύποπτα εθνοφρουροί με τα όπλα και με τα κράνη. Απέναντι από την Αστυνομία βρισκόταν ένα σπίτι όπου μπήκαν 2-3 εθνοφρουροί με έναν αξιωματικό εξ Ελλάδος, και έριχναν ριπές. Ο Κώστας ο Πλοίαρχος κατάφερε να εντοπίσει έναν από αυτούς και να τον τραυματίσει. Ο Κώστας Πλοίαρχος πρόσφερε πολλά στο τόπο του. Παραδόθηκε στις 17 Ιουλίου, ενώ στις 20 Ιουλίου πολέμησε εναντίον των Τούρκων και τιμήθηκε από το ΓΕΕΦ για τη δράση του.

Ενώ βρίσκονταν στον Αστυνομικό Σταθμό, ο Κοτσώνης φώναξε στον Ηλία Κυριακίδη να κατέβει κάτω και να μιλήσει στον ασύρματο με τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο. Στον ασύρματο ο Μακάριος του είπε να αντισταθούν μέχρις εσχάτων, πως είναι ζωντανός, να κινητοποιήσουν τον λαό να κατέβει σε διαδηλώσεις και να

¹¹⁶ Στο ίδιο.

επικοινωνήσουν με τον Ζήωνα Ρωσσίδα στην Νέα Υόρκη για να καλέσει το Συμβούλιο Ασφαλείας για να κάνει έκτακτη συνεδρία για την επέμβαση της Χούντας στην Κύπρο. Ο Αρχιεπίσκοπος του είχε μιλήσει από τον ασύρματο του Land Rover της προεδρικής φρουράς. Αμέσως πήρε τηλέφωνο τον Μητροπολίτη Πάφου και τον ενημέρωσε πως ο Μακάριος είναι ζωντανός και του ανέφερε τις σχετικές οδηγίες. Μέσω της Νίκης Αγγελίδου η οποία εργαζόταν στη ΣΥΤΑ, γυναίκα του Πανίκου Αγγελίδη, προσπάθησαν να επικοινωνήσουν με τον Ζήωνα Ρωσσίδα στη Νέα Υόρκη, αλλά οι γραμμές ήταν κομμένες. Μετά από αλεπάλληλες αποτυχημένες προσπάθειες, μίλησε με τον Αρτυματά ο οποίος ήταν υπεύθυνος στον Άη Γιάννη και του ζήτησε να βρει τρόπο να επικοινωνήσουν. Μαζί με τον Μάριο Γιαλλούρη και τον Χρίστο Κοντό, πήγαν στο λιμάνι και βρήκαν ένα πλοίο εκεί, όπου ανάγκασαν τον καπετάνιο να τους αφήσει να μπουκ στην αίθουσα ασύρματος για να μιλήσουν. Με τον ασύρματο κατάφεραν να επικοινωνήσουν με την Αίγυπτο, όπου ο Αρτυματάς ζήτησε από τον Αιγύπτιο να τηλεφωνήσει στον πρέσβη της Κύπρου στο Κάιρο και να τον ενημερώσει πως ο Μακάριος ήταν ζωντανός και έδινε οδηγίες να επικοινωνήσει με τον Ζήωνα Ρωσσίδα, ώστε να καλέσει το Συμβούλιο Ασφαλείας, όπως και έγινε.

Εν τω μεταξύ ένας φίλος του, ο Τσιάκκος, ο ηλεκτρολόγος από την Πάφο, πήγε στο γραφείο του με μια συσκευή μαγνητοφώνου, και εγκατέστησε ραδιοφωνικό πομπό. Έστησαν τον πομπό ενώνοντάς τον με την αντένα της Αστυνομίας, όπου μετέδιδε σε ακτίνα 10 μιλίων. Εκεί μίλησαν ο Τσιάκκος και ο Γιώργος Χρυσάνθου, με συνθήματα «Εδώ ελεύθερη Λεμεσός», «Ο Μακάριος ζει», «Οι προδότες της Χούντας δεν θα περάσουν» και άλλα, και έβαζαν τραγούδια του Μίκη Θεοδωράκη. Στις 19:00 τους ειδοποίησαν ότι οι Παφίτες βρίσκονταν στον παραλιακό δρόμο, και εκεί ξεκίνησε με τον λοχία Ορέστη, με δύο ποδήλατα από τον Σταθμό για να συναντηθούν με τον Μίκη Τεμπριώτη στον Δημόσιο κήπο με τους άλλους Παφίτες. Βρήκαν τον Τεμπριώτη, ήταν με τον Παστελλόπουλλο, τον λοχαγό του Εφεδρικού, και τους είπαν πως θα πάνε στη Λευκωσία. Ο Ηλίας Κυριακίδης τους προέτρεψε να μην πάνε στη Λευκωσία και να παραμείνουν στη Λεμεσό, διότι λίγο πιο πέρα, στη Γερμασόγεια και στη Μονή υπήρχαν αρκετές ενέδρες από τους πραξικοπηματίες, όπως και έγινε.¹¹⁷

Καταρτίστηκε ένα σχέδιο όπου αποφάσισαν να πάνε στην Αστυνομία και να μείνει το λιμάνι οχυρωμένο. Δύο φάλαγγες, η μία από την αριστερή πλευρά, και ο

¹¹⁷ Στο ίδιο.

Παστελλόπουλλος με την άλλη φάλαγγα, δεξιά, θα ξεκινούσαν, ενώ παράλληλα θα έβγαιναν κατά διαστήματα πάνω στα κτίρια της παραλιακής Παφίτες ένοπλοι για να προστατέψουν την κίνησή τους εναντίον των πραξικοπηματιών. Συναντήθηκαν όλοι για σύσκεψη στο γραφείο του Αστυνομικού σταθμού, ο Παστελλόπουλλος, ο Δημητράκης, ο Στέλιος και άλλοι, για να αποφασίσουν τι θα γίνει. Κτύπησε το τηλέφωνο εκείνη την στιγμή, όπου ήταν ο Αρτυματάς, ο οποίος ενημέρωσε τον Κυριακίδη πως είχαν τελειώσει τα πυρομαχικά τους και ζήτησε βοήθεια για να συνεχίσει η αντίσταση στον Άη Γιάννη. Αποφασίστηκε να σταλεί μια διμοιρία Παφίτες και δέκα άντρες του ΟΠΕ Λεμεσού, με επικεφαλής τον Χρυσάνθου. Εκεί ξεκίνησαν και οι μάχες των δημοκρατικών δυνάμεων και της Χούντας. Εκείνη τη στιγμή ο Ηλίας Κυριακίδης αναφέρει πως του τηλεφώνησε ο Τσαγκάρης, ο οποίος τον ενημέρωσε πως είχε παραδοθεί στο ΓΕΕΦ και πως ήθελε να του μιλήσει ο Σκλαβενίτης. Ο Αθανάσιος Σκλαβενίτης μετά το θάνατο του Γρίβα ανέλαβε για κάποια περίοδο την ηγεσία της ΕΟΚΑ Β', την οποία καθοδηγούσε από την Αθήνα, μέχρι που ήρθε στην Κύπρο με την πρώτη πτήση στις 15 Ιουλίου 1974. Ο Σκλαβενίτης του ζήτησε να παραδοθούν, κάτι το οποίο απέρριψε αμέσως. Στο δεύτερο τηλεφώνημα ο Σκλαβενίτης και πάλι ζήτησε από τον Κυριακίδη όπως παραδοθούν, αλλιώς θα τους τσάκιζε. Αξιοσημείωτο παραμένει το γεγονός πως όταν ο Ηλίας Κυριακίδης επικαλέστηκε στον Σκλαβενίτη πως μέσα στον Σταθμό υπήρχαν αξιωματικοί οι οποίοι είχαν συλληφθεί προηγουμένως από τις ομάδες της Αντίστασης, αδιαφόρησε για τις ζωές τους. Στο τελευταίο τηλεφώνημα, τα τεθωρακισμένα άρματα ήδη κατευθύνονταν προς τη Λεμεσό. Ο Παστελλόπουλλος ήταν παρών και άκουσε τη συνομιλία, γι' αυτό στη σύσκεψη όπου ήταν ο Κυνηγός, ο Λάμπρος και ο Κωνσταντινίδης, αποφασίστηκε να παραδοθούν αφού πρώτα αποχωρούσαν οι Παφίτες και όσοι ήταν να πάνε στην Πάφο.

Στις 4:00 το πρωί ξεκίνησαν για την Πάφο. Ενώ περνούσαν από το Ζακάκι, έπεσαν σε ενέδρα, όπου εκεί έπεσε νεκρός ο αστυφύλακας Άντης Παπαδόπουλος, αφού έγινε σφοδρή ανταλλαγή πυρών. Οι άντρες της ενέδρας ήταν οι ίδιοι που σκότωσαν στο Κολόσσι στις 15/7/1974, τέσσερις Παφίτες. Πέρασαν την Πάφο με τον Παστελλόπουλλο, τον Αρέστη Σκουλίου και τον Δημητράκη Κωνσταντινίδη και πήγαν στο μοναστήρι του Αγίου Νεοφύτου, όπου και τους φιλοξένησε ο σημερινός Αρχιεπίσκοπος ο οποίος ήταν ηγούμενος εκεί. Αναφέρει πως είδαν τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο στη Μητρόπολη Πάφου, όπου μετά από σύσκεψη αποφασίστηκε να αναχωρήσει με ελικόπτερο και δόθηκαν οδηγίες να σταματήσει η Αντίσταση. Εκεί

αποφάσισαν να πάνε στα Κελοκέδαρα που ήταν το χωριό του Αρέστη και δεν είχε παραδοθεί. Καθοδόν, έξω από την Παναγιά, το αυτοκίνητο του Πανίκου είχε χαλάσει. Λίγο έξω από τον σταθμό της Παναγιάς, όταν πήγαν να φέρουν βοήθεια, ο Παστελλόπουλλος πήγε και βρήκε τον Κώστα Παπακώστα με άντρες του Εφεδρικού στη Παναγιά και σκέφτονταν τι θα γίνει. Να πολεμήσουν, να μην πολεμήσουν, ή να παραδοθούν;

Σε απανωτές συσκέψεις επί συσκέψεων, ο Δημήτρης Κωνσταντινίδης επικοινωνήσε με τον Νίκο Σαμψών στο τηλέφωνο, και τον ενημέρωσε πως θα παραδίδονταν, θέτοντας ως όρο την προστασία των αντιστασιακών. Ο Σαμψών το αποδέχθηκε και του είπε πως οι αξιωματικοί του Εφεδρικού θα πάνε στα στρατόπεδά τους, ενώ οι αξιωματικοί της Αστυνομίας θα πάνε στις Κεντρικές Φυλακές. Έτσι παραδόθηκαν και εκεί ένας Ελλαδίτης αξιωματικός παρέλαβε τα όπλα, φόρτωσαν και τους ίδιους στα λεωφορεία και τους πήραν στην Πάφο. Μετά την Πάφο, ξεκίνησαν και τους πήραν στο Αρχηγείο της Αστυνομίας, και από εκεί τους μετέφεραν στο ΓΕΕΦ. Μετά από εκεί, τους μετέφεραν στις Κεντρικές Φυλακές μέχρι και τις 20 Ιουλίου όπου και ξεκίνησε η τουρκική εισβολή.¹¹⁸

Η αντίσταση στη Λευκωσία

Ο Νίκος Ασιώτης, γεννημένος στις 29/2/1952, κάτοικος Καϊμακλιού, αναφέρει πως το 1971 ήταν 21 χρονών. Στο Καϊμακλί δεν εμφανίζονταν προηγουμένως όσοι ανήκαν στην ΕΟΚΑ Β' αν και οι πιο μεγάλοι σε ηλικία γνώριζαν ποιοι ήταν. Αυτοί γνώριζαν πως αυτός π.χ. είναι δεξιός, αυτός είναι ακροδεξιός, δεν είχαν εις γνώση τους ότι είχε ομάδες, μετά στο πραξικόπημα εμφανίστηκαν. Σχέσεις είχε με το λαϊκό κίνημα, αφού ήταν μέλος του κόμματος, από το 1971. Πριν το πραξικόπημα στο Καϊμακλί συγκρούσεις δεν υπήρχαν, όμως όταν γίνονταν εκλογές υπήρχαν κάποιες αντιπαραθέσεις μεταξύ τους. Στο Καϊμακλί επειδή γενικά έχει πάρα πολλούς αριστερούς και δημοκρατικούς φοβούνταν να κάνουν οτιδήποτε και δεν τολμούσαν να φανερωθούν. Δεν γνώριζε αν υπήρχε κάποιο σχέδιο αντίδρασης από το ΑΚΕΛ, αλλά αυτό που αναφέρει είναι πως πάντοτε το ΑΚΕΛ έστελνε καθοδήγηση για να υπερασπίζον τη δημοκρατία. Πριν το πραξικόπημα δεν έλαβε κάποια συγκεκριμένη αποστολή να πάει κάπου.

¹¹⁸ Στο ίδιο.

Με το άκουσμα του πραξικοπήματος ο ίδιος ήταν στη δουλειά, στην Κόκα-Κόλα, όπου είδαν τα τανκς που ερχόντουσαν και είπαν από μόνοι τους ότι έγινε πραξικόπημα, χωρίς να ακούσουν το οτιδήποτε. Σε ριπή οφθαλμού τα τανκς ξεκίνησαν και κτυπούσαν τον Αστυνομικό Σταθμό της περιοχής. Μόλις έγινε αυτό, καταρχάς είχε έρθει ένας αστυνομικός έντρομος και τον έβαλαν μέσα στο γραφείο, ενώ ο ίδιος έφυγε για να πάει στο Καϊμακλί. Όταν έφτασε εκεί άκουγε τις καμπάνες της εκκλησίας να κτυπούν. Πήγε και εκεί είδε αρκετούς συναγωνιστές του. Είδε τον Κωστάκη Κυριακίδη, τον Πανίκο Λαπηθιώτη, τον Σαβουλλή, είδε τον Πανίκο τον Ματζούρανο, τον Αντρέα τον Φιλιππίδη. Οι τρεις πρώτοι έβγαζαν φυλλάδια ότι ο Μακάριος είναι ζωντανός, και ο Άντρος ο Φιλιππίδης μαζί με τον Ματζούρανο έδιναν τα καλασνίκοφ, από τα οποία έπιασε και ο ίδιος και τους έδειχναν πώς δουλεύουν. Πήραν τα καλασνίκοφ, τις τελαμώνες και μια ομάδα έφυγε από εκεί πήγε προς τον Πεντάδρομο και μια ομάδα πήγε στο Λαϊκό Καφεκοπτείο. Εκεί έστησαν ενέδρα για να μην αφήσουν να περάσει κανένας έφεδρος αξιωματικός που τους καλούσαν στον στρατό, τους συλλάμβαναν και τους μετέφεραν στην Πρόοδο Καϊμακλιού.¹¹⁹

Τα όπλα αναφέρει πως τα έφεραν από την Αρχιεπισκοπή κάποιои, μαζί με τον διάκο του Καϊμακλιού, τον οποίο οι πραξικοπηματίες προσπάθησαν να δολοφονήσουν. Επίσης αναφέρει πως είχαν γίνει και μια - δυο απόπειρες να ενωθούν με την Αρχιεπισκοπή αλλά δεν τα κατάφεραν, αφού στον χώρο είχε φτάσει ο υποπλοίαρχος του πολεμικού ναυτικού Γέωργιος Ντάνος, ο οποίος ήταν επικεφαλής στο πραξικόπημα στο Γενικό Νοσοκομείο Λευκωσίας, με τα τετράκανα, και έβαλλε εναντίον τους. Με τα καλασνίκοφ ήταν δύσκολο να αντιδράσουν. Ο ίδιος ήταν στον Πεντάδρομο και ήταν δύσκολο να διαφύγουν γι' αυτό και προσπάθησαν να φύγουν μέσω της Πράσινης γραμμής, όμως δεν τα κατάφεραν. Τη Δευτέρα έγιναν όλα αυτά, πρόλαβαν έπιασαν τα όπλα ώσπου ήρθε ο Ντάνος κατά το μεσημέρι όπου εκεί έγιναν αρκετές μάχες μέχρι το βράδυ, όπου έφυγαν και πήγαν σε άλλα πόστα και έκαναν περιπολίες στο Καϊμακλί. Όταν ήρθε το τανκ από το σπίτι του Ποντικίδη προς το σπίτι του Παντελή Βαρνάβα, δόθηκαν αρκετές μάχες με τα τανκς, από το πρωί της Τετάρτης 17 Ιουλίου μέχρι το απόγευμα στον Πεντάδρομο, όπου και εν τέλει αποφάσισαν ότι δεν μπορούσαν να κάνουν οτιδήποτε. Πήγαν και έδωσαν τα όπλα στον Άντρο Φιλιππίδη να τα φυλάξει, ορισμένοι τα έδωσαν, άλλοι δεν τα έδωσαν, τα κράτησαν,

¹¹⁹ Συνέντευξη Νίκου Ασιώτη στον Χαράλαμπο Πανταζή, Λευκωσία, 2021, αρχείο ερευνητή.

διασκορπίστηκαν για να μην τους βρουν. Την Πέμπτη το πρωί τον ζητούσαν οι πραξικοπηματίες. Μετά τις 17 Ιουλίου αναφέρει πως οι πραξικοπηματίες ξεκίνησαν να βγαίνουν οργανωμένα στο Καϊμακλί και να κάνουν περιπολίες, εκεί είδε και κάποιους γνωστούς του που δεν ήξερε προηγουμένως πως ανήκαν στην ΕΟΚΑ Β'.

Την Πέμπτη το απόγευμα, τον επισκέφτηκε σπίτι του ο Άντρος Φιλιππίδης, μαζί με δέκα περίπου πραξικοπηματίες όπου τον κρατούσαν και του φώναξαν να βγει έξω. Ο Νίκος Ασσιώτης χωρίς να έχει άλλη επιλογή παραδόθηκε και από εκεί τον μετέφεραν στον Βόρειο Πόλο. Οι ύβρεις ατελείωτες, αφού τους χαρακτήριζαν ως Μούσκους και άλλα πολλά, δείχνοντας το μίσος τους για τον Μακάριο. Στην πορεία πέρασαν μαζί με τους πραξικοπηματίες να πάνε στο σπίτι του Πανίκκου Ματζούρανου, του Χριστάκη και του Ηλία οι οποίοι ήταν συναγωνιστές τους, όμως απέτυχαν να τους εντοπίσουν. Όσους συνέλαβαν τους μετέφεραν με ένα φορτηγό στο Γ.Ε.Φ., όπου εκεί αναφέρει πως η πρώτη διαταγή ήταν να τους εκτελέσουν. Εκεί τους τοποθέτησαν σε κελιά, όπου τους κτυπούσαν και τους ύβριζαν, ενώ παράλληλα τους τοποθετούσαν συχνά σε γραμμές και έκαναν εικονικές εκτελέσεις. Οι ανακρίσεις διαδέχονταν η μια την άλλη. Το πρωί της Παρασκευής, 19 Ιουλίου 1974, τους μετέφεραν στις Κεντρικές Φυλακές, σε ένα κελί το οποίο ονόμαζαν «2 Special». Μέσα σε εκείνο το κελί έβαλαν μαζί επτά άτομα. Και εκεί οι πραξικοπηματίες τους κακομεταχειρίστηκαν και τους απειλούσαν πως θα τους σκότωναν. Την νύχτα της Παρασκευής αναφέρει πως οι πραξικοπηματίες που ήταν στα προαύλια, άρχισαν να τρέχουν πάνω-κάτω. Ένας από τους αστυνομικούς τους είπε πως ήρθαν οι Τούρκοι. Την επόμενη μέρα το πρωί, 20 Ιουλίου, ξεκίνησε η τουρκική εισβολή. Οι πραξικοπηματίες έτρεξαν να φύγουν και άφησαν τον Νίκο μαζί με τους άλλους μέσα στα κελιά για να τους βρουν οι Τούρκοι, όμως ευτυχώς τους βρήκαν κάποιοι σύντροφοί τους και τους άνοιξαν. Και αυτός αναφέρει πως αν δεν έρχονταν οι Τούρκοι, οι πραξικοπηματίες θα τους σκότωναν όλους.

Αυτοί που τον συνέλαβαν φαίνεται πως δεν ήταν από την περιοχή του Καϊμακλίου, οι οποίοι είχαν συλλάβει υποστηρικτές του ΑΚΕΛ, της ΕΔΕΚ, ακόμα και Κεντρώους. Όταν τον συνέλαβαν ένιωθε αγανάκτηση, διότι κάποιοι καταργούσαν τη Δημοκρατία και είχαν σπείρει τη διχόνοια στον τόπο μας. Όταν έφυγαν από τα κελιά των Κεντρικών Φυλακών, κατατάχτηκαν απευθείας στα τάγματά τους, για να πολεμήσουν τους Τούρκους. Ο ίδιος κατατάχθηκε στο στρατόπεδο της Αθαλάσσης, στην 189 Μοίρα Πυροβολικού, για να υπερασπιστεί την πατρίδα του. Δεν έγινε καμία

δίκη για αυτούς τους ανθρώπους, όμως όπως αναφέρει αντιθέτως κάποιοι από αυτούς έλαβαν και αξιώματα. Ο ίδιος θεωρεί τον εαυτό του ως ένα απλό πολίτη που υπερασπίστηκε την πατρίδα του, αντιστάθηκε, όμως δεν είχε κανένα όφελος. Τα αντίποινα αποφεύχθηκαν, αφού πέραν της τουρκικής εισβολής, το ΑΚΕΛ έδινε οδηγίες πως θα έπρεπε να σέβονται τους πάντες, ασχέτως φρονημάτων, και να μην αντιδρούν στις προκλήσεις τους. Το μόνο που ζητά ακόμη μέχρι και σήμερα είναι ένα συγγνώμη, δεν ζήτησε χρήματα, ούτε να θεωρηθεί ως ήρωας. Ο ίδιος αποτελεί μέλος του Παγκόσμιου Συνδέσμου Δημοκρατικών Αντιστασιακών και συμμετέχει σε εκδηλώσεις τιμής σε όσους αντιστάθηκαν κατά του πραξικοπήματος.¹²⁰

Ο Αντρέας Σαβουλλής, από το Καϊμακλί, ήταν μέλος της ΕΔΟΝ και του ΑΚΕΛ, ενώ διετέλεσε και γραμματέας του Μορφωτικού Συλλόγου Πρόοδος Καϊμακλιού. Πριν το πραξικόπημα διαδιδόταν όπως είπε πως θα γινόταν. Από το ΑΚΕΛ τους είχε ζητηθεί να δώσουν δέκα άτομα από το Καϊμακλί ώστε να μπουν στη λίστα που είχε ζητήσει ο Μακάριος για να τους εξοπλίσουν για να υπερασπίσουν την Κυπριακή Δημοκρατία. Έτσι έστησαν κάποιες ομάδες υπό την καθοδήγηση του κόμματος και περιπολούσαν στη Λευκωσία για προάσπιση της Δημοκρατίας, αν τυχόν γίνει πραξικόπημα. Την μέρα του πραξικοπήματος αναφέρει πως τους έπιασε όλους εξ απροόπτου, ο ίδιος ήταν στη δουλειά του, είχαν κτυπήσει οι σειρήνες και διαδόθηκε πως έγινε το πραξικόπημα. Προσπάθησε να κλείσει το μαγαζί του και πήγε πρώτα να δει την οικογένειά του. Μαζεύτηκαν στο σπίτι της αδελφής του και εκεί ήρθε και ο γαμπρός του, ο Νικόλας Μεσαρίτης, για να δουν τι θα γίνει. Αναφέρει πως εκείνη τη μέρα του πραξικοπήματος, η γυναίκα του ήταν δουλειά στο συντεχνιακό φαρμακείο. Στη μια πλευρά του φαρμακείου, προς την Κερύνεια υπήρχαν φυλάκια των Τούρκων. Ένας Τ/κ πήγε στο συντεχνιακό φαρμακείο και τους είπε πως έγινε πραξικόπημα και πως θα ήταν καλύτερα να φύγουν για να προστατευτούν αφού θα γίνουν φασαρίες.

Με τη διάδοση για τον Μακάριο ότι ήταν νεκρός, ο κόσμος ήταν συγχυσμένος. Από το σπίτι του έφυγε αμέσως για να πάει στον σύλλογο για να πάρει τα μητρώα των μελών του συλλόγου και του κόμματος για να τα κρύψει, αλλά και να τα καταστρέψει. Πηγαίνοντας στον δρόμο άκουσε τις καμπάνες της εκκλησίας να κτυπούν και να φωνάζουν πως ο Μακάριος τελικά είναι ζωντανός, γι' αυτό πήγε και ο ίδιος στην εκκλησία να δει τι γίνεται. Εκεί ο διάκος της εκκλησίας ο οποίος ήταν μακαριακός

¹²⁰ Στο ίδιο.

ζήτησε να τυπώσουν φυλλάδια από πολυγράφο πως ο Μακάριος είναι ζωντανός και να τα μοιράσουν οι νεολαίοι στο Καϊμακλί. Με ακόμα ένα μέλος της ΕΔΟΝ και με τον Πανίκο Λαπηθιώτη ξεκίνησαν με το αυτοκίνητο για να μαζέψουν τους νέους. Μέχρι να επιστρέψει στην εκκλησία ήρθαν όπλα από την Αρχιεπισκοπή, ολοκαίνουργια από την Τσεχία. Τότε ο διάκος άρχισε να τα μοιράζει στους νέους ώστε να μην αφήσουν τους πραξικοπηματίες να μπουν στο Καϊμακλί. Αναφέρει πως η ΕΟΚΑ Β' δεν είχε και τόση δράση στο Καϊμακλί αφού ήταν μια περιοχή αρκετά προοδευτική, και οι πραξικοπηματίες ήταν ελάχιστοι.

Όσοι πήραν όπλα χωρίστηκαν σε δύο ομάδες, η μια πήγε στο Καϊμακλί, στον Πεντάδρομο, και η άλλη πήγε στα γραφεία του παλιού Λαϊκού Καφεκοπτείου όπου μπήκαν σε μια πολυκατοικία, για να μην επιτρέψουν στους πραξικοπηματίες να μπουν στο Καϊμακλί από καμιά κατεύθυνση. Στον Πεντάδρομο ανέλαβε καθήκοντα να αναγκάζει άτομα να μην ενταχθούν στον στρατό. Ο ίδιος είχε πάει στο παλιό Λαϊκό Καφεκοπτείο όπου αναφέρει πως εκεί άκουσαν πως έρχονταν τεθωρακισμένα από τη Μια Μηλιά προς το Καϊμακλί και άρχισαν ριπές. Εκεί έφτασε ένας από το Εφεδρικό, ο οποίος του είπε να αναλάβει υπεύθυνος, αλλά με τα όπλα που είχαν θα ήταν δύσκολο να έχουν αποτέλεσμα. Στον Πεντάδρομο ήταν κάποιος αξιωματικός της Χούντας, ο γνωστός Ντάνος, ο οποίος έδρασε και μετέπειτα στο Γενικό Νοσοκομείο. Εκεί έπεσαν αρκετοί πυροβολισμοί και όταν είδε πως η αντίσταση ήταν αρκετά μεγάλη, οπισθοχώρησε και έφυγε. Άρχισε να νυχτώνει και οι ριπές συνεχίζονταν. Εκεί ο Πανίκος Λαπηθιώτης του είπε να πάει να ρωτήσει τον Αντώνη Χριστοδούλου τι θα κάνουν και αν θα συνεχίσουν την αντίσταση με τα όπλα που είχαν ή αν θα αποχωρήσουν. Ο Αντώνης του είπε αν είναι τόσο δύσκολα τα πράγματα να λάβουν αυτοί την απόφαση.¹²¹

Την επόμενη μέρα όταν σηκώθηκαν, εκεί στο round about του Μπάτα ήταν μια γραμμή τεθωρακισμένων με οδηγούς της ΕΟΚΑ Β'. Τη νύχτα αναφέρει πως όταν είχε πέσει και η Αρχιεπισκοπή, όσοι αντιστασιακοί είχαν φύγει από εκεί πήγαν στο Καϊμακλί. Το απόγευμα της Τρίτης 16 Ιουλίου τα τανκς ξεκίνησαν δουλειά για να καταστείλουν την αντίσταση στο Καϊμακλί, έριχναν αλύπητα και παντού. Στον Βόρειο Πόλο είχαν ακουστεί φωνές και κλάματα, όπου αναφέρει πως μετά έμαθε πως πυροβόλησαν μian κοπέλα. Ο αδελφός της μέχρι και σήμερα υποστηρίζει πως την

¹²¹ Συνέντευξη Αντρέα Σαββουλή στον Χαράλαμπο Πανταζή, Λευκωσία, 2020, αρχείο ερευνητή.

πυροβόλησαν σκόπιμα επειδή είχε βγει από το σπίτι της. Έτσι καταστάληκε η αντίσταση και ξεκίνησαν οι συλλήψεις. Μετέπειτα είχε μάθει από ένα ΕΟΚΑβιτατζή, όταν έπεσε και η Χούντα, πως και ο ίδιος (ο Α. Σαβουλλής) ήταν μέσα στη λίστα για να συλληφθεί. Η ΕΟΚΑ Β' είχε φέρει ενισχύσεις από την Κυθρέα, με λίστες όπου ήταν μέσα και ο ίδιος. Αναφέρει πως κάποιους που συνέλαβαν οι πραξικοπηματίες και ήταν του Εφεδρικού, ρωτούσαν αν ο Σαβουλλής είχε όπλα.

Αναφέρει πως η καθοδήγηση που υπήρχε από το ΑΚΕΛ, ήταν να κυκλοφορούν στους δρόμους και να παρακολουθούν τις κινήσεις της ΕΟΚΑ Β' κλπ. Ακόμα και η Αστυνομία μερικές φορές γνώριζε τον λόγο για τον οποίο κυκλοφορούσαν γι' αυτό και δεν τους εμπόδιζε. Σιγά σιγά θυμάται πως ακουγόταν πως θα επεμβαίνουν οι Τούρκοι και πως τα πλοία ξεκινούσαν για την Κύπρο. Ο ίδιος αναφέρει πως ήταν γνώριμοί του οι πραξικοπηματίες και πως έχει επαφή μαζί τους ακόμη και σήμερα και έχει και καλές σχέσεις. Ένας από αυτούς ήταν και ο οδηγός του ταγκ που πήγε από το round about του Μπάτα προς τον Βόρειο Πόλο, ήταν Κύπριος. Δεν κλήθηκε ποτέ σε κάποια δίκη. Προσωπικά νιώθει διάφορα, το μεγαλύτερο λάθος του Μακάριου ήταν η προσπάθειά του να σώσει τη Δεξιά και έτσι έμειναν ατιμώρητοι οι πραξικοπηματίες και σήμερα να λένε πως ήταν και πατριώτες.

Στις 16 Ιουλίου αναφέρει πως μέλη της ΕΟΚΑ Β' σκότωσαν ένα άλλο μέλος τους κατά λάθος. Αυτό έγινε όταν μέλη της ΕΟΚΑ Β' έρχονταν στο Καϊμακλί για να συλλάβουν μακαριακούς, όταν πήγαν σε μια γειτονιά δεν είχαν βρει κάποιους, και προχώρησαν. Στον δρόμο τους, επειδή δεν γνώριζαν ο ένας τον άλλο, σταμάτησαν κάποιον ο οποίος ήταν απέναντί τους, ο οποίος είχε όπλο μαζί του. Εκείνος επειδή νόμιζε πως οι άλλοι ήταν μακαριακοί, αφού στο Καϊμακλί ήταν αρκετοί, προσποιήθηκε τον αριστερό και τον συνέλαβαν. Στο δρόμο της Καντάρας ερχόταν άλλο Land rover με μέλη της ΕΟΚΑ Β' και αυτός μόλις τους είδε αναγνώρισε κάποιους από αυτούς και κατέβηκε να πάει κοντά τους και τον σκότωσαν. Αυτό το περιστατικό του το διηγήθηκε ένας άλλος, λίγα χρόνια μετά.¹²²

Γενικά εκείνες τις μέρες έκανε προσπάθειες για να κρατά επικοινωνία με άλλους. Στις 20 Ιουλίου άκουσε σειρήνες το πρωί και όταν βγήκε έξω από το σπίτι του είδε τους αλεξιπτωτιστές να πέφτουν. Πήρε τα παιδιά του και έφυγε από το σπίτι του και πήγε στην αδελφή του. Έτσι ξεκίνησαν και οι μάχες, όταν έπεφταν οι

¹²² Στο ίδιο

αλεξιπτωτιστές αναφέρει πως δεν υπήρχε καθόλου αντίσταση, ούτε και μια ριπή. Ο γαμπρός του του είπε τότε να φύγουν και να πάνε στα Χανδριά. Στον δρόμο τους σταμάτησαν η ΕΟΚΑ Β', και τους είπαν να επιστρέψουν και πως δεν θα παν πουθενά. Τους είπαν πως δεν μπορούσαν, αφού εκεί που ήταν έπεφταν βόμβες και γινόταν χαμός, όμως οι άνδρες της ΕΟΚΑ Β' επέμεναν να παν πίσω. Ένας γνωστός τους ΕΟΚΑβιτατζής, ο οποίος ήταν από την Ομορφίτα, τους είπε πως αν τους άφηναν αυτοί να περάσουν, θα τους σταματούσαν έτσι και αλλιώς πάρα κάτω άλλοι και δεν θα τους άφηναν ούτε αυτοί. Ο ίδιος όμως τους συμβούλεψε πώς να φύγουν για να μην τους σταματήσουν, από κάτι χωράφια, και τους έδειξε κάποια σημεία για να φτάσουν στο Τσέρι και από εκεί Δευτερά και να παν Χανδριά. Έφτασαν στα Χανδριά όπου εκεί ήταν γεμάτο ΕΟΚΑβιτατζήδες όπου πήγαιναν και έρχονταν στα γύρω χωριά σαν να ήταν εκεί οι μάχες. Την επόμενη μέρα διαδόθηκε πως θα περνούσε ο Σαμψών όπως και έγινε, αφού ήταν παρών όταν πέρασε με τη φρουρά του για να πάει στο Τρόδος. Η ΕΟΚΑ Β' πανηγύριζε τότε, ένας εκείνη τη στιγμή τους είπε, «μα γιατί είστε εδώ, αφού οι μάχες είναι κάτω», και παρ' ολίγον να τον σκοτώσουν για αυτή του την παρατήρηση.

Ένας συγγενής του εκεί τους είπε να μην εκδηλώνονται και να μην μιλούν. Έμειναν εκεί μέχρι όταν έπεσε η Χούντα και αναφέρει χαρακτηριστικά πως ενώ τις προηγούμενες μέρες πανηγύριζαν οι υποστηρικτές της ΕΟΚΑ Β', όταν έπεσε η Χούντα εξαφανίστηκαν. Από εκεί αναγκάστηκαν να πάνε στην Κακοπετριά για να ψωνίσουν τρόφιμα, και ο μπακάλης τους έκανε παρατήρηση γιατί είχαν φύγει από τη Λευκωσία και δεν έμειναν να πολεμήσουν. Ένας συγγενής τους από τα Χανδριά τότε του είπε, έχεις και εσύ όπλο έχω και εγώ, πάμε να πολεμήσουμε τότε. Εν τω μεταξύ έρχονταν συνέχεια πάνω κόσμος, τραυματισμένοι και άλλοι. Ένας ακροδεξιός της ΕΟΚΑ Β' είπε πως «ας όψονται πως τους ξεγέλασαν δήθεν για την ένωση και τώρα δεν έχει τίποτε». Εκεί πέρασαν αρκετές μέρες μέχρι τη δεύτερη φάση της εισβολής είχαν έρθει από πολλά χωριά πρόσφυγες και αναφέρει χαρακτηριστικά πως σε ένα δωμάτιο κοιμόντουσαν 35 άτομα. Από εκεί έφυγαν κάποιοι και πήγαν στον Αμίαντο και ο ίδιος επέστρεψε μετά τις 14 Αυγούστου στο Καϊμακλί όταν ακόμα γινόντουσαν μάχες και γι' αυτό και πάλι έφυγε. Επέστρεψε όταν έγινε πλέον ανακωχή. Ο ίδιος επειδή δεν είχε κάνει στρατό, δεν πήρε μέρος στην άμυνα κατά της εισβολής, ούτε πήρε ποτέ όπλο για να αντισταθεί. Απλά είχε συνδράμει στο να οργανωθεί η Αντίσταση και βοήθησε όπως μπορούσε. Μετά το τέλος αυτής της κατάστασης ξεκίνησαν μια προσπάθεια

αναστύλωσης της περιοχής και ανασυγκρότησης. Είχαν έρθει και αρκετοί πρόσφυγες από πολλές περιοχές.¹²³

Ο Χριστάκης Ζυμαράς γεννήθηκε το 1957, στον Άγιο Αντρέα στη Λευκωσία. Στο πραξικόπημα ήταν 17 χρονών. Τη μέρα του πραξικοπήματος ξεκίνησε να πάει στη δουλειά του από το Καϊμακλί, στην οδό Νίκης. Όταν έγινε το πραξικόπημα και έπαιζαν οι σειρήνες, ο Σωτήρης Χριστοφή, μέλος της ΕΔΕΚ που ήταν μαζί του, του είπε πως έγινε πραξικόπημα, και να πάνε να φύγουν. Από εκεί έφυγαν και πήγαν στην Αρχιεπισκοπή κατά τις 8:30-9:00 το πρωί. Είχαν περάσει και από το Προεδρικό και είχαν δει τα άρματα που έβαλλαν προς αυτό. Όταν έφτασαν δεν υπήρχε κάτι έξω στην Αρχιεπισκοπή, αφού ο Μακάριος δεν ήταν εκεί. Ο ίδιος πήγε εκεί για να αντισταθεί τυχαία, αφού τον πήρε ο Σωτήρης Χριστοφή, τον οποίο άκουγε απλά να λέει διάφορα, και έμειναν εκεί μέχρι το απόγευμα όπου και άρχισε να δύει ο ήλιος. Όταν έδυσε ο ήλιος έφυγαν, πέρασαν από τον Τακτακαλά και πήγαν στο Καϊμακλί. Αναφέρει πως πήρε εξοπλισμό από την Αρχιεπισκοπή, όμως δεν τον χρησιμοποίησαν, ενώ παράλληλα υπήρχε αποθήκη εκεί με αρκετά όπλα από τα οποία δόθηκαν σε αυτούς αφού οι πλείστοι ήταν αστυνομικοί. Ο Σωτήρης Χριστοφή, όπως αναφέρει ο Χ. Ζυμαράς, ήταν στη φρουρά του Λυσσαρίδη, και πως ήξερε τους πάντες εκεί και τον πήρε μαζί του, ήταν περίπου 20 άτομα. Εκεί αναφέρει πως υπήρχαν αντιστασιακοί οι οποίοι ήταν στη φρουρά του Λυσσαρίδη. Τον οπλισμό τους όταν έφυγαν από την Αρχιεπισκοπή, τον έκρυψαν σε ένα σπίτι, γιατί αν τους συλλάμβαναν θα τους σκότωναν, αφού στόχος τους όπως αναφέρει ήταν να εξολοθρεύουν όλους τους αριστερούς Καϊμακλιώτες. Αν δεν γινόταν η εισβολή υποστηρίζει πως δεν θα έμενε κανένας.¹²⁴

Ήξεραν, αναφέρει, πως θα γινόταν πραξικόπημα, και ότι υπήρχε σχέδιο αντίδρασης γενικά. Υπήρχαν επεισόδια στην περιοχή του Καϊμακλιού. Αναφέρει πως είχαν έρθει στον Πεντάδρομο στρατιώτες της ΕΟΚΑ Β' όπου έγινε και μάχη. Υπήρχαν ελάχιστοι ΕΟΚΑβητατζήδες από το Καϊμακλί, και γενικά φοβούνταν να μουν στο Καϊμακλί γιατί είχε πολλά στενά και υπήρχαν αρκετοί αντιστασιακοί. Απώτερος τους σκοπός ήταν να περάσει η βδομάδα, «να τους συνάξουν όλους και να τους καθαρίσουν», όπως λέει χαρακτηριστικά. Στο Καϊμακλί έγινε μάχη, όπου πολέμησαν

¹²³ Στο ίδιο.

¹²⁴ Συνέντευξη Χριστάκη Ζυμαρά στον Χαράλαμπο Πανταζή, Λευκωσία, 2020, αρχείο ερευνητή.

αντιστασιακοί, αλλά και ομάδες της ΕΔΕΚ, τη μέρα του πραξικοπήματος, μετά το μεσημέρι. Ο ίδιος ήταν στην Αρχιεπισκοπή, μετά που αποχώρησαν αναγκαστικά πήγε να προφυλαχτεί και αυτός όπως και άλλοι πολλοί στα σπίτια τους. Μέσα στο Καϊμακλί ελάχιστοι ήταν οι ΕΟΚΑβητατζήδες, έρχονταν άλλοι ξένοι από άλλες περιοχές, οι οποίοι κρατούσαν τα όπλα και περιφέρονταν τη μέρα του πραξικοπήματος. Τη μέρα εκείνη γενικά υπήρχε αντίδραση, αυθόρμητη κυρίως, η οποία οφείλεται στο γεγονός πως στο Καϊμακλί υπήρχαν αρκετοί αριστεροί που είχαν όπλα, λόγω και της ΕΔΕΚ, που είχε μοιράσει κάποια.

Αποτέλεσμα από την αντίσταση δεν υπήρχε, όμως με την επικράτηση του πραξικοπήματος κυκλοφορούσαν ελεύθερα όλη μέρα. Συλλήψεις δεν έκαναν, αφού οι περισσότεροι είχαν καταφέρει να κρυφτεί και άλλοι είχαν φύγει για να γλυτώσουν. Αναφέρει πως οι πραξικοπηματίες είχαν μαζί τους χαρτιά με τα ονόματα όλων των αντιστασιακών, τους οποίους δεν κατάφεραν να βρουν, αλλά τους το απέτρεψε και η έναρξη της πρώτης φάση της τουρκικής εισβολής. Μετά το πραξικόπημα μέχρι την εισβολή ήταν κρυμμένος σπίτι του, μέχρι την εισβολή όπου και ο ίδιος προσπάθησε να φύγει και να γλυτώσει από τους Τούρκους. Στην ηλικία που ήταν, την μέρα του πραξικοπήματος, λειτούργησε εντελώς αυθόρμητα για να πάει στην Αρχιεπισκοπή. Οι δικοί του τον γύρευαν και δεν τον εύρισκαν. Ο ίδιος δεν ήταν σε καμία οργάνωση, όμως ήταν άνθρωπος αριστερών πεποιθήσεων. Καμία δίκη δεν υπήρξε, ούτε θα υπάρξει, αφού ο Μακάριος μετά και την επιστροφή του έδωσε κλάδο ελαίας. Ο ίδιος πήγαινε στα συλλαλητήρια και σε διάφορες εκδηλώσεις, αναφέρει πως ο πόλεμος πρόλαβε την ΕΟΚΑ Β' και δεν τους έδωσε τον χρόνο να κάνουν ότι ήθελαν να κάνουν. Αναφέρει πως αρκετά άτομα που ήταν μέλη της ΕΟΚΑ Β' δεν πίστευαν πως θα έρχονταν οι Τούρκοι, αλλά πίστευαν μόνο στην ένωση. Διότι αν πίστευαν αυτό το πράγμα, όπως υποστηρίζει, δεν θα προχωρούσαν στο πραξικόπημα.

Για το πραξικόπημα δεν παραξενεύτηκε τόσο, επειδή ξέροντας τον Σωτήρη, ο οποίος είχε και οπλισμό, τον ενημέρωνε μερικές φορές για διάφορα περιστατικά. Στην Αρχιεπισκοπή ήταν όλοι από διάφορες περιοχές, και δεν ήξερε κανένα. Αναφέρει πως ο Μακάριος γενικά έκανε αρκετά λάθη, ένα μεγάλο λάθος του όμως ήταν που δεν πήρε όλους αυτούς τους Ελλαδίτες αξιωματικούς και να τους στείλει πίσω στην Ελλάδα. Άλλωστε τον είχαν προειδοποιήσει αρκετές φορές πως θα επιχειρούσαν πραξικόπημα εναντίον του, όμως αυτός δεν το πίστευε. Αν και είχε φέρει οπλισμό από την Τσεχοσλοβακία, από την μια ίσως δεν ήθελε να το δείξει πως φοβόταν να τον

σκοτώσουν, αν και έκαναν απόπειρες αρκετές φορές. Αλλά την τελευταία φορά που τον είχαν ενημερώσει πως οι Ελλαδίτες αξιωματικοί ετοίμαζαν πραξικόπημα, έπρεπε να δράσει απευθείας, όμως το αμέλησε. Αν δεν ήταν εθνάρχης ίσως να ήταν διαφορετικό και γι' αυτό τους έδωσε αμνηστία, τον επηρέασε η θρησκευτική του ιδιότητα.¹²⁵

Ο Πανίκκος Μαντζούρανος, γεννήθηκε στο Καϊμακλί στις 25 Μαρτίου 1955. Το 1973 όταν θα κατατασσόταν στον στρατό, δύο γνωστοί αστυνόμοι του Μακαρίου μίλησαν με τον πατέρα του και τον ενημέρωσαν πως δεν θα πήγαινε τελικά στρατό, αλλά θα πήγαινε μαζί τους στην Αστυνομία. Την πρόταση αυτή την είδε θετικά, αφού είχε εις γνώση του το τι έκαναν στους αριστερούς και στους μακαριακούς οι χουντικοί αξιωματικοί στα στρατόπεδα της Εθνικής Φρουράς. Πριν από το πραξικόπημα, επειδή ο ίδιος ήταν πολιτικοποιημένος από μικρός, και είχε ενδιαφέρον, συμμετείχε σε αρκετές συγκρούσεις, διάβαζε για τις δολοφονίες της ΕΟΚΑ Β' με τις βόμβες που έβαζαν σε μακαριακούς. Μετά ιδρύθηκαν οι ομάδες του Λυσσαρίδη οι οποίες σε αντιπερισπασμό έβαζαν και αυτοί βόμβες σε ΕΟΚΑβητατζήδες.

Πριν να ξεσπάσει το πραξικόπημα, ο ίδιος ήταν στην Αστυνομία στην Πύλη Πάφου, όπου ήταν το CID και ήταν ο μακαρίτης ο Κύπρος ο Μουρουζίδης, ο υπεύθυνος του CID. Το CID υποτίθεται πως ήταν για τη διερεύνηση εγκλημάτων αστικού και ποινικού δικαίου αλλά εκείνη την περίοδο ασχολείτο κατά 90% με την ΕΟΚΑ Β', με τους καταζητούμενους, με τις βόμβες, με όλα αυτά τα κρησφύγετα και πάντα σε συνεργασία με το Εφεδρικό σώμα. Όταν έρχονταν οι πληροφορίες, το CID αναλάμβανε την ανάκριση και την προσαγωγή στο δικαστήριο των υπόπτων και των καταζητούμενων. Λίγο καιρό πριν το πραξικόπημα είχαν ανακαλύψει το κρησφύγετο του Λευτέρη Παπαδόπουλου, στελέχους της ΕΟΚΑ Β' κοντά στην Ιερατική Σχολή και στο κρησφύγετο βρήκαν τυπωμένα φυλλάδια που θα έριχνε η ΕΟΚΑ Β' και θα έδινε στον κόσμο που δικαιολογούσε τις δολοφονίες κάποιων αστυνομικών, αξιωματικών που έκαναν τις ανακρίσεις. Και ένας από τους αξιωματικούς ήταν ο Πανίκκος ο Σιεμένης, ο οποίος πολύ γνωστός σαν ανακριτής και πολέμιος της ΕΟΚΑ Β'. Έτσι περίπου ένα μήνα πριν το πραξικόπημα, βρέθηκαν και τα σχέδια δολοφονίας των αστυνομικών. Ο Αντρέας Ποταμάρης του ζήτησε να διαλέξει δύο άτομα της εμπιστοσύνης του, να τον προσέχουν το βράδυ που τέλειωνε από τη δουλειά. Διάλεξε

¹²⁵ Στο ίδιο.

τον ίδιο και ένα καλαδελεφό του, όπου και τον πρόσεχαν το βράδυ μέχρι το πρωί η ώρα 07:00, όταν ερχόταν η άλλη βάρδια να τον πιάσει από το σπίτι του να τον πάρει στο γραφείο του. Και έτσι τις προηγούμενες μέρες είχαν συνέχεια πληροφορίες ότι θα γινόταν πραξικόπημα. Έρχονταν στρατιώτες μακαριακοί από τα στρατόπεδα που έβλεπαν τις κινήσεις τους και έδιναν πληροφορίες και στον Μακάριο και στον Λυσσαρίδη και στην Αστυνομία. Κάποιοι στρατιώτες, οι οποίοι το είχαν σκάσει από τις μοίρες καταδρομών είχαν έρθει επίσης και ενημέρωσαν τον Μακάριο πως θα γινόταν πραξικόπημα.¹²⁶

Φαίνεται πως σχεδίασαν τόσο καλά το πραξικόπημα αφού τη μέρα που πραγματοποιήθηκε ήταν αποσυντονισμένη τόσο η Αστυνομία όσο και οι ομάδες του Λυσσαρίδη και κάποιες ομάδες του Αζίνα, που ήταν πιστές στον Μακάριο. Τα προηγούμενα βράδια που ήταν επικίνδυνα για πραξικόπημα, έξω από τα στρατόπεδα της Ε.Φ., στη Λακατάμεια στα τεθωρακισμένα, στην Τύμβου, στην Αθαλάσσα, αλλά και οι μοίρες καταδρομών, ήταν περικυκλωμένα κυρίως από ομάδες του Λυσσαρίδη, κάποιες του Αζίνα και από αστυνομικούς. Ο Παννίκκος Μαντζούρανος ήταν στο σπίτι του περιμένοντας τους φίλους του, του Εφεδρικού, να έρθουν να πάνε στο Βαρώσι, και εκεί άκουσαν τις σειρήνες για το πραξικόπημα. Ο ίδιος ξεκίνησε να πάει στην Πύλη Πάφου, αφού η έδρα του ήταν εκεί. Πηγαίνοντας έβλεπε στρατιώτες και μπλόκα αριστερά, δεξιά και μέσω της παλιάς Λευκωσίας κατάφερε και έφτασε στην Αρχιεπισκοπή. Όταν έφτασε εκεί, κάποια ώρα αποφάσισαν τελικά να φύγουν, αφού η μάχη ήταν άνιση και δεν υπήρχε λόγος να αντιστέκονται απέναντι στα τανκς. Κάτω στο υπόγειο γέμισαν ένα αυτοκίνητο του Κώστα του Σαλάτα, ενός παιδιού από το Καϊμακλί, με όπλα, και του Άντρου Κυριακίδη, ο οποίος ήταν ένα παιδί αδελφότεκνος του Ζαβρού του γιατρού από το Καϊμακλί, Λυσσαριδικός. Ο Άντρος Κυριακίδης ήταν δημοσιογράφος, μια μέρα μετά το πραξικόπημα, στον δρόμο προς τη Λεμεσό, στον Άγιο Τύχωνα σκοτώθηκε σε δυστύχημα. Ο θάνατος του για πολλούς ήταν ύποπτος και θεωρείται πως οφειλόταν σε μέλη της ΕΟΚΑ Β'.

Γεμίζοντας το αυτοκίνητο του Άντρου Φιλιπίδη, έφτασαν με τα όπλα στην εκκλησία του Καϊμακλιού. Εκεί ήταν μαζεμένος αρκετός κόσμος, ήταν ο διάκος που έπαιζε τις καμπάνες, είχε ένα χειροκίνητο πολυγράφο και εκτύπωναν κάτι φυλλάδια. Παράλληλα μοίρασαν τα όπλα σε όσους ήθελαν τα πάσουν, γέμισαν τις σφαιροθήκες,

¹²⁶ Συνέντευξη Πανίκκου Μαντζούρανου στον Χαράλαμπο Πανταζή, Λευκωσία, 2020, αρχείο ερευνητή.

γιατί ήταν άδεια και αχρησιμοποίητα τα όπλα, τα καλασνίκοφ. Και αποφάσισαν μια ομάδα του Πανίκκου Ματζούρανου θα πήγαινε στο Καφεκοπτείο και άλλη ομάδα θα πήγαινε στον Πεντάδρομο. Έπιασε τα παιδιά που είχε στην ομάδα του, θυμάται έναν Τάκη, ακόμα ένα παιδί που τώρα μένει στα Λύμπια, τον Λευτέρη Σωτηρίου, και πηγαίνοντας από την εκκλησία προς τον Πεντάδρομο, επειδή κανένας από αυτούς προηγουμένως δεν είχε χρησιμοποιήσει ξανά καλασνίκοφ, παρά το γεγονός ότι έκαναν στρατό, τους πέρασε από το Δημοτικό Σχολείο και έριξαν κάποιες ριπές. Με την ομάδα του έστησαν ένα μπλόκο στο Καϊμακλί, γιατί το ραδιόφωνο καλούσε τους έφεδρους αξιωματικούς να παρουσιαστούν στις μονάδες τους. Οι έφεδροι εκείνη την εποχή ήταν όλοι ΕΟΚΑ Β', γριβικοί, αφού κανένας δεν πήγαινε αξιωματικός χωρίς την έγκριση της Χούντας. Εκεί συνέλαβαν αρκετούς, τους οποίους μετέφεραν στην Πρόοδο Καϊμακλιού.¹²⁷

Σε κάποια φάση σταμάτησε και ένας, ο οποίος ήταν και συμμαθητής του στο Δημοτικό, αξιωματικός γνωστής οικογένειας της ΕΟΚΑ Β', ο Χαμπουρής, ήταν και αγνοούμενος μέχρι που βρέθηκαν πρόσφατα τα οστά του. Μετά από λίγη ώρα έφτασε στο Καϊμακλί, λίγο μετά το σπίτι του Φρειδερίκου, ένα τετράκαννο και ήταν ο Ντάνος, ο οποίος ήρθε από το Γενικό Νοσοκομείο με στρατιώτες. Ο Ντάνος φώναξε στους αντιστασιακούς να παραδοθούν, αλλιώς θα τους σκότωναν όλους. Εκεί ξεκίνησε το τετράκαννο να ρίχνει ριπές. Ο Λευτέρης Σωτηρίου για να γλυτώσει έπεσε κάτω, πίσω από ένα αυτοκίνητο και κτυπούσε με το καλασνίκοφ τον Ντάνο και τους στρατιώτες του. Εκεί τέλειωσε η μάχη, όταν πέρασαν μέσα από διάφορα σπίτια της γειτονιάς και περικύκλωσαν τον Ντάνο, ο οποίος υποχρεώθηκε να αποχωρήσει. Την επόμενη μέρα, 16 Ιουλίου, αναφέρει πως υπήρχε αρκετή ασυνεννοησία και δεν γνώριζαν τι γινόταν και με τις άλλες ομάδες. Το μόνο που ήξεραν ήταν πως ο Μακάριος ήταν ζωντανός, και πως οι Παφίτες μπήκαν σε λεωφορεία και έρχονταν στη Λευκωσία για να βοηθήσουν.

Δεν υπήρχε κανένα οργανωμένο κέντρο από αξιωματικούς ή από στρατιωτικούς έμπειρους, αφού όλοι οι αξιωματικοί που θα μπορούσαν να κάνουν κάτι είχαν συλληφθεί. Το πραξικόπημα ήταν τόσο καλά σχεδιασμένο που τους εξουδετέρωσε αμέσως. Την Τετάρτη νύχτα αποφασίστηκε ότι δεν είχαν καμία ελπίδα, αφού είχαν έρθει πιο πολλοί στρατιώτες και τα τανκς είχαν φτάσει στο Round about

¹²⁷ Στο ίδιο.

του Μπάτα και άρχισαν να μπαίνουν στο Καϊμακλί. Τότε αποφάσισαν να κρύψουν τα όπλα και να πάνε στο σπίτι του Άντρου Φιλιππίδη και του Δημήτρη Φιλιππίδη. Γενικά θεωρεί πως δεν υπήρχε οργανωμένο σχέδιο αντίδρασης αφού διαφάνηκε πως οι αξιωματικοί και οι αστυνομικοί του Εφεδρικού Σώματος ήταν απροετοίμαστοι. Οι ομάδες του Λυσσαρίδη και του Αζίνα είχαν μια ανοχή από την Αστυνομία, από την πλευρά της μακαριακής Αστυνομίας γιατί υπήρχαν και οι ΕΟΚΑβητατζήδες. Οι αστυνομικοί που ήταν στο γριβικό στρατόπεδο, αναφέρει πως όταν έκαναν περιπολία, άναβαν τους φάρους ώστε να τους καταλαβαίνουν και να δρουν ανενόχλητοι. Οργανωμένο σχέδιο δεν είχαν, δεν υπήρχε ή και αν υπήρχε εξουδετερώθηκε από τους αξιωματικούς του Εφεδρικού. Προσωπικά ο ίδιος εκείνη τη μέρα λειτούργησε χωρίς καθοδήγηση και με αυτά που είχε μάθει από την στρατιωτική εκπαίδευση που είχε κάνει στην Αστυνομία, μαζί με τα άλλα παιδιά που είχαν κάνει στρατιώτες. Αξιωματικούς δεν είχαν μαζί τους γιατί όπως ανέφερε και πιο πάνω αριστεροί και μακαριακοί δεν ήταν αποδεκτοί.

Όταν μετά το 1974, τον Νοέμβρη, πήγε στρατιώτης, το 1975 ήρθαν απο το αρχηγείο στο στρατόπεδό του, όπου τον κάλεσαν να δώσει μια κατάθεση. Ο ίδιος αναφέρει πως στη μαρτυρία του είχε πει πάρα πολλά πράματα, μίλησε και για κάποιους ανθρώπους που ο ίδιος παραδέχεται πως μετά το είχε μετανιώσει, διότι μεγαλώνοντας και βλέποντας τα πράματα πιο νηφάλια, κάποια μέλη που ήταν στην ΕΟΚΑ Β' ένιωσε πως έπρεπε να τους σεβαστεί περισσότερο. Ο λόγος όπως αναφέρει είναι γιατί ήταν η ιδεολογία τους, και πως στον πόλεμο κάποιοι από αυτούς έδωσαν το παρόν τους στην πρώτη γραμμή του Καϊμακλιού και δεν έφυγαν, ούτε επικαλέστηκαν πως είχαν οικογένειες. Παρέμειναν και πολέμησαν στην πρώτη γραμμή.¹²⁸

Ο Κώστας Μαυρίδης γεννήθηκε στο Καϊμακλί το 1945, από οικογένεια με δημοκρατικές αρχές. Είναι ενεργό μέλος του Δημοκρατικού Κόμματος, όπου πέρασε από τα πόστα του οργανωτικού της Νεολαίας, στο πόστο του βοηθού οργανωτικού και βοηθός γενικός γραμματέας του ΔΗΚΟ. Με το ΔΗΚΟ κατάφερε και εκλεγεί Δημοτικός Σύμβουλος Λευκωσίας. Τη μέρα του πραξικοπήματος πήγε στο Καϊμακλί, αφού προηγουμένως ήταν δουλειά. Πριν το πραξικόπημα το κλίμα ήταν πολύ τεταμένο. Στο σύλλογο Αχιλλέα Καϊμακλιού, του οποίου ήταν μέλος, είχαν αρκετές έντονες

¹²⁸ Στο ίδιο.

πολιτικές συζητήσεις, αφού υπήρχαν συμπάθειες προς την ΕΟΚΑ Β', υπήρχε όμως και αντιπάθεια από την πλειοψηφία.

Στις 15 Ιουλίου, δέχθηκε ένα τηλέφωνο από ένα φίλο του πως έγινε πραξικόπημα. Ο Κ. Μαυρίδης δούλευε έξω από τη Μια Μηλιά, προς την Κυθρέα, σε ένα απομονωμένο εργοστάσιο. Όταν έγινε πραξικόπημα λόγω του υψομέτρου, έβλεπε τον καπνό πάνω στο Προεδρικό. Εκείνη την ώρα επέστρεψε και ένας συνάδελφός του, ο οποίος ήταν έξω για δουλειά, όπου συζήτησαν το συμβάν και αποφάσισαν να ξανατηλεφωνήσουν, όμως τα τηλέφωνα δεν δούλευαν πλέον, έτσι και αποφάσισαν μεταβούν με αυτοκίνητο στη Λευκωσία. Προχωρώντας από το δρόμο του Βαρωσιού, εκεί που ήταν παλιά οι αποθήκες του Συνεργατισμού, ο δρόμος ήταν κομμένος με στρατιώτες οι οποίοι έριχναν πυροβολισμούς και είχαν δημιουργήσει μπλόκο. Αναγκαστικά γύρισαν πίσω και πήραν άλλο μονοπάτι από άλλες περιοχές και κατάφεραν να φτάσουν στο Καϊμακλί. Πήγαν αμέσως στο σπίτι του, εκείνος και ο συνάδελφός του, βρήκαν τον αδελφό του, τον πιο μικρό, μαζί με ένα φίλο του και προτού καλά φτάσουν να συζητήσουν άκουσαν να κτυπά η καμπάνα της εκκλησίας, η οποία απείχε από το σπίτι τους καμιά πεντακοσαριά μέτρα. Ξεκίνησαν πεζοί και έφτασαν στην εκκλησία, όπου εκεί βρήκαν και άλλους πολίτες. Στην εκκλησία έμειναν περίπου μισή ώρα, η καμπάνα συνέχισε να κτυπά, και σιγά σιγά ο κόσμος είχε μαζευτεί. Σε μια φάση είχε φτάσει ένα αυτοκίνητο, το οποίο είχε φέρει οπλισμό. Το αυτοκίνητο ήταν του Κωστάκη του Σαλάτα, ο οποίος είχε τα όπλα μέσα στο αυτοκίνητό του και τα έδωσε. Εκεί άρχισε να γίνεται η διανομή, από διάφορους, κάποιοι πήραν όπλα και έφυγαν και κάποιοι τα πήραν και έφυγαν για να πάνε να αντισταθούν κάπου αλλού. Ο Κ. Μαυρίδης ανέλαβε μια πρωτοβουλία για να χωρίσουν τον κόσμο σε ομάδες ώστε να καταφέρουν να φράξουν τις εισόδους της εκκλησίας, αφού είχαν ακούσει πως γινόταν κάλεσμα στους έφεδρους αξιωματικούς να καταταχτούν για να ενισχύσουν τη δύναμή τους οι πραξικοπηματίες.

Πράγματι, όπως αναφέρει, τα κατάφεραν αρκετά εύκολα. Η μια ομάδα πήγε στον Πεντάδρομο μαζί με τα όπλα τους και μία ομάδα πήγε προς το Καφεκοπτείο διότι φράζοντας αυτούς τους δύο δρόμους δεν θα υπήρχε άλλος τρόπος να περάσεις μέσα στην ενορία διαφορετικά. Σε λίγο είδαν τον διάκο της εκκλησίας να έρχεται και έκαμε μια προσπάθεια να βγάλουν φυλλάδια, διότι διέρρευσε πως ο Μακάριος ήταν ζωντανός. Αναφέρει πως όταν άρχισε να συρρέει κόσμος, μπήκαν μέσα στο μικρό δωματάκι της εκκλησίας και έβγαζαν φυλλάδια. Ο ίδιος με τον Κώστα Σαλάτα μπήκαν

στο αυτοκίνητο και ξεκίνησαν περιπολίες σε πόστα που έστειλαν άνδρες για να ελέγχουν την είσοδο και την έξοδο στο Καϊμακλί. Πήγαν πρώτα από τον Πεντάδρομο. Μόλις έφτασαν εκεί, αντίκρισαν ένα αυτοκίνητο στη μέση του δρόμου με δύο νεαρούς οι οποίοι κάθονταν μέσα και ένα άτομο από την ομάδα που έστειλαν εκεί να τους έχει ακινητοποιημένους με το όπλο του. Για τον ίδιο ήταν μια ανατριχιαστική στιγμή. Εκεί ο Κ. Μαυρίδης κατέβηκε από το αυτοκίνητο και ο Κωστάκης Σαλάτας προχώρησε πιο κάτω. Ο ίδιος έκανε διάλογο με τους νεαρούς και το άτομο που τους είχε ακινητοποιήσει, οι οποίοι στο πίσω μέρος του αυτοκινήτου είχαν ένα αυτόματο όπλο. Σε κάποια στιγμή άκουσε φωνές, οι φωνές έρχονταν από απέναντι από τον Πεντάδρομο και όπως γύρισε, αντίκρισε ένα αυτοκίνητο φορτηγό με ένα πολυβόλο πάνω. Όπως αναφέρει είχε ακούσει και μία φωνή που είπε θα σας κάνω σκόνη, αυτό το άκουσε καθαρά και την ίδια στιγμή ακουστήκαν πυροβολισμοί από την πλευρά των αντιστασιακών. Ο ίδιος πιστεύει ότι τις πρώτες ριπές τις έριξε ο Κωστάκης ο Σαλάτας, όπου μετά ακολούθησε ανταλλαγή πυροβολισμών και έγινε ένας πανζουρλισμός.¹²⁹

Εκείνη την ώρα έτρεξαν μαζί με τους δύο αιχμαλώτους πίσω από ένα κτίριο, ενώ οι πυροβολισμοί συνεχίζονταν σφοδρότεροι. Ο ίδιος αναφέρει πως έριξε μόνο μια ριπή και κρύφτηκε πίσω από τον τοίχο γιατί το πολυβόλο είχε κάνει σχεδόν κομμάτια τα πάντα, αφού έβαζε συνέχεια περίπου για πέντε λεπτά. Εκεί άρχισε να νιώθει πως ήταν ολομόναχοι σε αυτή την μάχη και αποφάσισαν να αποχωρήσουν. Την επόμενη μέρα πρόσεξε πως το αυτοκίνητο που είχαν ακινητοποιήσει είχε από τους πυροβολισμούς πάρει φωτιά και είχε καεί ολοσχερώς. Το αυτοκίνητο του φίλου του έγινε διάτρητο από τις σφαίρες των πραξικοπηματιών αλλά ευτυχώς δεν πήρε φωτιά, και από εκεί και πέρα είχαν διασκορπιστεί κατατρομαγμένοι, αφού μετά τις μάχες ξεκίνησαν οι συλλήψεις και οι καταδιώξεις μέχρι και τον πόλεμο, στις 20 Ιουλίου. Στη μάχη του Πεντάδρομου τραυματίστηκε ο Λουκής Ροΐδης, γιατρός, ο οποίος πράγματι ήταν μέρος της αντίστασης, τραυματίστηκε πάνω στο πόδι, στο οποίο υποφέρει μέχρι και σήμερα. Από την πλευρά των αντιστασιακών υπήρχε ένας τραυματίας, και από την πλευρά των στρατιωτών δεν έμαθε ποτέ αν είχε κάποιον. Ο ίδιος επαναλαμβάνει πως αυθόρμητα πήγε στην εκκλησία, αφού δεν ήταν πουθενά καταταγμένος.

Οργανωμένο σχέδιο από την κυβέρνηση τότε, δεν γνώριζε αν υπήρχε, όμως οργανωμένα άτομα υπήρχαν. Σημειώνει πως αυτά τα οργανωμένα άτομα ανήκαν σε

¹²⁹ Συνέντευξη Κώστα Μαυρίδη στον Χαράλαμπο Πανταζή, Λευκωσία, 2020, αρχείο ερευνητή.

ομάδες πέραν του Εφεδρικού Σώματος, οι οποίοι ήταν ίσως γραμμένοι ως ειδικοί και μυστικοί αστυνομικοί. Τα δύο άτομα που ακινητοποιήσαν εκείνη την μέρα, τα γνώριζε προσωπικά, αφού ήταν χωριανοί του, έφεδροι αξιωματικοί. Από εκείνη την μέρα για τον ίδιο αναφέρει πως ξεκίνησε μια δύσκολη περίοδος, αφού είχε αναγκαστεί να κρύβεται, μέχρι που τον βρήκε ένας γνωστός του έφεδρος ανθυπολοχαγός, ο οποίος είχε ακούσει το όνομά του στον Σύνδεσμο των Εφέδρων, πως ήταν στη μάχη του Πεντάδρομου και γι' αυτό δημιούργησαν μια ομάδα για τον συλλάβουν. Ο ίδιος τον συμβούλευσε να παραδοθεί όπου θα τον μετέφερε ο ίδιος προσωπικά για να μην τον μεταχειριστούν βίαια, και να μην τον εκτελούσαν άλλοι, οι οποίοι θα τον συλλάμβαναν. Αντί αυτού ο Κ. Μαυρίδης έπεισε τον γνωστό του να τον μεταφέρει με το προσωπικό του αυτοκίνητο έξω από τη Λευκωσία, αφού είχε ακούσει πως στον Κύκκο μαζεύονταν άτομα για δημιουργήσουν ομάδες αντίστασης. Μετά από μια έντονη συζήτηση νοουμένου πως το όπλο που είχε ο Μαυρίδης θα το έκρυβε κάτω από θέση του συνοδηγού, τα κατάφεραν και βγήκαν εκτός Λευκωσίας ανενόχλητοι. Κάπου μεταξύ Ακακίου και Κοκκινοτριμιθιάς, του είπε πως δεν θα μπορούσε να προχωρήσουν παρακάτω διότι ήταν άγνωστες περιοχές, όπου αν τους έπιαναν με τα όπλα μέσα στο αυτοκίνητο μπορεί να τους συλλάμβαναν. Κατέβηκε από το αυτοκίνητο με το όπλο και ταλαιπωρήθηκε ένα μερόνυχτο μέσα στα χωράφια νηστικός, διψασμένος και καταδιωγμένος για να βρεθεί γύρω στις 3:00 το πρωί της επομένης μέρας κάπου στον δρόμο του Μαχαιρά. Ανέβηκε στον δρόμο για κάποια λεπτά, μέχρι που πέρασε ένα αυτοκίνητο και μπήκε με το όπλο στον δρόμο και το σταμάτησε. Ο άνθρωπος κατατρομαγμένος τον έβαλε μέσα στο αυτοκίνητο και τον μετέφερε στο σπίτι του, στο Καϊμακλί.¹³⁰

Πρέπει να ήταν Παρασκευή νύχτα, διότι όπως αναφέρει όταν έφτασε στο σπίτι του, την επόμενη μέρα τον ξύπνησε ο γαμπρός του και του είπε πως κάτι γινόταν και πως έρχονταν οι Τούρκοι. Από το σπίτι του έτσι και αλλιώς φαινόταν ο Πενταδάκτυλος και οι αλεξιπτωτιστές που έπεφταν. Εκεί πήγε να καταταχτεί για να πάει να πολεμήσει, όμως εκείνο που θυμάται πολύ καλά, ήταν ο τρόμος της καταδίωξης και της περιφρόνησης από φίλους. Την περιφρόνηση την αναφέρει όταν φεύγοντας από τον Πεντάδρομο, όπου και αν περνούσε και ζητούσε βοήθεια, του συμπεριφέρονταν σαν απόβλητο. Τους πραξικοπηματίες της περιοχής του τους γνώριζε καλά, οι οποίοι είχαν

¹³⁰ Στο ίδιο.

φανερωθεί όταν είχε επικρατήσει το πραξικόπημα στο Καϊμακλί. Οι ίδιοι αναφέρει πως είχαν συλλάβει τον αδελφό του, ο οποίος δεν κατάφερε να τους ξεφύγει και να κρυφτεί, όπως ο ίδιος. Μετά την εισβολή αναφέρει πως τον είχαν καλέσει να δώσει κάποιες μαρτυρίες σε δίκες παρωδίες, οι οποίες ήταν ανώφελες και τελικά διακόπηκαν.

Κατά την άποψή του θεωρεί πως δεν υπήρχε κάτι οργανωμένο, αφού το πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου τους έπιασε όλους εξ απροόπτου. Θεωρεί όμως αν αυτοί που συμβούλευαν τον Μακάριο εκείνη την μέρα τον οδηγούσαν στην Αρχιεπισκοπή και όχι στο Προεδρικό, πως το πραξικόπημα θα αποτύγχανε. Ο λόγος είναι διότι η Αρχιεπισκοπή ήταν πολύ καλά οχυρωμένη, ενώ το Προεδρικό είχε δεχτεί επίθεση από την Εθνική Φρουρά, και ο χώρος εκεί δεν βόλευε να μαζευτεί κόσμος ώστε να αντισταθεί. Αν ο Μακάριος οδηγείτο στην Αρχιεπισκοπή, θα ήταν εύκολο με τις καμπάνες να κινητοποιούσαν τον λαό ο οποίος θα γέμιζε τους δρόμους και θα ανάγκαζαν τους πραξικοπηματίες να αποχωρήσουν. Θεωρεί πως ήταν η μόνη λύση και πως είχε χαθεί μια ευκαιρία να χρησιμοποιήσουν τη λαϊκή δύναμη για να αποτρέψουν τα κακά.

Τέλος, ο ίδιος αναφέρει πως δεν έχει κανένα παράπονο. Ακόμη και για τις δίκες θεωρεί πως δεν θα βοηθούσαν την κατάσταση, αλλά αντιθέτως θα δημιουργούσαν χειρότερα αποτελέσματα. Διότι όπως παραδέχεται και ο ίδιος υπήρχαν στις τάξεις της ΕΟΚΑ Β' άτομα τα οποία ήταν αθώοι, και είχαν παρασυρθεί εκείνη την περίοδο, και θα ήταν άδικο να πληρώσουν οι απλοί στρατιώτες, οι απλοί πολίτες, τις συνωμοσίες και τα εγκλήματα των αρχηγών. Γνωρίζει αρκετούς από αυτούς μέχρι σήμερα, όπου ακόμα τα συζητούν και αρκετοί από αυτούς έχουν αναγνωρίσει το λάθος τους. Σκέψεις για αντίποινα υπήρχαν, όπως αναφέρει, ή καλύτερα για σκέψεις για απόπειρες, αλλά η τουρκική εισβολή τις ματαίωσε. Θεωρεί πως αυτό δεν θα ήταν λύση άλλωστε. Στην εισβολή κατετάγη εθελοντικά, και όπως αναφέρει τουλάχιστον στο Καϊμακλί κάποια παιδιά της ΕΟΚΑ Β' που ήταν ενεργά στο πραξικόπημα, από την πρώτη μέρα του πολέμου στάθηκαν στη πρώτη γραμμή.

Ο Ιάκωβος Παπακώστας, γεννημένος το 1951 στο κατεχόμενο χωριό της Αγίας Τριάδας στην Καρπασία, μετά τον στρατό όπου υπηρέτησε την πατρίδα του στην Εθνική Φρουρά, κατετάγη το 1972 στην Αστυνομία. Οι γονείς του ήταν γεωργοί και είχε ακόμη τέσσερα αδέρφια. Στις δύσκολες εποχές εκείνες οι γονείς του, τους ενέπνευσαν με τα ιδανικά της αγάπης και της πίστης προς την πατρίδα. Η Αγία Τριάδα

ήταν ένα αμιγώς ελληνοκυπριακό χωριό. Υπήρχαν όμως γύρω από το χωριό του, άλλα αμιγώς τουρκοκυπριακά χωριά, όπως η Γαληνόπορνη, η Κορόβεια και ο Άγιος Συμεών. Υπήρχαν και μικτά χωριά όμως, όπως ο Άγιος Ανδρόνικος. Οι σχέσεις τους με τους Τ/Κ των γειτονικών χωριών ήταν αρμονικότερες. Όμως δυστυχώς κάποιοι θερμοκέφαλοι Ε/κ είχαν προβεί σε κάποιες ωμότητες, σε σημείο που μετά την εισβολή είχαν ανευρεθεί τα οστά δυο Τ/Κ που είχαν δολοφονηθεί και ταφεί στις περιοχές τους. Η Αριστερά στο χωριό του ήταν αρκετά οργανωμένη. Οι άνθρωποι της Αριστεράς διακρίνονταν για το πράο του χαρακτήρα τους. Ήρεμοι, τίμιοι, οικογενειάρχες αγρότες. Ουδέποτε προκάλεσαν οποιοδήποτε επεισόδιο στο χωριό. Σημειώνει πως στο δικό του χωριό, ενώ όλη η Κύπρος εφλέγετο από τις συγκρούσεις ανάμεσα σε μακαριακούς και γριβικούς, στις δημοκρατικές δυνάμεις και τους οπαδούς της βίας, το δικό τους χωριό είχε μείνει μακριά από τις αντιπαλότητες. Αυτό οφείλεται στην προσωπικότητα και τον χαρακτήρα του αείμνηστου αδερφού του Κώστα Παπακώστα, λοχαγού τότε στο Εφεδρικό σώμα, που έκανε συχνές επισκέψεις στο χωριό. Πάντα επικοινωνούσε με τα γνωστά στοιχεία που υποστήριζαν την ΕΟΚΑ Β' και τους έλεγε να μην αναμειχθούν, ώστε να μείνει το χωριό ανεπηρέαστο, ήρεμο χωρίς αντιπαραθέσεις.

Το κλίμα πριν το πραξικόπημα ήταν εξαιρετικά επικίνδυνο. Το αναφέρει γιατί το έζησε από πρώτο χέρι. Υπηρετούσε καταρχάς στη φρουρά του Μακαρίου και μετά στο Εφεδρικό σώμα. Τόσο τα μέλη της ΕΟΚΑ Β' όσο κι οι θιασώτες και αυτοί που βοηθούσαν την ΕΟΚΑ Β', είχαν δημιουργήσει ένα κλίμα μίσους στον λαό της Κύπρου. Ανατίναζαν αστυνομικούς σταθμούς, έκλεβαν οπλισμό και ασυρμάτους, έκαιγαν αστυνομικά οχήματα και έκαναν βομβιστικές επιθέσεις σε δημόσια κτίρια. Η κορύφωση ήταν την περίοδο που ήταν οι επισκοπικές εκλογές. Υπήρχαν αρκετές συγκρούσεις διότι οι ένοπλοι καταζητούμενοι προέβαιναν σε δολοφονίες και δολιοφθορές, ενώ τρομοκρατούσαν τον κόσμο. Μπροστά σε αυτά, στη βία, ως αντίδραση δημιουργήθηκε η αντιβία. Υπήρχαν αρκετά γεγονότα όπου οι μακαριακές ομάδες ανταπέδωσαν τη βία σε στόχους της γριβικής πλευράς. Προέβαιναν σε εκρήξεις και έβαζαν φωτιές σε αυτοκίνητα. Όμως για την καταστολή της ΕΟΚΑ Β' υπήρχαν συγκροτημένα τμήματα. Όλα αυτά που λέγονται για την αντιβία, ήταν ανάμεσα στους πολίτες. Οι νόμιμες δυνάμεις, οι ΟΠΕ, το Εφεδρικό, η ΚΥΠ, η προεδρική φρουρά, το

τιμήμα ανιχνεύσεως εγκλημάτων, ήταν οι δυνάμεις των δημοκρατικών που πολεμούσαν την ΕΟΚΑ Β'.¹³¹

Πριν το πραξικόπημα είχε ηγηθεί μιας επιχείρησης παρακολούθησης ενός πολύ σημαντικού στόχου, στη Λευκωσία, στην οδό Ανδρέα Αβρααμίδη, στις 11 Ιουλίου 1974 όπου εντόπισαν και συνέλαβαν με το Εφεδρικό τα ανώτατα στελέχη της ΕΟΚΑ Β'. Ήταν ο Λευτέρης Παπαδόπουλος, ο Κυριάκος Σαβεριάδης, μετέπειτα πραξικοπηματίας υπουργός, ο Άρης Χατζηγεωργίου επίσης μετέπειτα πραξικοπηματίας υπουργός, ο Ανδρέας Παπαπέτρου λοχαγός της Ε.Φ. και ο Γιώργος Μίτσιγκας ο οποίος ήταν ο ιδιοκτήτης της οικίας που έγινε η σύλληψη. Ήταν η τελευταία επιχείρηση του Εφεδρικού, καθώς τέσσερις μέρες μετά έγινε το πραξικόπημα. Από εκείνη την συγκεκριμένη επιχείρηση είχαν βρεθεί σημαντικά έγγραφα όπως ήταν το αρχείο της ΕΟΚΑ Β' με τα ψευδώνυμα των μελών της ΕΟΚΑ Β'. Τότε η Αστυνομία είχε στα χέρια της τα πάντα. Ακολούθησε ένας χορός συλλήψεων με βάση αυτόν τον κατάλογο. Ο πρώτος που συνελήφθη ήταν ο Κύπριος λοχαγός του ελληνικού στρατού, Κροίσος Χριστοδουλίδης. Ο συγκεκριμένος συνελήφθη την ίδια νύκτα της επιχείρησης, αλλά μετά το πραξικόπημα τον συνάντησε ξανά, ως διοικητή των Κεντρικών Φυλακών. Αυτή την επιχείρηση την συντόνισε προσωπικά μαζί με ακόμα ένα συνάδελφό του, τον Αντώνη Χαραλάμπους, καταφέροντας να συλληφθεί αυτή η πολύ σημαντική ομάδα που ήταν και το τέλος της δράσης της ΕΟΚΑ Β'. Δεν είναι τυχαίο που ακολούθησε το πραξικόπημα άλλωστε, τέσσερις μέρες αργότερα. Ίσως να ήταν και ένας από τους λόγους που επισπεύσθηκε, καθώς τότε η ΕΟΚΑ Β' είχε φθάσει στο τέλος της.

Τη μέρα του πραξικοπήματος έπρεπε να παρουσιαστεί στο επαρχιακό δικαστήριο. Το Τμήμα Ανιχνεύσεως Εγκλημάτων επικοινωνήσε μαζί τους, στο Εφεδρικό και του ζήτησαν προσωπικά να μεταβεί στην Πύλη Πάφου για να καταθέσει περισσότερα στοιχεία για να μπορέσουν να στηρίξουν το διάταγμα προσωποκράτησης. Η έκρηξη του πραξικοπήματος τον βρήκε στην Πύλη Πάφου, ξεκομμένο από την ομάδα του, το Εφεδρικό. Η επιλογή του ήταν εκείνη την στιγμή να πάει στο πιο κοντινό κέντρο αντίστασης, διότι ήταν αδύνατο να επιστρέψει πίσω στο Εφεδρικό, γι' αυτό και πήγε στην Αρχιεπισκοπή, όπου είχε υπηρετήσει τα προηγούμενα τρία χρόνια. Οι πραξικοπηματίες, σύμφωνα με το σχέδιό τους, είχαν επιτεθεί σε διάφορους στόχους

¹³¹ Συνέντευξη Ιάκωβου Παπακώστα στον Χαράλαμπο Πανταζή, Λευκωσία, 2021, αρχείο ερευνητή.

ταυτόχρονα όπως ήταν το Προεδρικό, το αρχηγείο της Αστυνομίας, το ΡΙΚ, το στρατόπεδο του Εφεδρικού και η ΑΤΗΚ. Την Αρχιεπισκοπή την άφησαν εκτός. Αυτό ήταν και θετικό και αρνητικό, αφού από τη μια έδωσε χρόνο στους δημοκρατικούς πολίτες να τρέξουν στην Αρχιεπισκοπή για να ενισχύσουν την τοπική φρουρά και αντίσταση και από την άλλη όμως λόγω της κατάληψης των προαναφερθέντων στόχων όλη η δύναμη του πραξικοπήματος στράφηκε προς την Αρχιεπισκοπή. Είχαν επικεντρωθεί στην Αρχιεπισκοπή όπου το βράδυ έγινε μια πολύ μεγάλη μάχη, ίσως η μεγαλύτερη του πραξικοπήματος, με βολές ελεύθερων σκοπευτών εναντίον της Αρχιεπισκοπής. Οι επί καθήκοντι αξιωματικοί της Αρχιεπισκοπής, οι αείμνηστοι Αλέκος Γιαννή από τη Γαλούσα και ο Γιώργος Λοΐζου είχαν πάρει την απόφαση να παραδοθεί η φρουρά γιατί δεν υπήρχε καμιά ελπίδα αντίστασης. Τους μάζεψαν όλους στο υπόγειο της Αρχιεπισκοπής και τους άφησαν να επιλέξουν ποιοι ήθελαν να παραδοθούν και ποιοι να διαφύγουν. Όπως είναι αντιληπτό, το να ξεφύγεις από τέτοιο κλοιό εκείνη τη μέρα δεν ήταν καθόλου εύκολο. Προσωπικά ο ίδιος με μια ομάδα 13 συναδέλφων του πήραν την απόφαση να διαφύγουν, παίρνοντας τα όπλα και όντως χωρίς πολλές δυσκολίες διέφυγαν. Βρήκαν καταφύγιο στην Παλλουριώτισα και στο Καϊμακλί τις επόμενες μέρες. Μέχρι την Τετάρτη όπου έλαβαν προσωπικό μήνυμα από τον Μακάριο μέσω του γαμπρού του, του άντρα της αδελφής του Μαρίας, ο οποίος τους μετέφερε ότι ο Μακάριος έφυγε για το εξωτερικό και οι οδηγίες είναι να σταματήσει η αιματοχυσία, να επιστρέψουν στις δουλειές τους και να παραδώσουν τον οπλισμό. Πράγματι αυτό και έπραξαν, αφού όταν παρουσιάστηκαν στον Αστυνομικό σταθμό Λυκαβηττού εκεί τους περίμενε η ΕΟΚΑ Β', όπου τους συνέλαβε και τους οδήγησε στις Κεντρικές Φυλακές.¹³²

Όταν τον συνέλαβαν αναφέρει πως δεν του συμπεριφέρθηκαν και πολύ άσχημα διότι ήταν ήδη η τρίτη μέρα μετά το πραξικόπημα, και όπως θεωρεί ο ίδιος ίσως ο ενθουσιασμός και το μίσος τους να είχε καταλαγιάσει. Αναφέρει πως είχαν αρκεστεί κυρίως στον ψυχολογικό πόλεμο, αφού τους έβαζαν σε κελιά του ενός ατόμου, επτά άτομα μαζί, όπου τους υποχρέωναν να μένουν όρθιοι. Η ζωή στις φυλακές ήταν αφόρητη, ειδικά και λόγω της ζέστης, οι απειλές ήταν η κύρια ψυχολογική βία εις βάρος τους. Στις Κεντρικές Φυλακές δεν είχαν καμιά επικοινωνία με τον έξω κόσμο. Ο ίδιος είχε και μια επιπρόσθετη αγωνία για την τύχη του αδερφού του Κώστα. Παρά

¹³² Στο ίδιο.

τις όποιες προσπάθειες που έκανε με ορισμένους δεσμοφύλακες που τους πρόσεχαν με τα όπλα τους συνεχώς, κανείς δεν ήξερε να του πει για τον αδερφό του. Εκεί μέσα, το φαγητό τους ήταν τέσσερις ελιές και ξερό ψωμί. Από το κελί έβγαιναν μόνο για να πάνε τουαλέτα ή για να πιούν νερό. Όσοι πήγαιναν τουαλέτα και επέστρεφαν, τους έλεγαν τι πόλεμος τους γινόταν έξω από τα κελιά, οπότε προσπαθούσαν να μην πηγαίνουν. Μια μέρα κάποιος κυκλοφόρησε ένα έγγραφο, μια δέσμη από κόλλες για να δηλώσουν συμπαράταξη με τη νέα κυβέρνηση. Αναφέρει πως δεν είδε κανένα να υπογράψει, αφού σχεδόν με όσους είχε επαφή είχαν αρνηθεί να υπογράψουν και μετά την άρνηση η συμπεριφορά των δεσμοφυλάκων είχε γίνει σκληρότερη. Η συμπεριφορά αυτή ξεκίνησε να αλλάζει την Παρασκευή 19 Ιουλίου το βράδυ, τους άνοιξαν τα κελιά και τους άφησαν να κυκλοφορούν στον διάδρομο. Δεν γνώριζαν όμως τι γινόταν. Τους έκλεισαν το βράδι στα κελιά και το Σάββατο το πρωί χαράματα άκουσαν αεροπλάνα και πολυβολισμούς. Πάτησαν τότε δύο παιδιά, ο ένας πάνω στον ώμο του άλλου, και είδαν από το παραθυράκι αλεξιπτωτιστές. Εκείνη την στιγμή κατάλαβαν πως η Τουρκία προσπαθούσε να εκπληρώσει τους προαιώνιους στόχους της, να κάνει απόβαση. Τους άφησαν κλειδωμένους και έφυγαν οι πάντες. Έκαναν ένα πανδαιμόνιο, φωνάζοντας και κτυπώντας τα κάγκελα και θυμάται ένας ηλικιωμένος δεσμοφύλακας, Γιαννουρής στο επώνυμο, πήγε με μια δέσμη κλειδιά και τους άνοιξε αφήνοντας τους ελεύθερους. Από εκεί και πέρα έτρεχαν εκατοντάδες άνθρωποι με φανελάκια, χωρίς παπούτσια, ενώ χαρακτηριστικό είναι το γεγονός πως τους πυροβολούσαν οι Τούρκοι στρατιώτες στην περιοχή.

Ο αδερφός του ο Κώστας Παπακώστας ήταν ένας άνθρωπος ζωντανό μνημείο της Αντίστασης. Ήταν ένας αγωνιστής της ελευθερίας και της Δημοκρατίας. Από τα νεανικά και εφηβικά του χρόνια, όταν ήταν ακόμα στα 18 του, εντάχθηκε στην ΕΟΚΑ και ανήκε στις ομάδες κρούσης εναντίον των Άγγλων. Στη συνέχεια είχε προσληφθεί στον Κυπριακό στρατό με το βαθμό του λοχαγού και στη συνέχεια, την Άνοιξη του 1973 πήρε απόσπαση στο Εφεδρικό σώμα και είχε αποστολή να συγκροτήσει ένα υγιές σώμα από νέα παιδιά για να διαλύσουν την ΕΟΚΑ Β'. Ο ίδιος του πρότεινε τον Ιανουάριο του 1974 να μεταπηδήσει από την Προεδρική φρουρά και να πάει στο Προεδρικό, γιατί τότε έψαχνε για στελέχη (μόνιμο προσωπικό) να στελεχώσουν τις ομάδες του Εφεδρικού. Αυτό συνέβη και γιατί ο ίδιος ήταν έφεδρος ανθυπολοχαγός και έτσι μεταπήδησε στο Εφεδρικό. Υπηρέτησαν μαζί για έξι μήνες περίπου μέχρι τη μέρα του πραξικοπήματος και σε όλο αυτό το διάστημα ο Κώστας Παπακώστας, μαζί

με τους υπόλοιπους λοχαγούς του Εφεδρικού, τους βοηθούσαν, τους συμβούλευαν και τους έδιναν θάρρος. Η ζωή στο Εφεδρικό σώμα ήταν 24ωρη. Ήμεναν στα στρατόπεδα και σε άλλους χώρους όπου εκεί έτρωγαν και οι άδειες ήταν περιορισμένες. Ο αδερφός του και οι άλλοι λοχαγοί λόγω του νεαρού της ηλικίας τους προσπαθούσαν να τους νουθετήσουν, να τους συγκρατήσουν γιατί ως νέοι αψηφούσαν τον κίνδυνο. Αυτοί ήταν δίπλα τους και τους καθοδηγούσαν. Το Εφεδρικό ουδέποτε άσκησε βία. Οι ανακρίσεις γίνονταν από τα ΤΑΕ, από τους ΟΠΕ. Το Εφεδρικό ποτέ δεν ακούμπησε πάνω σε συλληφθέντα. Τους το απαγόρευαν ρητά να ακουμπήσουν πάνω στους συλληφθέντες, απλώς τους συλλάμβαναν και τους παρέδιδαν. Ούτε ανακρίσεις έκαναν, ούτε τους πήγαιναν στο δικαστήριο, ούτε στις φυλακές.¹³³

Θεωρεί πως έγινε μια προσπάθεια να παρεμποδιστεί το πραξικόπημα, όμως είχαν γίνει αρκετά λάθη. Και το πρώτο και μεγαλύτερο λάθος το έκανε ο Μακάριος. Γιατί ενώ έφθαναν κοντά τους διάφορα, αλλά και από την υπηρεσία πληροφοριών κατέφθαναν πληροφορίες ότι θα γίνει το πραξικόπημα δεν ήθελε να το πιστέψει. Ίσως η ιδιότητά του σαν ιεράρχης, ήταν αυτό που δεν του επέτρεπε να σκεφτεί ότι υπήρχαν άνθρωποι που μπορούσαν να προδώσουν την πατρίδα τους. Δεν μπορούσε να το χωρέσει στο μυαλό του, ότι αυτοί οι άνθρωποι ήταν αδίστακτοι. Τους πίστωνε με πατριωτισμό και τα όποια μηνύματα κατέφθαναν περί πραξικοπήματος ο Μακάριος δεν τα δεχόταν. Σε σημείο όπου οι λοχαγοί του Εφεδρικού ήταν δυσαρεστημένοι με την αντιμετώπισή του. Το Εφεδρικό που ήταν η καλύτερη ένοπλη δύναμη βρέθηκε διασπασμένο. Ένας λόχος ήταν στη Λάρνακα στρατοπεδευμένος, ένας δεύτερος λόχος ήταν στην Αμμόχωστο, ένας στην Αστυνομική Σχολή στον Στρόβολο και είχαν μείνει όλοι οι νεοσύλλεκτοι. Για αυτό δεν άντεξε το Εφεδρικό στην πίεση που δέχθηκε. Γιατί είχε ένα λόχο με νεοσύλλεκτους. Από την άλλη όμως, θεωρεί και πως και οι όλοι οι λόχοι να είχαν μαζευτεί εκείνη τη μέρα, τα πράγματα μπορεί να μην ήταν διαφορετικά. Οι απόψεις είναι διφορούμενες. Μπορεί να είχαν περισσότερους νεκρούς γιατί το Εφεδρικό ήταν άρτια εξοπλισμένο για την εποχή εκείνη και από μέρους της ΕΦ θα υπήρχαν πολλοί νεκροί. Αυτό θα είχε κάποια θετικά και κάποια αρνητικά, όμως, σαν κατακλείδα, από την στιγμή που αποφασίστηκε να γίνει το πραξικόπημα και κατέβασαν τα τανκς, πυροβολικό, μονάδες καταδρομών ήταν και αδύνατο να κρατήσουν την άμυνα.

¹³³ Στο ίδιο.

Παρά τους όποιους καθησυχασμούς, ο Μακάριος τους έλεγε ορισμένα στρατόπεδα να τα παρακολουθούν διακριτικά, αλλά τη νύκτα. Οι ομάδες του Εφεδρικού έκαναν τις παρακολουθήσεις νύκτα και όταν ξημέρωνε πήγαιναν να κοιμηθούν. Το πραξικόπημα χαρακτηρίζεται γενικά ως εγκληματικό, κατά της πατρίδας, αλλά και για πολλούς άλλους λόγους αλλά και για ένα άλλο κύριο λόγο, αφού έγινε σε ώρα αιχμής. Ουδέποτε τα πραξικοπήματα γίνονταν σε ώρες αιχμής για τον απλούστατο λόγο ότι έπρεπε να αποφευχθεί η αιματοχυσία απλών ανθρώπων. Δυστυχώς αφήφησαν τους κινδύνους που θα είχαν οι πολίτες και έκαναν το πραξικόπημα μέρα μεσημέρι και έτσι έπιασαν τους πάντες εξ απροόπτου.

Με το τέλος του πραξικοπήματος και της εισβολής ο κ. Παπακώστας αναφέρει πως με την επιστροφή του ο Μακάριος, τον Δεκέμβριο του 1974, θεωρούσαν πως θα επέστρεφε με ράβδους ελαιάς, αλλά τελικά επέστρεψε με κλάδους ελαιάς. Η άφεση αμαρτιών που έδωσε ο Μακάριος όταν γύρισε και είδε την καταστροφή που επέφερε η τουρκική εισβολή, οφείλεται στο ότι πίστευε στους αμετανόητους λογική, ότι θα αναγνώριζαν τα λάθη τους, ότι θα μετανούσαν και ότι όλοι μονιασμένοι θα προσπαθούσαν να οικοδομήσουν την πατρίδα μας. Κάτι για το οποίο έχει διαψευστεί ο Μακάριος γιατί τα γεγονότα στη συνέχεια απέδειξαν ότι κανένας δεν μετανόησε, κανένας δεν ζήτησε συγνώμη, κανένας δεν αυτοκτόνησε από τύψεις. Αντίθετα τους είδαν να διεκδικούν πολιτειακά αξιώματα, να κυκλοφορούν ελεύθεροι. Ακόμα χειρότερα είναι η προσπάθεια που κάνουν να σβήσουν την αντίσταση στο πραξικόπημα. Στα σχολεία δεν διδάσκονται τι έγινε στο πραξικόπημα. Έγιναν λοιπόν λάθη, αλλά δυστυχώς σήμερα κάποιοι εσκεμμένα και κακόβουλα προσπαθούν να σβήσουν οι μνήμες.

Η αιχμή του δόρατος ήταν το Εφεδρικό και τα υπόλοιπα κλιμάκια. Αυτοί όλοι συνεργάζονταν με αρκετούς δημοκρατικούς πολίτες οι οποίοι προέρχονταν από τις δημοκρατικές τάξεις της πατρίδας μας. Και αριστεροί και ΕΔΕΚίτες ήταν δίπλα στο Εφεδρικό. Για όσους όμως ήταν στο Εφεδρικό ήταν παράλληλα και η δουλειά τους, ενώ οι υπόλοιπες ομάδες ήταν εθελοντές οι οποίοι διακινδύνευαν την ζωή τους δίνοντας πληροφορίες, κάνοντας τους ανιχνευτές, ήταν οδηγοί κ.α. Όλα αυτά τα έκαναν αφιλοκερδώς και έθεταν σε κίνδυνο τις ίδιες τους τις οικογένειες. Υπήρχαν τα αντίποινα και όσους συνεργάζονταν με τις δημοκρατικές δυνάμεις τους είχε στο στόχαστρο η ΕΟΚΑ Β'. Μάλιστα προέβησαν και σε δολοφονίες ορισμένων ανθρώπων σε διάφορα καφενεία και στους δρόμους.

Τέλος, ο Ιάκωβος Παπακώστας θεωρεί πως ήταν αδύνατο οι δημοκρατικές δυνάμεις οργανωμένες και μη να αντιμετωπίσουν το πραξικόπημα. Δεν μπορούσαν να αντιμετωπίσουν εκείνη όλη την πίεση από όλα τα οργανωμένα τμήματα του στρατού. Εάν μπορούσαν οι μακαριακές δυνάμεις να αντέξουν λίγες ώρες περισσότερο ίσως αυτό να έδινε την ώθηση στον κόσμο να έβγαινε έξω να ενισχύσει τις δημοκρατικές δυνάμεις. Αυτό όμως δεν μπορεί να ειπωθεί σήμερα με ασφάλεια, ότι ίσως να λάμβαναν διαφορετική τροπή τα πράγματα. Ο ίδιος είναι της άποψης ότι από την στιγμή που αποφασίστηκε το πραξικόπημα έπρεπε και να πετύχει, έτσι αποφάσισαν κάποιοι στην Κύπρο και στο εξωτερικό. Ακόμη και σήμερα αναφέρει πως γίνεται μια προσπάθεια να πειστεί ο κόσμος πως όλα όσα έγιναν εκείνη την περίοδο λήφθηκαν μόνο από ξένα κέντρα αποφάσεων, τα οποία ήρθαν μια μέρα και παραπλάνησαν την ΕΟΚΑ Β' και τον Γρίβα ώστε να πραγματοποιήσουν το πραξικόπημα. Δεν είναι έτσι όμως, κάποιοι οι οποίοι έχουν ονόματα σε Ελλάδα και Κύπρο συνωμότησαν εναντίον της δημοκρατίας. Τα δύο πορίσματα της Βουλής της Ελλάδος και της Κύπρου, άλλωστε, όπως αναφέρει, τους κατονομάζουν. Αναφέρει δε πως η Ελλάδα τουλάχιστον τους πραξικοπηματίες της τους πέρασε από δίκες και τους έβαλε φυλακή. Στην Κύπρο όμως ήταν μεγάλο σφάλμα που δεν οδηγήθηκε κανένας στη φυλακή για το έγκλημα που συντέλεσαν εναντίον της πατρίδας τους.¹³⁴

Ο Κώστας Θεμιστοκλέους – Κρασιάς, γεννήθηκε στην Πάφο στις 15 Απριλίου 1952, από εργατική οικογένεια. Κατά την περίοδο του πραξικοπήματος ήταν 22 χρονών, και ήταν όπως αναφέρει ένας απλός υποστηρικτής της Αριστεράς, όπου μετέπειτα έγινε και μέλος του ΑΚΕΛ. Τη μέρα του πραξικοπήματος στις 15 Ιουλίου, ο ίδιος ήταν μέλος στο Εφεδρικό Σώμα, εκεί κοντά στο ΡΙΚ. Τη στιγμή που έγινε το πραξικόπημα ο λόχος του γυμναζόταν εκεί που είναι η σημερινή σχολή της Αστυνομίας. Και ενώ γυμνάζονταν, αναφέρει πως άρχισαν να πέφτουν ριπές από το Αρχηγείο της Αστυνομίας και ο υπεύθυνος εκεί, ο δάσκαλος που τους έκανε γυμναστική, τους είπε να φύγουν και να πάνε στους θαλάμους τους, αφού τους είπε πως είχε γίνει πραξικόπημα. Πήγαν στον θάλαμο και πήραν τα όπλα τους και εκεί άρχισαν τη μάχη με τους πραξικοπηματίες, οι οποίοι βρίσκονταν στο ΡΙΚ και στο Τεχνολογικό Ινστιτούτο. Πολέμησαν μαζί τους μέχρι το μεσημέρι, όπου εκεί πήραν διαταγή να παραδοθούν. Όταν παραδόθηκαν τους πήραν στο κελί της σημερινής

¹³⁴ Στο ίδιο.

σχολής, τους έβγαλαν τα ρούχα και τους άφησαν ημίγυμνους. Από εκεί τους μετέφεραν στο ΡΙΚ, όπου τους τοποθέτησαν μέσα στον ήλιο όπου τους απειλούσαν και τους κτυπούσαν ανελέητα. Ένας συνάδελφός του εκεί, επειδή υπηρετούσε πριν να γίνει αστυνομικός στα ΛΟΚ, τον αναγνώρισαν. Κάποιος άλλος λόκατζης από τους πραξικοπηματίες φώναξε στον διοικητή του και του ανέφερε πως αυτός είναι ο Αντρέας ήταν μαζί τους στα ΛΟΚ. Ο διοικητής τότε τον σήκωσε και τον τοποθέτησε περίπου στα εξήντα μέτρα και τον πυροβολούσε, όχι για να τον σκοτώσει αλλά για να τον εκφοβίσει. Εκεί τους είχαν μέχρι τις 16:00 μ.μ. και μετά τους μετέφεραν στο αρχηγείο της Αστυνομίας σε ένα σημείο για να περιμένουν τα φορτηγά του στρατού που θα τους μετέφερναν στις Κεντρικές Φυλακές. Τη μέρα εκείνη επίσης του πραξικοπήματος, έχασε τη ζωή του ο Στέλιος Σαββίδης από την Πάφο, ο οποίος βρισκόταν στον θάλαμο και κοιμόταν, αφού είχε επιστρέψει από τη βάρδια του. Φαίνεται πως από τις ριπές που άρχισαν προς το Αρχηγείο, ο Στέλιος σκοτώθηκε από μια σφαίρα ενώ κοιμόταν.

Ήρθαν τα φορτηγά, τους έβαλαν μέσα, και αναφέρει πως στο ερώτημα «πού θα μας πάρετε;», τους είπαν «για να σας σκοτώσουμε». Ο υπεύθυνος των Λοκατζήδων εκεί τον έριξε από το αυτοκίνητο μπρούμυτα και όταν σηκώθηκε για να μπει μέσα στις Φυλακές, εκεί τους περίμεναν άντρες της ΕΟΚΑ Β' με άγριες διαθέσεις, όπου τους κτύπησαν σχεδόν μέχρι θανάτου. Τους τοποθέτησαν στα κελιά έξι – επτά άτομα, και όταν τους άφηναν να πάνε τουαλέτα τους συνόδευαν υποχρεωτικά τρεις άντρες με καλασνίκοφ. Εκεί έμειναν όπως αναφέρει μέχρι το Σάββατο, 20 Ιουλίου, όπου ξεκίνησε η τουρκική εισβολή και άνοιξαν οι Φυλακές και έφυγαν. Δεν γνώριζε ποιοι τον συνέλαβαν γιατί ήταν λοκατζήδες οι οποίοι ήρθαν για να πολεμήσουν στο ΡΙΚ. Μαζί του δεν θυμάται ποιοι ήταν, τον μόνο που ανέφερε ήταν τον Βασιλείου. Στις Κεντρικές Φυλακές είχαν φέρει άντρες τους οποίους είχαν συλλάβει από το Βαρώσι, από τη Λεμεσό, και από την Πάφο. Αυτό που θυμάται είναι πως τους κτυπούσαν ανελλιπώς, με τις ζωστήρες, έπαιρναν μπουκάλια της coca-cola, έβαζαν νερό και τους τα έδειχναν μόνο και μόνο για να τους βασανίζουν. Εκεί στο Εφεδρικό είχε δει και ένα νεκρό, τον υπασπιστή του Π. Πανταζή, τον Φειδία Στόκκο, ο οποίος ήταν έξω από την πόρτα του αυτοκινήτου και από τη ζέστη είχε παραμορφωθεί, αφού ήταν ήδη νεκρός.

Την Πέμπτη 11 Ιουλίου, αναφέρει, πριν από το πραξικόπημα, είχε έρθει βιαστικά ένας στρατιώτης και ζήτησε να δει τον Π. Πανταζή που ήταν και ο διοικητής τους. Μπήκε μέσα και ανέφερε στον Π. Πανταζή πως είχαν ήδη ξεκινήσει τα τανκς από

την Κοκκινοτριμιθιά τα οποία θα έρχονταν να πραγματοποιήσουν το πραξικόπημα, κάτι το οποίο τελικά δεν έγινε, αφού όπως αναφέρει πήρε αναβολή για τη Δευτέρα 15 Ιουλίου. Αυτούς που τον κτυπούσαν δεν τους γνώριζε, όμως τον ένα από αυτούς που τον κτυπούσαν, λίγες μέρες μετά την εισβολή, είδε το μνημόσυνό του στις εφημερίδες και τον αναγνώρισε. Ο Κ. Κρασιάς αναφέρει πως βλέποντας πως είχε σκοτωθεί παρ' όλα τα όσα του είχε κάνει προηγουμένως εκείνες της μέρες στις Κεντρικές Φυλακές, στεναχωρήθηκε αφού όπως αναφέρει, είχε δώσει τελικά τη ζωή του για την πατρίδα του. Όταν ξέσπασε η εισβολή, αναφέρει πως δεν ήταν υποχρεωτικό να καταταγούν στον στρατό. Οι ίδιοι αφού βγήκαν από τις Φυλακές πήγαν να καταταγούν, όμως δεν τους δέχονταν. Δεν γνωρίζει επίσης ποιος τους είχε ανοίξει το κελί, όμως υποθέτει πως κάποιος φεύγοντας για να γλυτώσει τους άνοιξε για να μην τους πιάσουν οι Τούρκοι. Ο κλάδος ελαιάς που έδωσε ο Μακάριος με την επιστροφή του, αναφέρει πως ήταν ο ένας από τους λόγους που αποτράπηκαν αντίποινα.

Ο ίδιος σήμερα είναι μέλος του Παγκύπριου Συνδέσμου Αντιστασιακών, όπου προσπαθεί και συμμετέχει σε όλες τις εκδηλώσεις που γίνονται προς τιμήν των αντιστασιακών. Προς τιμήν των αντιστασιακών, όσοι ήταν οπλίτες, τους έδωσαν όλους τιμητική προαγωγή, επί διακυβέρνησης Παπαδόπουλου. Για να αποδειχθεί πως κάποιος συμμετείχε εκείνη την περίοδο στην αντίσταση, έδιναν καταθέσεις στις οποίες υπήρχαν μάρτυρες για να δημιουργηθεί ένα Μητρώο μελών. Τέλος, ο ίδιος αναφέρει πως δεν κλήθηκε ποτέ να δώσει οποιαδήποτε μαρτυρία.¹³⁵

Ο Γιώργος Ελισσαίου από το Λευκόνοικο, γεννήθηκε στις 23 Μαρτίου 1944. Όταν ήταν 13 χρονών ο πατέρας του τον πήρε στην Αρχιεπισκοπή. Όταν τέλειωσε το Παγκύπριο Γυμνάσιο έγινε αστυνομικός και στάλθηκε στην Αρχιεπισκοπή. Την μέρα του πραξικοπήματος αναφέρει πως ο ίδιος ήταν μέσα στο αυτοκίνητο της Αστυνομίας και πήγαινε στο Αρχηγείο για ανεφοδιασμό. Εκεί άρχισαν και οι πρώτοι πυροβολισμοί. Τότε ο Κώστας Σαλάτας του είπε να μείνει εκεί μέχρι να κοπάσουν οι ριπές. Εκείνη τη στιγμή περνούσε ακόμα ένας αξιωματικός ο οποίος κατευθυνόταν προς το ΡΙΚ. Ο Σαλάτας πήρε τον Ελισσαίο και του είπε να τον ακολουθήσει για να πάνε και αυτοί στο ΡΙΚ. Ενώ βρίσκονταν κοντά στο ΡΙΚ με το στρατιωτικό αυτοκίνητο, ένας εξ Ελλάδος στρατιωτικός έβγαλε το όπλο και τους κτύπησε. Ο στρατιωτικός έσπρωξε

¹³⁵ Συνέντευξη Κώστα Θεμιστοκλέους-Κρασιά στον Χαράλαμπο Παναζή, Λευκωσία, 2021, αρχείο ερευνητή.

τον Γ. Ελισσαίο, ο οποίος ρίχτηκε μέσα σε ένα χωράφι. Μετά από 2-3 λεπτά σηκώθηκε και πήγε προς το ΡΙΚ, όπου εκεί αναφέρει πως άναψαν φωτιές για να τους κάψουν, ενώ παράλληλα πανηγύριζαν, πυροβολώντας με τα όπλα στον αέρα. Τον έβαλαν μέσα σε ένα αυτοκίνητο και τον πήραν στις Κεντρικές Φυλακές. Εκεί έκανε στη φυλακή πέντε μέρες, μέχρι τις 20 Ιουλίου όταν ξεκίνησε η τουρκική εισβολή και τους άνοιξαν τα κελιά για να φύγουν. Βγαίνοντας από το κελί, το πρώτο πράγμα που είπε ήταν πως τώρα που γλύτωσαν από τους πραξικοπηματίες, ποιος θα τους γλύτωνε από τους Τούρκους. Έφυγε από εκεί και πήγε στο Καϊμακλί, χωρίς να μιλήσει με κανένα. Στη ζωή του αναφέρει πως έπαθε περισσότερα κακά από τους Ε/κ παρά από τους Τούρκους, αν και λυπάται που το παραδέχεται αυτό, αλλά στις φυλακές τον βασάνισαν αρκετά.

Ο Γ. Ελισσαίος ήταν μέλος της φρουράς του Μακαρίου, και η μόνη του έγνοια ήταν να αντισταθεί για τη διατήρηση της δημοκρατίας. Ο κόσμος με το ξέσπασμα του πραξικοπήματος κινήθηκε αυθόρμητα έτσι και αυτός για να προστατέψει τον πρόεδρό του. Δολοφονηθέντες από την ΕΟΚΑ Β' ο ίδιος δεν είδε, όμως όταν τον πήραν στις Φυλακές τα βασανιστήρια που έζησε τον βαραίνουν ακόμη και σήμερα. Ο ίδιος ήταν υπεύθυνος για την προφύλαξη του ελικοπτέρου του προέδρου Μακαρίου. Μόνο του κίνητρο ήταν η αγάπη του για τον Αρχιεπίσκοπο μέχρι τον θάνατό του. Τέλος, τόνισε ότι δεν συμμετέχει καθόλου σε εκδηλώσεις που σήμερα αφορούν τη δράση των αντιστασιακών, αφού ο ίδιος θεωρεί πως αυτά τα πράγματα είναι διαιρετικά.¹³⁶

Ανακεφαλαίωση – Συμπεράσματα

Τα όσα παρατέθηκαν πιο πάνω αποτελούν προϊόν έρευνας, η οποία προήλθε τόσο από πρωτογενείς πηγές, δευτερεύουσα βιβλιογραφία και από προφορικές συνεντεύξεις – μαρτυρίες αντιστασιακών, οι οποίες εκπονήθηκαν για τη συγκεκριμένη διπλωματική εργασία. Η χρήση της προφορικής ιστορίας χρησιμοποιήθηκε αποκλειστικά για την ανίχνευση γεγονότων και σημαντικών πληροφοριών που αφορούσαν τα γεγονότα πριν και κατά την περίοδο του πραξικοπήματος της 15^{ης} Ιουλίου 1974. Επιπλέον η χρήση τους επιβεβαίωσε και το γεγονός πως κάποιες αφηγήσεις οι οποίες καταγράφηκαν για πρώτη φορά, έδωσαν διαφορετική οπτική σε γεγονότα γύρω από τα ζητήματα που αναφέρθηκαν. Μέσα από τις μαρτυρίες τους, αφανείς άνθρωποι οι οποίοι έζησαν τα γεγονότα εκείνης της περιόδου, περιέγραψαν το

¹³⁶ Συνέντευξη Γιώργου Ελισσαίου στον Χαράλαμπο Πανταζή, Λευκωσία, 2021, αρχείο ερευνητή.

πώς έζησαν την όλη κατάσταση την περίοδο 1971-1974, αλλά και ποιες άμεσες ή έμμεσες συνέπειες άφησαν αυτά τα γεγονότα στη ζωή τους. Κάποια από τα γεγονότα τα οποία περιέγραψαν οι συνεντευξιαζόμενοι, επιβεβαιώνονται ή διαψεύδονται από την σύγχρονη ιστοριογραφία.

Με την κατάρτιση του ερωτηματολογίου επετεύχθη ως ένα βαθμό και ο σκοπός της καταγραφής όσων περισσότερων πληροφοριών για τη μεθόδευση και την πραγμάτωση του προδοτικού πραξικοπήματος του 1974, από τη Χούντα των Αθηνών, με τη συνεργασία της ΕΟΚΑ Β'. Η επίδραση εξωγενών παραγόντων στα εσωτερικά ζητήματα της Κύπρου εκείνη την περίοδο υποδηλοί μέχρι και σήμερα την σημασία άλλωστε που διαδραμάτισαν όλα τα ενδιαφερόμενα μέλη (Ελλάδα, Τουρκία, ΝΑΤΟ, κλπ), για να διατηρήσουν και τον δικό τους ρόλο στην Κύπρο. Μέσα και από τις ίδιες τις συνεντεύξεις, ένα από τα συμπεράσματα που προκύπτουν είναι η καταλυτική και καθοριστική επίδραση του εξωτερικού και του εσωτερικού παράγοντα στη δημιουργία του Κυπριακού προβλήματος, την ιστορική του πορεία και εξέλιξη. Το ξέσπασμα του πραξικοπήματος υπήρξε το αποτέλεσμα μιας διαδικασίας η οποία ενορχηστρώθηκε τα χρόνια που προηγήθηκαν αυτού, και είναι πασιφανές πως η οποιαδήποτε αντίδραση εκείνες τις μέρες δεν θα ήταν εφικτή να το αποτρέψει. Σημαντικό όμως αποτελεί το γεγονός πως εκατοντάδες άνθρωποι δημοκρατικοί, μακαριακοί, αριστεροί, δεδεκίτες, κ.ά., αυθόρμητα αλλά και οργανωμένα, έδωσαν το παρόν τους, θυσιάζοντας ακόμη και τη ζωή τους εκείνη την περίοδο, ώστε να αντισταθούν για τη διαφύλαξη της Δημοκρατίας. Ο ρόλος που διαδραμάτισαν τα θεσμικά όργανα ασφαλείας, όπως το Εφεδρικό Αστυνομικό Σώμα, η Ειδική Αστυνομία, η Προεδρική Φρουρά, η ΚΥΠ, ο ΟΠΕ, κ.ά., ήταν καθοριστικός για τη δημιουργία πυρήνων αντίστασης σε όλες τις επαρχίες.

Στην όλη κατάσταση, την οποία έχω παρουσιάσει στην παρούσα ερευνητική εργασία, παρά τις προτροπές και του ΑΚΕΛ, προς την κυβέρνηση Μακαρίου, ώστε να λάβει άμεσα όλα τα απαραίτητα μέτρα, υπήρξαν αρκετές αδυναμίες και παραλείψεις. Η έλλειψη οργανωμένου σχεδίου αντίστασης, καθοδήγησης, όπλων και πολεμικών μέσων, οδήγησαν αναπόφευκτα στην επικράτηση του πραξικοπήματος, αλλά και στην τουρκική εισβολή του 1974. Το ΑΚΕΛ, και η Αριστερά, μέσα και από τις συνεντεύξεις τις οποίες έχω συγκεντρώσει για την έρευνα μου, επιβεβαιώνεται πως δεν είχαν οργανώσει ποτέ παράνομες ένοπλες ομάδες, αφού αυτό θα οδηγούσε αναπόφευκτα σε όξυνση των εσωτερικών συγκρούσεων και θα έδινε και το άλλοθι σε όσους εξίσωναν

την βία με την αντιβία εκείνη την περίοδο. Εν αντιθέσει με αυτό, το ΑΚΕΛ διέθεσε στο επίσημο κράτος, δυνάμεις από τα μέλη και φίλους του κόμματος, ώστε να αξιοποιηθούν νόμιμα από αυτό. Το κάλεσμα για εκπαίδευση αλλά και για εξοπλισμό αυτών των ατόμων δεν έγινε ποτέ, όμως τη μέρα του πραξικοπήματος εκατοντάδες μέλη και φίλοι της Αριστεράς, παρουσιάστηκαν σε όλες τις επαρχίες, στους αστυνομικούς σταθμούς, στο Προεδρικό, στην Αρχιεπισκοπή και σε όσους χώρους είχαν δοθεί μάχες με την ΕΟΚΑ Β' για να αντισταθούν στο πραξικόπημα. Η διάβρωση της Εθνικής Φρουράς και της Αστυνομίας στα χρόνια που προηγήθηκαν του πραξικοπήματος, δείχνει επίσης πως το Εφεδρικό Σώμα, δεν ήταν αρκετό για να ανακόψει τους πραξικοπηματίες. Σημαντικό ρόλο στην αποτυχία του Εφεδρικού Σώματος, έπαιξε και το γεγονός πως κάποια μέλη του διαδραμάτιζαν διπλό ρόλο, αφού υπήρχαν διαρροές πληροφοριών και όχι μόνο προς την ΕΟΚΑ Β'.

Αξίζει να αναφερθεί πως το 2000, με πρόταση νόμου στη Βουλή των Αντιπροσώπων, καθιερώθηκε η μέρα Μνήμης και Τιμής των Πεσόντων και Αγωνισθέντων για τη Δημοκρατία. Επίσης καταρτίστηκε Επιτροπή για δημιουργία και τήρηση Μητρώου Μαχητών της Αντίστασης, στο οποίο περιλαμβάνονται όσοι ήταν θύματα του πραξικοπήματος της 15^{ης} Ιουλίου 1974 και τα άτομα κατά τη συγκεκριμένη περίοδο, αντιστάθηκαν, έδωσαν τη ζωή τους, τραυματίστηκαν ή εργάστηκαν με τον οποιονδήποτε τρόπο για την υπεράσπιση και τη διαφύλαξη της Δημοκρατίας. Παράλληλα, στο Μητρώο καταγράφηκαν τα άτομα που είχαν την πιο πάνω δράση από τις 15 Ιουλίου 1974 μέχρι τις 7 Δεκεμβρίου 1974, όταν και επέστρεψε ο πρόεδρος Μακάριος στην Κύπρο. Για την έμπρακτη απόδοση τιμής από την πολιτεία προς τους αντιστασιακούς, αλλά και για την καταδίκη του πραξικοπήματος, η 15^η Ιουλίου καθιερώθηκε ως ημέρα μνήμης και τιμής προς αυτούς, και πραγματοποιούνται εκδηλώσεις ανά το παγκύπριο. Παράλληλα, κάθε χρόνο στις 7 Δεκεμβρίου πραγματοποιείται και ενδοσχολική εκδήλωση προς τιμή των μαχητών της αντίστασης. Η συγκεκριμένη επιτροπή, η οποία είναι επταμελής, με τέσσερα τουλάχιστον μέλη της να είναι μαχητές της αντίστασης, έχει την κύρια αρμοδιότητα για τον καταρτισμό και την τήρηση του Μητρώου. Η εγγραφή στο Μητρώο γίνεται μετά από αίτηση που υποβάλλεται σ' αυτήν είτε από τον ίδιο τον μαχητή είτε από κληρονόμους του. Στην αίτηση παρέχονται όλες οι αναγκαίες πληροφορίες προς υποστήριξή της, και εναπόκειται στην κρίση της επιτροπής η έγκρισή της. Από τα μέλη της επιτροπής δίνεται πιστοποιητικό περίληψης του κάθε μαχητή αντίστασης στο Μητρώο. Πέραν

του πιστοποιητικού υπάρχουν και άλλες ηθικές αμοιβές, οι οποίες είναι μετάλλια ή διπλώματα, προαγωγές επ' ανδραγαθία, και μεταθανάτιες προαγωγές.

Επιπλέον μια ομάδα Κυπρίων αντιστασιακών που υπερασπίστηκαν τη Δημοκρατία, νιώθοντας την ανάγκη να κρατήσουν άσβεστη τη μνήμη εκείνων των ημερών, ίδρυσαν τον Παγκύπριο Σύνδεσμο Δημοκρατικών Αντιστασιακών. Πρώτος πρόεδρος του Συνδέσμου ήταν ο Πάμπος Πισιαράς, ο οποίος απεβίωσε το 2009. Επί δικής του προεδρίας ο Σύνδεσμος επέδειξε έντονη και συνεχή δραστηριότητα. Πρόεδροι του Συνδέσμου διατέλεσαν και οι Λάμπρος Κωνσταντινίδης και Ηλίας Κυριακίδης. Ο Σύνδεσμος σε μια περίοδο όπου διάφοροι κύκλοι έδωσαν κλάδο ελαίας σε όσους συμμετείχαν στο πραξικόπημα, οργάνωσε σε συνεργασία με άλλα δημοκρατικά κινήματα, συλλαλητήριο διαμαρτυρίας εναντίον της αποκατάστασης των 62 ατόμων που είχαν κριθεί ένοχοι για το προδοτικό πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου. Παράλληλα ο Σύνδεσμος προσπαθεί εδώ και χρόνια για τη δημιουργία Μουσείου Αντίστασης στο οίκημα όπου και στεγάζεται, στον πρώην Αστυνομικό Σταθμό Αγίου Νικολάου στη Λεμεσό. Στόχος και του Μουσείου είναι η διατήρηση της ιστορικής μνήμης, αποτρέποντας την οποιαδήποτε παραγραφή αυτών των γεγονότων της περιόδου 1971-74. Τέλος, ο Σύνδεσμος κατάφερε με δική του πρωτοβουλία τη δημιουργία μνημείου Αντίστασης με την αναγραφή των ονομάτων των ηρώων που έδωσαν τη ζωή τους για τη δημοκρατία, το οποίο βρίσκεται απέναντι από τον ιερό ναό Αγίου Νικολάου στη Λεμεσό.

Ένα ερώτημα το οποίο τίθεται μέχρι και σήμερα είναι αν όντως το πραξικόπημα του 1974 θα μπορούσε να αποφευχθεί ή ακόμη και να αντιμετωπισθεί. Οι απόψεις δίστανται όπως έχουν ήδη αναφέρει και στις δικές τους προφορικές μαρτυρίες, άτομα τα οποία έζησαν εκείνες τις μέρες. Από τη μια υποστηρίζουν πως αυτό ήταν ανέφικτο, ενώ από την άλλη κάποιοι υποστηρίζουν πως θα μπορούσε να αποφευχθεί ή ακόμα και αντιμετωπισθεί αν ο ίδιος ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος έπραττε όσα τον είχε προτρέψει. Φαίνεται πως από τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο υπήρξε μια υποτίμηση εκ μέρους του για τον κίνδυνο που θα προκαλούσε ένα τυχόν πραξικόπημα, ή ακόμη και για τις πιθανότητες πραγματοποίησής του, με συνέπεια να μην ληφθούν όλα τα απαραίτητα μέτρα. Το ΑΚΕΛ και άλλες δημοκρατικές ομάδες, προειδοποιούσαν σχετικά με τον κίνδυνο αυτό, ενώ παράλληλα τόνιζαν την ανάγκη εφαρμογής μέτρων και ενός επιτελικού σχεδίου εκ μέρους της Κυβέρνησης που θα οργάνωνε και θα έθετε σε κίνηση την κατάλληλη στιγμή, όλες τις δυνάμεις του κράτους και του λαού, ώστε να

υπερασπιστούν την κυβέρνηση Μακαρίου. Η πλειοψηφία του λαού την μέρα του πραξικοπήματος ενήργησε αυθόρμητα και εν πολλοίς ανοργάνωτα με αποτέλεσμα οι πραξικοπηματίες να καταφέρουν να επικρατήσουν.

Μέσα από την έρευνα και τις συνεντεύξεις που συγκέντρωσα προκύπτει πώς οι μαχητές της αντίστασης μέσα από τις προφορικές τους μαρτυρίες περιγράφουν τα όσα έζησαν, τη σύλλησή τους, τα βασανιστήρια που υπέστησαν, αλλά και τα συναισθήματα που είχαν τότε αλλά και σήμερα μετά το πραξικόπημα του 1974. Η περίοδος του 1971-1974 δίκαια μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια περίοδος τρομοκρατίας από την ΕΟΚΑ Β' και τη Χούντα, όπου με εγκλήματα, δολοφονίες, βία και καταστροφή, προσπάθησαν να καταλύσουν την Δημοκρατία. Το πιο σημαντικό συμπέρασμα που μπορεί να εξαχθεί είναι πως η πλειοψηφία του κυπριακού λαού εκείνα τα κρίσιμα χρόνια αντιστάθηκε με σθένος και με κάθε τρόπο για αποτροπή αυτών των σχεδίων και στάθηκαν δίπλα στον νόμιμα εκλεγμένο πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας Μακάριο Γ'. Το ΑΚΕΛ, παρά τις πολλές δυσκολίες που είχε να αντιμετωπίσει, στάθηκε και αυτό ως ραχοκοκαλιά της αντίστασης και της υπεράσπισης της Δημοκρατίας και του συντάγματος, ενώ μέλη και φίλοι του υπερασπίστηκαν την Κύπρο δίνοντας ακόμα και τη ζωή τους.

Βιβλιογραφία - Πηγές

Δημοσιευμένες πηγές

Βουλή των Αντιπροσώπων, *Πρακτικά. Β' Βουλευτική Περίοδος, Σύνοδος Δ',* συνεδρίες Ιανουαρίου 1974.

Βουλή των Αντιπροσώπων, Πόρισμα για το Φάκελο της Κύπρου, Λευκωσία 2011.

Βουλή των Ελλήνων – Βουλή των Αντιπροσώπων, *Φάκελος Κύπρου, τόμ. Α', Τα Πορίσματα,* Αθήνα – Λευκωσία 2018.

Βιβλιογραφία

Επαρχιακή Επιτροπή ΑΚΕΛ Λάρνακας, *Οι τέσσερις του Άη Γιάννη,* Λάρνακα 2019.

Κ. Ε. ΑΚΕΛ, *Ιούλιος – Αύγουστος 1974. Χρονικό της σύγχρονης κυπριακής τραγωδίας,* Λευκωσία 1974.

Κυριακίδης Άντρος – Πρέντζας Ρένος, *Όταν ξεκίνησαν τα τανκς...,* Λευκωσία 1976.

Παναγιώτου Ευάγγελος, *Πικρές μνήμες. Οι μαύρες μέρες του 1974,* Πάφος 2011.

Παπαϊωάννου Εζεκίας, *Ενθυμήσεις από τη ζωή μου,* Λευκωσία 1988.

Σύγχρονη Εποχή, *Δικτατορία 1967-1974. Κείμενα & ντοκουμέντα,* Αθήνα 2017.

Thompson, Paul (μτφ. Ρ. Β. Μπούσχοτεν – Ν. Ποταμιάνος), *Φωνές από το παρελθόν - Προφορική Ιστορία,* Αθήνα 2002.

Τζιωρτζής Χρ. Κώστας, *Χρονικό της κυπριακής τραγωδίας,* Λευκωσία 1991.

Χριστοδουλίδης Νίκος, *Οι γεωπολιτικές πραγματικότητες στα σχέδια λύσης του Κυπριακού (1948-1979),* Αθήνα 2021².

Χρυσάνθου Χρυσάνθος, *Κύπρος 1972-1974, Με αίμα στέριωσε η Δημοκρατία. Ιστορική ανάλυση, ντοκουμέντα και μαρτυρίες για την αντίσταση εναντίον της Χούντας και της ΕΟΚΑ Β',* Λευκωσία 2004.

Χρυσάνθου Χρυσάνθος, *Αντίσταση. «Έτσι υπερασπιστήκαμε τη Δημοκρατία...» Μαρτυρίες για τους αγώνες κατά του πραξικοπήματος της Χούντας και της ΕΟΚΑ Β' στην Κύπρο,* Λευκωσία 2018.

Συνεντεύξεις στον Χαράλαμπο Πανταζή

Λάρνακα

Στέλιος Βασιλείου, Λάρνακα, 2021

Ιωάννης Κουρτελλής, Λάρνακα, 2020

Αντρέας Παράσχος, Λευκωσία, 2021

Αγάθη Στεφάνου, Λάρνακα, 2021

Λεμεσός

Αντρέας Δημητρίου, Λεμεσός, 2020

Τάκης Εμμανουήλ, Λεμεσός, 2020

Ηλίας Κυριακίδης, Λεμεσός, 2020

Τάκης Μαλακτός, Λεμεσός, 2020

Τάσος Σάββα, Λεμεσός, 2020

Λευκωσία

Νίκος Ασιώτης, Λευκωσία, 2021

Γιώργος Ελισσαίος, Λευκωσία, 2021

Χριστάκης Ζυμαράς, Λευκωσία, 2020

Κώστας Θεμιστοκλέους-Κρασιάς, Λευκωσία, 2021

Πανίκκος Ματζούρανος, Λευκωσία, 2020

Κώστας Μαυρίδης, Λευκωσία, 2020

Ιάκωβος Παπακώστας, Λευκωσία, 2021

Αντρέας Σαββουλής, Λευκωσία, 2020

Πάφος

Άγγελος Καζαντζής, Πάφος, 2020

Νεόφυτος Παπαλαζάρου, Λευκωσία, 2020